

VIII. 2. 174

DYSSERTACYÁ
O KUNSZCIE PISANIÁU STAROŻYTNYCH.

BYSSERTACY
O HUNSCIE PRAWIA W SZKOLENIA IEM

D Y S S E R T A C Y A

O KUNSZCIE PISANIA U STAROŻYTNYCH

NA POSIEDZÉNIU PUBLICZNÉM SZKOŁY GŁÓWNEY KORONNEY

Z OKOLICZNOŚCI IMIENIN ŚASNIE OSWIECONEGO XCIA ŚMCI

M I C H A Ł A J E R Z E G O

C I O Ł E K

P O N I A T O W S K I E G O

ARCYBISKUPA GNIÉŻNIENSKIEGO, PRYMASA KORONY POLSKIEY
I W. XIÉŻTWA LITEWSKIEGO I PIÉRSZÉGO XIAŻÉCIA, ADMI-
NISTRATORA KRAKOWSKIEGO, KANCLÉRZA I KONSERWATORA
SZKOŁY KRÓLESTWA GŁÓWNEY AKADEMII KRAKOWSKIEY, PREZE-
SA KOMMISSYI EDUKACYI NARODOWEY, ORDERÓW ORŁA BIAŁÉ-

GO I S. STANISŁAWA KAWALERA &c. &c.

DNIA VI. PAŹDZIERNIKA. ROKU MDCCLXXXVIII

W SALI JAGIELLOŃSKIEY

PRZEZ

JACKA PRZYBYLSKIEGO

FILOZOFII DOKTORA, KONSYLJARZA NADWORNEGO J. K. MCI,

BIBLIOTEKARZA SZKOŁY GŁÓWNEY KORONNEY, STAROŻYTNOŚCI PROFESSORA.

. C Z Y T A N A .

W K R A K O W I E

---

w Drukarni Szkoły Głównej Koronney.

1788

MUSARUM. JAGELLONIDUM.
CONSERVATORI.
SACRUM.

DYSSERTACYA

O KUNSZCIE PISANIĄ U STAROŻYTNYCH.

Promiscuè patuit usus rei, qua constat immortalitas hominum.

C. PLINIUS SECUNDUS Hist. Mundi L. XIII. C. XI.

Oglądając się na pomniki szanownéy Starożytności, nie podobną jest nie uczuć, ilé jéy pracóm winniśmy. Samé zwaliska, a nawet náydrobnieyszé jéy gruzów szczęty, chociaż coráz daléy úmykają się od oczu naszych, i coráz w twardszé kryją się ciénie, przeświadczają jeszcze o mnożwie i różnaitości wynalázków Gienijusza Ludzkiego, które na jéy powstały łonie. W niéy się poczęły zawięzy wszystkich niemal kunsztów, nie tylko owych, które natarczywá wskazywała potrzeba, i których gminné weyźrzenie ścigać zdołało, ale i tych, które się rzadko objawiać zwykły zacieków náyprzenikliwszych dowcipów, i które zdawały się

2

—————

wyciągać śmiałości nad pomiar sił człowieka. Takim kunsztém w rzędzie náypiękniejszych i náypożyteczniejszych jest bez wątpiéniá *Kunszt Pisaniá*, którégó nie można dosyc pochwalić. a)

Co za kunszt nieporównany Pismo! Ten kunszt, który mówi do duszy náydzielniéy bez żadnéy pomocy głosu, który maluje słowo z istoty swojéy niewidzialné i daje bytność brzmieniu znikającému w powietrzu, który szerzy i uwiecznia wszystkie inné kunszty. Tén kunszt, który przeséla od pokoleniá do pokoleniá i od narodu do narodu to wszystko, cokolwiek Ród Ludzki objaśnić, cokolwiek dołą jego polepszyć, cokolwiek przeznaczenié jego zaszczycić może; to owé wyroki zbawiénne, co pocieszają w trosce i krzepią w przeciwnościach: to owé prawa mądré, co gruntują porządek i swobody w towarzystwie, i przzymierzają w jedno rodziénstwo i w jedną rzeczpospolitę obywatelów ziemskich: to owé ważne przestrogi losu i przykłądu Poprzedników náydáwniéy i náypoźniéy zgasłych, co uczą w zabiegach życia i przekonywają przez skutki o niezmiernéy różnicy między

a) Τίς γάρ ἄν ἄξιον ἐγκώμιον διαδοίτο τῆς τῶν γραμμάτων μαθήσεως; διὰ γάρ τούτων μόνων οἱ τετελευτηκότες τοῖς ζῶσι διαμνημονεύονται. οἱ δὲ μακρὰν τοῖς τόποις διεστῶτες τοῖς πλείστον ὡς πλησίον παριστῶσι διὰ τῶν γεγραμμένων ὁμιλοῦσι· ταῖς τε κατὰ πόλεμον συνθήκαις ἐν ἔθνεσιν ἢ βασιλεῦσι πρὸς διαμονὴν τῶν ὁμολογιῶν ἢ διὰ τῶν γραμμάτων ἀσφάλεια βεβαιοτάτην ἔχει πίστιν. καθόλου δὲ τὰς χαριστάτας τῶν φρονίμων ἀνδρῶν ἀποφάσεις καὶ θεῶν χρησμούς· ἔτι δὲ φιλοσοφίαν καὶ πᾶσαν παιδείαν μόνη τηρεῖ, καὶ τοῖς ἐπιγινομένοις αἰεὶ παραδίδωσιν εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα· διὸ καὶ τοῦ μὲν ζῆν τὴν φύσιν αἰτίαν ὑπολεπτέον, τοῦ δὲ καλῶς ζῆν τὴν ἐκ τῶν γραμμάτων συσκευμένην παιδείαν· DIODORUS Siculus Bibliothecae Historicae L. XII.

cnotą i występkiem: to owé dojrzałe uwági nad kolejnymi przemianami wdzięków i płodów nieustannie odświeżającej się Natury, co przodkują w mniemaniach i kierują w pracy: to owé przedziwne rachunki wieczystego obrotu toczących się nad głowami naszemi światów, co rozrywają mile w tęsknocie, i przymuszają dumać z uszanowaniem nad wielkością Ojca Wszech Rzeczy: to owé drogie pamiętniki wysmiętnych tworów przemysłu i pełnych nadziei postrzeżeń, co przychylają lub obiecują nieskończone korzyści; i okazują, jak wysoko zdolén jest wygórować rozum, i jak daleko mogą być przestrzenione granice szczęśliwości. Tén kunszt, który náyrzeczywiście ułatwia dział, nabytek i upowszechnienie światła, który czyni wszystkich myślących dziedzićcami i uczestnikami wszelkich korzyści, jakié jeden z nich kiedykolwiek i gdziekolwiek odkrył, który dochowując wiadomości czasów przeszłych, dopomaga wskrzeszeniu i wzrostowi wiadomości czasów teraźniejszych, a porównywając je, zasadza podwaliny owéy niewzruszonej Stolicy Mądrości i Doświadczenia, jaką na nich zbudują kiedyś wiadomości czasów przyszłych. Tén kunszt na ostatek, którego dar pierwsi odbierający wzięli za cud i dobrodzieystwo święte, którego krzewicielów uczczono jak Bogów i Nadludzi, i przez którego człowiek tak bardzo ograniczony i tak krótko żyjący, chociaż nie był widzianym od milionów współludzi, którym się dzieło jego dostało, chociaż od wielu wieków zstąpił do grobu, umiał się zrobić każdego kraiu rodakiem, i náyodlegleyszemy potomności współczesnym, umiał się zrobić nieśmiertelnym.

Jakkolwiek miło jest i nie bez plonu wysledzać kroki, któremi Ludzie zbliżali się do wynalazku Pisma, przeglądać pierwiastkowe jego zakusy i wzory, zastanawiać się nad zdarzeniami i stopniami jego popraw i odmian, jak go sobie udzielali Starożytni? na czém i czém pisali? i do jakiego stanu doprowadzili ten kunszt aż tam, gdzie się ich rola przed kilkunastą wieków zkończyła; atoli w tłumie nawijających się poszukiwań i wyboczeń, z których każde długię wyciąga rozprawy, i w nieprzebląkanę porywa manowce, muszę sobie założyć pewne obręby, w których osnowę tak rozległą, a tak szczególnie zajmującą kochających Nauki pod jeden widok zciągnąć przedsięwziąłem.

§. I.

Człowiek z tą władzą myślenia i czucia, z temi potrzebami i namiętnościami, które są mu przyrodzone, postawiony w jakimkolwiek zakątku kuli ziemskiej, widząc się otoczonym tylą cudnych obmiotów i jawisk, przeświadcza się, że ich nie widział zawsze, i że wśród nich dosyć nie dawno stanął, domyślając się z odmian wszystkiego, że i on sam podobno miał określonę chwilę swojej trwałości, doznając potrzeb, którym dogodzić nie umiał i nie mógł bez społeczności podobnych, postrzegając około siebie, jak ci podobni; jedni starzeli się i gasli, drudzy rodzili się i podrastali, musiał czuć w sobie ciekawość dowiedzenia się przyczyn tych skutków, które uderzały jego zmysły, i przeznaczenia tego rodzaju jestestw, do którego uznał się na-

leżącym, musiał czuć popęd wytłumaczenia współludziom obecnym, czego doświadczał i czego potrzebował, a badania z innych na wzajem ich myśli i chęci, musiał czuć żądze uwiadomienia o swej bytności, wyobrażeniach i czynach, nawet tych, którzy późniéj żyć mieli. Takie poruszenie musiało się odbywać w każdej gromadzie Ludzi i w każdym pokoleniu: ale trzeba było wprzód napadać na rozmaite i wielokrotne zawody, postępując zawsze od prostszych do zawilszych, trzeba było rachować wieki, niżeli się natrafiło na właściwy kunszt Pisania. Tén traf, którén koniecznie wiele innych poprzedziło, nie mógł się zdarzyć tylko dosyć późno.

Odkąd Ludzie zaczęli się porozumiewać, pierwszym i długo jedynym składem wiadomości było *Podanie Ustne*, (*Παράδοσις διὰ στόματος*, *Traditio Majorum*.) Głowy Familij domownikóm i starsi młodszym opowiadali, co im się osobliwszego zdarzyło w życiu, jakich zapamiętali dziejów, co słyszeli od swych Rodziców, Dziadów i Naddziadów, a do poparcia takowégó opowiadania używali nąydoręczniejszych środków, jakie dowcip zawsze obfity w miarę doświadczeń i pomocy wieku nastrecał ku naznaczeniu pamiętek, które z ust do ust do nąydalszych ich wnuków przechodzić miały. Takiémi środkami były szczepienie drzew, kopanie źrójów, sypanie wzgórków kamiéni, które nąydawniéj podług TUCYDYDESA i STRABONA nazywano *Śkupami*, stanowienie świąt, zkładanie krótkich piosnek, mianowanie mieysc i osób i t. d. Przeświadcza o tém powszechną zgodą pierwiastkowych pomników.

—————

Patryarchowie wystawiali Ołtarze na tych miejscach, gdzie miéwali Widzenia Boskie. *b)* Pomnik przyziérza między ABRAHAMEM i ABIMELECHEM była studnia BETHSABEE. *c)* (*Studnia Siedmiu*) na miejscu, gdzie sobie przy zakładzie siedmiorga owiec oba przysięgli. Pomnik przyziérza między JAKUBEM i LABANEM była kupa kamieni GALAAD *d)* (*Kupa Swojadęciwa*). Fenicyianie za nádawniejsze ślady swych dziejów pokazywali kamienie i pale. *e)* Widziano niegdys w okolicy *Kadyxu* czyli dawnego *Gades* gromady kamieni przypominające wyprawę HERKULESA do *Hiszpanii*. *f)* Dawni mieszkańcy Północy nie inaczej znawali swé zdobycze i klęski tylko pokładem kamieni niezwyčajnéj wielkości. *g)*

b) GEN. Rozdz. XII. ww. 7. i 8. Rozdz. XIII. w. 13. Rozdz. XXVI. w. 25. Rozdz. XXVIII. ww. 11 - 17. Rozdz. XXXV. w. 7. BIBLIA to jest Xiggi Starégo i Nowégo Zakonu na Polski Język według Łacińskiéj Biblii od Kościoła Chrześciańskiégo Powszechnégo przyjętęj wyłożoná przez X. JÁNA LEOPOLITĘ Mistrza Nauki Krakowskiéj, a przypisaná Królowi ZYGMUNTOWI AUGUSTOWI. *W* Krakowie. z Drukarni Szarfenbergerów. 1561.

c) GEN. Rozdz. XXI. w. 31.

d) GEN. Rozdz. XXXII. ww. 45 - 49.

e) Etienne FOURMONT. *Reflections Critiques sur les Histoires des anciens Peuples jusqu' au tems de Cyrus*. L. II. *Paris*. 1735.

f) καὶ Δικαίωχος δὲ καὶ Ἐρατοστῆνες καὶ Πολύβιος καὶ οἱ πλείστοι τῶν Ἑλλήνων περὶ τὸν πορθμὸν ἀποφαίνουσι τὰς στήλας· οἱ δὲ Ἰβῆρες καὶ Λίβυες ἐν Ταδεῖροις εἶναι φασίν. - - τὸ δὲ τὰς νησίδας ἢ τὰ ὄρη μὴ φάσκειν δοικέναι στήλας, ἀλλὰ ζητεῖν ἐπὶ τῶν κυρίως λεγομένων στήλῶν τοὺς τῆς οἰκουμένης ὄρους ἢ τῆς στρατείας τῆς Ἡρακλέους. ἔχει μὲν τινα νοῦν· ἔθος γάρ δὲ παλαιὸν ὑπῆρχε τὸ τίθεσθαι τοιοῦτους ὄρους. STRABO *Geographicorum* L. III.

g) Jean LE CLERC. *Bibliothèque Ancienne & Moderne*. T. I. *Amsterdam*. 1714.

Dnie, w których przypadły zjawienia dla powszechności radośne lub okropne zamiéniano w święta. Kapłani obwoływali je, a lud utrzymywał w pamięci stateczny obchód rocznic. Samé igrzyska i obrzędy wyobrażały historiją pożytków i strat odniesionych, i uwiadomiały o czasach zakonnych i obywatelskich zatrudnień lub rozrywek. Takie były piérwsze Kaléndarze Narodów.

Pieśni ogłaszające nauki Przodków i dzieła Bohatyrów znalezione są we wszystkich dawnego i nowego ładu osadach: u Egipcyan, *h*) u Feników, *i*) u Arabów, *k*) u Chińczyków, *l*) u Gallów, *m*) u Greków, *n*) u Meksykańów, *o*) u Peruwian, *p*) a nawet u hord náypoźniéy wyprowadzonych z ciemności: w *Brazylii*, *q*) w *Islandyi*, *r*) w *Groen-*

h) CLEMENS *Alexandrinus* *Stromatum* L. VI.

i) SANCHONIATON *Phoenix* apud EUSEBIUM *Cæsariensem* de *Præparatione Evangelica*. L. I.

k) „Pomniy, że nieznasz sprawy Jego, o którój śpiewali Mężowie.”, JOB. Rozdz. XXXVI. w. 24.

l) *Lettres Edifiantes de quelques Missionnaires de la Compagnie de Jesus*. T. XIX. *Paris*. 1717.

m) *Unum apud illos memoriae & annalium genus*. C. CORN. TACITUS de *Moribus Germanorum*.

n) JDEM. *Annalium* L. IV.

o) *Theodorus* de BRY. *Rerum Americanarum* T. II. *Parte II. Francoforti*. 1590-1634.

p) *Histoire des Incaş de GARCILASSO DE LA VEGA* traduite de l'Espagnol par *J. Baudoin*. *Amsterdam*. 1715.

q) *Voyage aux Indes Occidentales de François CORREAL* T. I. *Bruxelles*. 1736. = *Voyage de Jean de LERY*. *Paris*. 1580.

r) *Biblioth. Anc. & Mod.* T. II.

B

landyi, s) w *Wirginii*, t) w *Kanadzie*, u) i t. d. Ustawy pierwszych w świecie Prawodawców były układane wierszami, i przez częste powtarzanie wrażané w umyśle młodzi w).

Wszędy i w każdym czasie, gdziekolwiek działały się rzeczy wspomniéniá wárté, nadawano ziemióm i gmachóm nazwiska noszące piątno przypadku. Za czasów Patryarchowskich owé dwie studnie, przy których kłócili się Pasterze IZAAKA z Pastórzami *Gierary*, otrzymały nazwiska: jedna HESEK (*Potwór.*) drugá SITNACH, x) (*Nieprzyjázń.*) Owá wieża, przy której zdarzyła się niezgoda, otrzymała nazwisko BABEL, y) (*Pomiészanie.*) Imiona gór, rzék, kraiów, miast, náymliejszych siedlisk Ludzi i samychże osób, były skazówką dzieiów. W naszych żywych językach ileż nie mamy nazwisk osób, mieyse i narzędzi z okoliczności ich początku i stanu wyciągnionych? Żęglarze odkrywaiąc nieznané przedtém lądy dotąd nałaią im imiona od jednéj z okoliczności, które na ich odkrycie nawiodły, i tén gienijusz Człowieka zostawianiá śladu swéj czynności we wszystkiém, nawet przy náydogodniejszym kunszcie pisaniá trwać będzie poty, poki Ludzie.

s) *Histoire Naturelle de l'Islande. Paris. 1750.*

t) *Journal des Savans. Mars. 1681.*

u) *Moeurs des Sauvages Americains. T. I. Paris. 1724.*

w) *Antoine-Fves GOGUET. Origine des Loix, des Sciences & des Arts. L. L. Ch. I. Paris. 1759.*

x) GEN. Rozdz. XI. w. 9:

y) GEN. Rozdz. XXVI, ww. 21 - 22:

—————

Takie sposoby miały pierwsze pokolenia do oznajmowania się potomności, które mówiąc zbyt zwięzle i zbyt ciemno, a za pierwszą skazą znaczenia wyrazów mogące świadczyć fałszywie, i pod nawałem jednej smutnej przemiany łatwo idące w zapomnienie, nie mogły się obczydz bez objaśnień *Ustnego Podania*, którego były tylko podporami. Oycowie przymuszeni byli tłumaczyć swym dzieciom powody słyszane od Starców, dla których tu takie szczępy sadzone były, owdzie takie zdroje pracą dobyte, takie mogły kamieniami usypane, takie uroczystości obchodzone, takie dziwy nucone w pieśniach, takie nazwiska miejscóm, osobóm i rzeczóm nadane, a pierwsi Dziejopisowicze z kunsztem pisania w ręku niezapomniawszy innych pomników bardzo odległej Starożytności, tylko nieme pnie i głazy, musieli zasięgać ich znaczeń z powieści osadników tych krajów, które zwiędzali z). To samo *Podanie* od Poetów opiewających wieki niepisimienne, albo w których pismo było rzadkie, wzywane było na świadectwo jako Bogini *Wieść*, (*Φήμη*, *Fama*.) Muza *Śława* (*Κλειώ*, *Clio*.) a)

W owych czasach, kiedy towarzystwa były bardzo nieludne, kiedy mało było wynalezionych kunsztów, a nąypo-

z) Le Père ANSELME. Des Monumens, qui ont suppléé au défaut de l'écriture & servi de memoires aux premiers Historiens. Dans les Memoires de l'Académie des Inscriptions & Belles - Lettres de Paris. TT. IV, & VI.

a) Μῆνιν, ἄειδε θεῶν, Ἡκλῆϊδῶν Ἀχιλλῆως. Iliados A. =
Musa! mihi causas memora. - - - Aeneidos L. I,

trzebniejsze były jeszcze w dzieciństwie, kiedy nie były rozmnożone wygody życia poza nieodłączne pobudki opędzania się głodowi i ostrościom powietrza, kiedy rzadko obcował naród z narodem, a zatem kiedy wyobrażenia o rzeczach były w zbyt wązkim okresie i języki nieobfite, *Po-danie Ustne* jakimkolwiek znakiem poparte, mogło wystarczać pokoleniom przestającym na małym do rozumienia się z nieobecnymi i potownymi, chociaż za przymieszaniem coraż nowych powiększań, uym i pomyłek w uściech młodszych zamięniało się częstokroć w báykę; b) ale w miarę rozplemiania się ludzi, w miarę mnożących się obmiotów już w dostrzeganiach pojawów Natury, już w narzędziach ułatwiających pracę lub sprzętach zdobiących domy, w miarę szerczących się i ściśleý jednoczonych związków towarzyskich, te szródkie nie były dostateczne. Trzeba było obmyślić kunsztowny i pewny szródek udzielania swych myśli tym, którym ich nie można było udzielić ustnie.

Możnaż uwierzyć, żeby zręczność w pojednywaniu n. p. kamyczków, ziarn, lub jakich drobnych obmiotów w pewnej liczbie mogła się bardzo wczas wystawić ludzióm za sposób wyobrażania myśli, tak jak ta sama zręczność doprowadzić ich mogła do kunsztu rachowniczego? Znany już był w Starożytności Azyatyckiej zakus sposobu znakowania mowy, który, gdyby był jego Wynalezca napadł na tén kres, co Wynalezca Abecadła, wartyby był imięnia

b) *Hęc tum multiplíci populos sermone replebat*

Gaudens & pariter facta atque infecta canebat. Aeneidos. L. IV.

—————

11

kunsztu, i podobno mógłby być zastąpić powszechny dziś kunszt pisania, gdyby pismo takie, jakie znamy, nie było kunsztém bez porównania wygodniejszym, łatwiejszym do krzewienia się, i szczęśliwiej wypadającym z tych usiłowań prostych, do których silny popęd naśladowania Natury krótszą prowadził drogą.

Taki byłby był sposób tłumaczenia się przez sznurki, na których za weyrżeniem obeznanych z kluczem po zadziergach pewnej liczby i pewnej barwy, w pewnej odległości, w pewne kształty i gromadki układanych węzłów można było czytać i być czytany. W *Dziejach Chińskich* zostały się wzmianki o podobnym dzierganiu myśli, którego ten dowcipny naród używał jeszcze przed swym Fo - hi. c)

Wzór tak zplatanego pisma znalazł się w *Peru*, i może się niejako porównać z Staro-Chińskim, ile że w wielu innych rzeczach stan nowego świata odkrytego blisko od trzech wieków znalazł się bardzo podobnym do kolebki świata dawnego. Peruwianie przez rozmaite węzły na różnobarwych sznurkach bawełnianych lub jelitowych zaciągane, które oni w swym języku nazywali *Quipos*, d) wyrażali epoki swych dziejów, obrządki zakonne, wszelkie rachunki, postrzeżenia gwiazdarskie i t.d. Podobnych sznurków lubo zawsze przez gienijusz odmiennie pojednywanych

c) *Martinus MARTINI. Historiæ Sinicæ Decas prima à gentis origine ad Christum natum. Amstelodami. 1659.*

d) *Histoire des Incas. T. II. = Lettres d' une Peruvienne par Madame Francoise de GRAFIGNY. (Listy Peruwianki) przełożone po Polsku przez J. P. w Warszawie u Piotra Dufour. 1784.*

używają jeszcze Murzyni Juidańscy, e) Sposób pojedynwania rznętych kawałków drewna w różne stósy i ztykania się szykowanych, przez które czynią się dotąd wzajemne umowy między niektórymi mieszkańcami *Albanii* f) i *Syberyi* g) bardzo słabo naśladuje kunszt Peruwianów.

Wszakże, czyli dawne wiązanie sznurków niby-piśmiennych w Chinach wystarczało do wyrażania pojęć między nieobecniemi, jak daleko rozciągała się liczba jego zawiązek kluozowych, czyli w niém miało miejsce przyobrazienie albo przenośnia w myślach (*Ἀλληγορία*,) i w jakim stopniu, nie można sobie nieomylnie wystawić. Że musiało być nie wystarczające, albo przynajmniej zbyt trudne, okazuje się dosyć ztąd, iż się upowszechnić nie mogło. Staro-chińskie sznurkowanie nie przeszło nigdy za granice *Chin*, i nigdzie go nie naśladowano w Azji. Podobnież narody sąsiedzkie Peruwianóm nie znały cale ich kwiposów, a pęki ich z zdobyczą bogactw Inkasów zabrane stały się niedościgłemi dla Kastylanów, którzy ten Naród zniszczyli wraz z ich podobno dowcipnym kunsztem. Znakowania Juidanów, Albańczyków i Syberyanów od gminu tylko używane muszą być bardzo poślednie i nie jaśniej tłumaczące, jak karbowanie naszego wiejskiego ludu.

Nie były zapewne kunsztowniejsze zaploty sznurków u Starożytnych Chińczyków, jak u tych ostatnich są karby. W o-

e) *Histoire Générale des Voyages*. T. IV. *Paris*. 1746.

f) *Barthélemy d'HERBELOF*. *Bibliothèque Orientale*. voce *Arnauth*. *Paris* 1697.

g) *Recueil des Voyages au Nord*. T. VIII. *Amsterdam*. 1731.

wych czafiech ledwie mogły popierać jakowy stopień mocy języka migowego, który między obecnými nieznanými na wzajem swojej mowy dosyć wyraża pewné poruszenia namiętności w skinieniach twarzy i ręku, ale nie mogły się w niczém równać z znakowym językiem, jaki dziś używany jest w Szkole Głuchych i Niemych, mającym zasadę z Abecadła. Gdyby były owe węzły sznurkowe zasadzały się na rozbiórze głosu ludzkiego, pozostałyby się były do dziś dnia u Chińczyków, a przynajmniej zaprowadziłyby ich były do abecadłowego pisma, kiedy oni dotąd nie mają tylko cechy całosłowe podobné do Hieroglifów Egipskich ści-głych, a zatem należy je umieścić między świadectwami *Podania Ustnego*, bez którego nic przez siebie nie mowiły. Kunszt tak zawiły i tak rozbiorowy, jakim jest abecadło, nie mógł bytż ani pierwszym ani zbyt wczesném usiłowaniem rozumu, nie bywszy poprzedzoném przez usiłowania mniej złożoné. Z porządku zaś wzrostu wiadomości i rzemiosł ludzkich wypada, że pierwey Ludzie musieli się domyslać postaci, któreby wyobrażały ich myśli, niżeli mogli trafić na domysł znaków, któreby wyrażały nakłony ich głosu.

§. II.

Pierwszy krok Ludzi do właściwego Pisma musiał bytż nieodstępny od wskazu sameyże Natury. Cofając się wstecz uwagą przez wszystkie stopnie znanego pisma, łatwo jest wyszlakować ów pierwotny zarys myśli, który, jakkolwiek sam słabo tłumaczył, dał rzetelnie początek kunsztowi dzielnie dziś tłumaczącemu wszystko bez potrzeby objaśnienia ustné-

go. Zawsze musiał Człowiek chcieć naśladować i przeobrażać, iż tak rzekę, widoki, które Natura w oczach jego stawiała, i musiał być nieuchronnie piérwiy Malarzém niż Pifarzém. Sam wyraz *piśać* w całej obfzerności znaczeniá nie co innégó brzmieć zdaje się tylko *malować*.

Mogło być snadno przynáymniéy przemyślnieyszému i zręczniéyszému zaryfować na piásku palcém lub prętém, albo nakryślić na jakiéy materyi twardéy bryłą kruchéy i farbiftéy ziémi, acz grubo i nieforémnie, postać obniotu, który go náymocniéy uderzał, i o którym chciał mowić nie poynującému jego języka, lub nieobecnému, a natychmiáft uyżrzał wyobrażenié swoje odmalowané. Nie dostawało tylko powtarzać często takie zakusy, aby z nich zacząć kunszt znaczący myśli.

Chciano wyobrazić myśl o człowieku, o ptáku, o drzewie; malowano postać człowieka, ptaka, drzewa. Malowano te postacie w tych stanach i nawrotach, w których o nich myślano. Chciano oznaymić popełnione zabóystwo, zaryfowano jedną osobę trupem rozciągnoną na ziéni, drugą stojącą na przeciwko niéy z wymierzonym orężém. Chciano donieść o cudzoziémcu, który morzém przywijał do lądu, zaryfowano osobę wychodzącą z korabiu i t. d. *h)* Takie malowidło w obrazach rozpiérzchnionych zwané niewłaściwie *Pisimem*, było rzeczywiście piérwszym stopniém piśma u wfzyftkich Starożytnych Narodów, u których náy-

A) Origine des Loix, des Sciences & des Arts. T. I. L. II. Ch. VI. — Sztuka Piśania w trzech rozdziałach wyjęta z Encyklopedyi i pożytecznymi dodatkami pomnożona. w *Warszawie* w Drukarni XX. Mifsyonarzów. 1781.

dawniey rolniſtwa i handel zakwitły, to ieſt: u których naye-
dawniey uczuto potrzebę malowania myśli.

Egiptycyanie uchodzili w całeſy Starożytnoſci za Doſko-
naliciełw takoweſy malowidła - piſma. i) Chińczykwie
tak piſali powszechnie pod panowaniem Y-A-O. Takiemi
obrazami piſane były ich *Kingi* czyli początkowe ich xię-
gi. Zwali oni ten ſpoſób piſania *Kou-ou-en*, którego za-
deń ſlad nie pozostał prócz podania w dziejach. k) Ta-
kiemi obrazami musiały bydź piſane piérwsze xięgi Indw
zwané *Bedasy*, którym wraz z ſwiatem początek dają.
Fenicjycyanie będąc piérwſzemi w ſwiecie Kupcami i Żegla-
rzami, musieli podobnemi obrazami znaczyć swe piér-
wotné towary i wiadomoſci handlowé. Hafty Frygów wyra-
żające róſne poſtacie obmiotów na obiciach, kobiereach i
szatach, których są tak częſte w Starożytnoſci przykłady, nie
mogły w wielu okolicznoſciach wyrażać malowidła-piſma, jak
poźniey u Partów czytano utykane w ich sukniach głoſki? l)

Zeznaniem Dziejopisów i Krajowidzów obrazowe piſmo
znané było u Scytów, u Indów, u Fenicyán, u Etyopów,

i) *Essay sur les Hieroglyphes des Egyptiens, Paris, 1744.* **GEHMRICHENS**
Verſuch die Geheimniſſe in den hieroglyphiſchen Denkbildern aufzuklären.
Wolfenbütel und Leipzig, 1754.

k) *Lettre de Pekin sur le génie de la langue Chinoise & la nature de leur*
écriture symbolique comparée avec celle des anciens Egyptiens. Bruxelles,
1773.

l) *Et tanten malunt Parthi vestibis literas intexere.* PLINIUS *Hist. Munda-*
di. L. XIII. C. XI.

u Hetrusków, m) a nawet znaleziono jego zakusy między dziczą leśników w Afryce i w Ameryce. n) U Greków samych, którzy długo nie mieli innego tłumaczenia się sposobu, został tego wieczysty ślad w wyrazie *γράφειν*, które u nich zarówno znaczy *malować i pisać*.

Mexykanie na ostatek nie inaczej dochowywali swych praw i dziejów tylko przez-malowidło - pismo. Kiedy mieszkańcy nadmorscy mieli donieść MONTEZUMIE o przybyciu KORTEZA, odmalowali wiernie na płótnie Hiszpanów z ich brodami, strojem, końmi i strzelbą. o) Zostają po dziś dzień dwa nader ciekawe ułamki ich malarstwa - pisma już wiążanego i wydoskonalonego: jeden w *Eskuryale* wydany przez PURCHASA, p) drugi w Bibliotece Césarskiéy w *Wiedniu* na 65 kartach opisany przez NESSELA. q) Tak podo-

m) DIODORUS *Siculus*. *Bibl. Hist.* L. III. = *Voyage de Vincent le BLANC*. P. II. *Paris*. 1649. = *Jacques SPON*. *Recherches curieuses d'antiquités*. *Lyon*. 1683. = *Essay sur les Hieroglyphes*.

n) *Letres édifiantes*. T. XVII.

o) *Giro del Mondo di GEMELLI CARERI in Venezia*. 1719. = *Histoire Naturelle des Indes Occidentales du Père ACOSTA*. *Paris*. 1696. = *Historia de la Conquista de Mexico de Antonio de SOLIS*. *en Madrid*. 1609.

p) *Il reste encore aujourd'hui un modèle très-curieux de cette écriture en peinture des Indiens composée par un Mexicain & par lui expliquée dans sa langue, après que les Espagnols lui eurent appris les lettres. Cette explication a été ensuite traduite en Espagnol, & de cette langue en Anglais. PURCHAS a fait graver l'ouvrage qui est une Histoire de l'Empire du Mexique & y a joint l'explication. Encyclopédie des Sciences, des Arts & des Métiers, à l'article Ecriture.*

q) *Catalogi Bibliothecæ Cæsareæ MSS. Parte IV.*

 bność dzieciństwa obydwóch światów w domyśle malarstwa za sposób wyobrażania myśli i wiadomości, dowodzi statecznie jednostajnego i wszędy zgodnego głosu Natury mówiącý do pojęcia pierwszych pokoleń Ludzi.

W jaki sposób ułatwiano zarisy właściwych obrazów rzeczy w pisaniu, ażeby były wyrażającemi, i różniły się od prawdziwego malarstwa, domysł wnosić pozwala. Dostyc było jakkolwiek rysować, byle obrazy były uznane. Dostyc było zkracać też obrazy tak daleko, jak tylko zkracané bydz mogły, byle znaczyły rzeczy całkowité. Wiadomy obyczaj Egipcyan ztwierdza to dostatecznie. Ich obrazowe pisma na pomnikach są bez kunsztownych rozmiarów, a co do zkracań, postrzega się, że oni wyobrażali krótko cały obmiot lub całe zdarzenie przez zarys celniejszý cząstki pierwszého, lub celniejszý okoliczności drugiego. Tak zamiast malować całego wołu, całą owcę, całego jelenia, malowali głowy zwierzęcé z różnemi rogami. Zamiast malować dwa woyska uszykowane do bitwy, malowali dwie ręce, z których jedna trzymała łuk, a druga tarczę. Narzędzia były u nich obrazami dzieł samych. Tak pług znaaczył rolnictwo, berło panowanie, drabina oblężenie, i t. d. Takié to pierwiastkowe obrazy piśmienne nazwane są od KIEMENSA *Alexandryjskiego: Kiryologi* (Κυριολόγοι od κύριος *właściwy i λόγος mowa*) *Pismo Własnorzeczowe*.

Ale człowiek zawsze więcéy ogarniał uwagą, niż mu się wyobrażało na oko w kształtach rzeczy widzianych. Jakże było malować czas, miejsce, namiętności, przymioty,

wady i t. p. które nie miały obrazu w całej Naturze? Wkrótce pierwszy stopień pisma w prostych obrazach rzeczy widzialnych znaleziony był niedostatecznym, trzeba go było dopełniać. Trzeba było rozszerzać znaczenia obrazów rzeczy podzmysłowych, które były wyciskami widowisk, przywiązując do nich znaczenia rzeczy nadzmysłowych, których ani oko dożyć, ani myśl barwić nie mogły. Trzeba było nadto podnieść téż obrazy do pewnych między sobą stosunków, ażeby razem stawione mogły naprowadzić czytającego na zgadnięcie ich związku, który cel myśli stanowił, a tak pismo własnorzeczowe stało się nowym stopniem pisma obrazowego: *Pismem Godlorzeczowem*.

Nie można dociec porządku stopniów, przez które ten nowy gatunek Pisma w obrazach rzeczy do swojej doskonałości przyszedł, ale w różnych czasach odbierał przemiany aż do oddawania przerośniętych w myślach barzo dalekich. Egipcycanie szczególniej celowali w tych sposobach stopniowania malowidła - pisma, i oni pierwsi zaczęli upostać rzeczy niewidzialne. Czucia, namiętności, cnoty, występki, wyobrażane były od nich przez postacie zwierząt, w których własnościach jakikolwiek upatrywali stosunek do swych pojęć, r) a wiele narodów zgadzało się na ich go-

r) *Primi per figuras animalium Aegyptii sensa animi effingebant.* TACITUS

Annal. L. XI. =

Non dum flumineas Memphis contexere byblos

Noverat, & saxis tantum volucresque feraeque

Sculptaque servabant magicas animalia linguas. M. ANNÆUS LUCANUS. *Pharsaliæ* L. III.

dła w mowie żywéy. Tak oznaczano odwagę przez lwa, lęklivość przez zająca, umięttność przez mrówkę, s) prostotę przez gołębia, rostopność przez węza, t) natanręctwo przez muchę i t. d.

KLEMENS *Alexandryyski* opisuje Kościół w *Dyospolu* czyli w dawných *Tebach Egipskich*, na którym widziano ryté postawy: dziecięcia, starca, jastrzębia, ryby i krokodyla. Dziecię znaczyło urodzenie, starzec śmierć, jastrząb Boga, ryba nienawiść, krokodyl wszeteczństwo. Czytano więc w tén sposób: *O wy, którzy się rodzicie i umieracie! wiedzcie, że Bóg nienawidzi wszeteczństwa.* u)

Powszechnie niedostatek obrazów w Naturze czynił, iż musiano przywiązywać kilka znaczeń do jednéy postawy, których tylko z podziału nauk domyslać się można było. U Egipcyan obraz słońca znaczył nie tylko słońce, ale oraz znaczył Boga, niebo, wieczność, rok, prawdę. Obraz jastrzębia wyrażał w *Historii Naturalnéy* jastrzębia, w *Nauce Zakonney* Boga, w *Gwiazdarskiéy* wiatr południowy. Obraz skrzydła wyrażał, oprócz skrzydła, szypkość, wiatr, ucieczkę i t. d.

Zkrócania i godłowania zarysów Rzeczowego Pisma, które było gatunkiem Obrazowéy Filozofii, zapędziło tak daleko Uczonych zwłaszcza Egipskich, iż kiedy w pier-

s) *Idź, leniwcze! do mrówki, a przypatruj się iey drogóm, a ucz się mądrosci.* SALOMON w *Przypowieściach* Rozdz. VI. w. 6.

t) *Oto ja was posłałam, jako owce między wilki: Bądźcież tedy mądrymi jako węzowie, a prostymi jako gołębice.* JEZUS CHRYSZTUS w *Ewangéliu* według MATEUSZA Rozdz. X. w. 16.

u) *Stromatum* L. V.

—————

wiastkach wiązania go oznaczano stósowniemy do poięcia pospolstwa i przez mnieyszą liczbę znajomszych obrazów prawa krajowe i powinności obywatelskie, rozmnożyli je z czasem aż do nieskończoności, a natworzywszy zbyt wiele osobliwych znaczeń jednego obrazu we wszystkich wydziałach nauk, zmięszali niejako wszystkie stopnie pisma, i biorąc z każdego, co im się zdawało wyrażającego náylepšy, chociaż w rzeczy samęy było náyciemnieyszé dla powszechności, zrobili z niego prawdziwé pismo zagadkowe, i w tém gniazdzie wylęgly się sławné w Starożytności zagadki (*αίνίγματα. γρίφοι, aenigmata, gryphi.*)

Takowé pismo nazwané było od Greków: *Hieroglify* (*Ἱερογλυφοί* od *ἱερός* *święty* lub *ἱερεὺς* *Kapłan* i *γλύφειν* *rzeźbić*), *Pismo Kapłańskie*, skero za odkryciem pisma abecadłowego, obrazowé zostało się przy samych Kapłanach, albo dla tego, że ci chcieli z tego pisma tajemnicę zrobić dla gminu zwyczajem dawnych Mędrców, albo raczey dla tego, że za upowszechnieniem pisma głoskowego zwanego *Pismo Pospolite* (*πανδημοὶ χαρακτῆρες*) zarzucono hieroglify, które w krótcie ledwie od Kapłanów Zachowców Nauk i to nie od wszystkich zrozumiane bydz mogły. Mamy szacowny zabytek cząstki hieroglificznego pisma w dziele HORUSA APOLLINA. w) Takiem pismem widzieć można jeszcze okryté Obeliszki po Królach Egipskich, x)

w) HORI APOLLINIS *Niliaci Hieroglyphica.*

x) *Etenim sculpturae illae (Obeliscorum) effigiesque, quas videmus, Aegyptiorum sunt literae.* PLINIUS *Hist. Mundi. L. XXXVI. C. VIII.*

z jakich niektóre zdobią dziś piękne Place *Rzymu*. y) Uczony *Atanazy KIRCHER* usiłował barzo chwalebnie wytłumaczyć ich napisy. z)

Podobne odniany w malowidle - pismie dźać się musiały u innych Narodów. Chińczykowie postępowali w zkracaniu swęgo rzeczowęgo pisma *Kou - ou - en*, i na trzy wieki przed *KONFLUCYUSZEM* mieli już wydoskonalone i zwięzłę w obrazach pismo *Tho - ang - ze*, którego dotąd jeszcze pokazują zabytki. a) Świętę u Indów xiążki zwanę *Szasty*, którym dają 4800 lat dawności, b) wyciągnionę z *Bedasów* już poprawném obrazowém pismém od *Brachmanów* układané były. Fenicyanie zawsze spółkuiący z *Egiptcyanami* upostacali poruszeniá umysłu i czucia w obrazach żwiérząt jak oni. c) Godłowę wyobrażeniá dziejów *SATURNA* uczącę początku i wzrostu rolnictwa są zapewne przelanę z ich

y) Restes de l' ancienne Rome par d' OUVÉRBEK. *Amsterdam*. 1709. =
Mich. MERCATI degli Obelisci di *Roma*. 1589.

z) Obeliscus Pamphilius. *Romæ*. 1650 = Obeliscus Aegyptiacus. *Romæ*. 1652.
= Obelisci Aegyptii nuper inter Isæi Romani rudera effossi Interpretatio.
Romæ. 1664. = *Nous devons louer*, „mówi Uczony de *GUIGNES*„ *les savans efforts de KIRCHER*, dont les ouvrages sont remplis d' érudition, tous ceux, qui ont suivi son exemple, même en se trompant, méritent les plus grands éloges. Dans les Mem. de l' Acad. des Inscr: de *Paris*. T. XXXIV.

a) Lettre de *Pekin* sur le génie de la langue *Chinoise* &c.

b) Religion of the *Bramins* by *Alexander DOW*.

c) *Phenices animalium figuras literarum loco insculpebant lapidibus*.
ALEXANDER ab *ALEXANDRIS*. *Genialium Dierum*, L. II. C. XXX.
Francoforti. 1649.

pisma przedabecadłowego. *d)* Co DYODOR *Sycyliczyk* mówi o wieżach i murach, któremi SEMIRAMIS I opasała *Babilon*, i na których malowane były rozmaite zwierzęta, może się rozumieć o napisach rzeczowych pomnikach historii tego miasta. *e)*

Nie można wątpić, żeby i Grecy nie zmieniali kiedyś swych obrazów pismiennych w dowcipné hieroglify swoim sposobem i smakiem, chociaż to nazwisko tylko pismu *Kaplanów Egipskich* właściwe było. Przeświadczą o tém całe widowisko *Mitologii*, którey obrazy musiały kiedyś zastępować pismo abecadłowe w naukach, i do którego dla wyrażenia pewnych pojęciów, w niedostatku prostych obrazów, wprowadzono rozliczne potwory, jako to; hidry, chimery, harpie, syreny, gorgony, cyklopy, pegazy, hippocentaury i t. d. Dowiedziono iest, że malowidło XII práce *HERKULESA* było niegdyś kalendarzém na 12 miesięcy wskazującym obroty niebieskie i práce ziemskie. *f)* Nie czytanoż na posągach *DYANY Efezkiej* rozmaitych obrazów znaczących język, tak jak na powoynikach *Mumiy* i na *Kanopach* u *Egipcyan*? Wyborne godła w obrazach *Wieczności* nagradzającej cnoty, a karzącej występki, wyczerpioné z hieroglifów *Egipskich*, musiały być u *Greków* pismem aż do czasu *KADMUSA*,

d) Monde primitif analysé & comparé avec le monde moderne par M. COURT DE GEBELIN. Paris. 1773.

e) ἐνίσταν δ' ἐντὶ τοῖς πύργοις καὶ ταίχεσι ζωὰ παντοδαπὰ φιλοτέχνης τοῖς τε χρωμασὶ καὶ τοῖς πῶν τύπων ἀπομιμνήμασι κατεσκευασμένα. Bibl. Hist. L. II.

f) Monde primitif analysé & comparé avec le monde moderne.

Zgoła Pismo Rzeczowe w obrazach prostych lub godłowych było niemal pismem wspólnem wszystkim uczonym narodom odległej Starożytności, i długo się utrzymywało, nawet po odkryciu abecadła. Wszędy ogień i woda były godłem towarzystwa, miecz godłem zemsty, różga oliwy godłem pokoju i t. d. Tysiąc przykładów tego daje *Walerj PIERIUS*. g) Można to pismo przyrównać do owego języka powszechnego, jaki usiłowali ztworzyć w wieku ostatnim i na początku terażniejszego, między innemi: *WILKINS*, *DALEGARME* i *LEYBNITZ*. h)

Gdzie nie było dosyć zręczności do rysowania samych obmiotów, albo gdzie należało się tłumaczyć z większą mocą, dosyć było wytknąć samé rzeczy na miejscu obrazów, a myśl była objawioną i zrozumianą. Tak *IDANTURAS* Król Scytów posłał był *DARYUSZÓWI* I Królowi Persów, odgrążającemu wkrózczeniem do *Scytyi*, pięć godeł: mysz, żabę, ptaka, pocisk i pług. *ORONTOPAGAS* jeden z Hetmanów Perskich wytłumaczył tak owé godła: *Chce Król Scytów, ażeby Persowie oddali mu swé mieszkania, wodę, powietrze, broń i rolę*. *XIFODRES* zaś, zwany inaczéy *GOBRYASZ* jeden z Magów z mocniejszém rozumowaniem tak wyłożył: *Persowie! jeżeli się nie ukryjecie w ziemi jak myszy, lub nie zanurzycie w wodzie jak żaby, lub nie ulecicie na po-*

g) Hieroglyphica. Lugduni. 1626.

h) *MICHAELIS*. De l' influence des opinions sur le langage & du langage sur les opinions. Brème. 1762.

D

—————

wietrze jak ptaki, nie wydziecie naszych pocisków, a zatem nie postoićcie w kraju Scytów. i)

Taki jest gienijusz Człowieka, iż w wszelkiem wyrażaniu się sposobie czy mówi, czy wskazuje, czy maluje, czy pisze, lubi dwie swoje weyźrzenia, i pod zasłoną pozornego obrazu ukrywá inny nieskończenie wyższy od zasłaniającego. Tén gienijusz ożywił wyroki i nauki Starożytności godłami piszącęy, i jako w abecadłowech pismach, gdy czytamy to owé pełné ognia poezye, to owé dowcipné rozhowory zwierząt, to owé wielkie porównania i przypowieści Wschodnich Narodów, czujemy słodycz z takiego sposobu widzenia rzeczy, takbyśmy równy smak znajdowali w obrazowych dziełach dalekiej Starożytności, gdyby klucz do wielu z nich nie był dla nas ztracony.

§. III.

Pismo Rzeczowe w obrazach jakkolwiek zkróćané do cząstek postaci, i do ucinków zdarzeń, jakkolwiek godłowane przez nadawanie wielokrotnych znaczeń jednemu obrazowi, nie móгло bydz tylko z istoty swoiëy nudné i pracowite w ryciu i malowaniu, a z wzrostem wiadomości i dostrzeżeń w naukach, kiedy Uczëni przymuszëni byli wiele pisać, nie móгло nie grubić i nie mnożyć aż do zbytku ich wiązek. Znaki pojęciów i czuciów rosły zawsze aż do nieskończoności, a nie mając żadnego stosunku do słów tylko do myśli, do których samych rozciągała się przeno-

i) CLEMENS *Alexandrinus*, Strom. L. VI.

~~—————~~

 śnia w malowidle-pismie; zdawało się byź raczėj pismém wszystkich języków, niż pismém jakiej szczególnej mowy, i tylko tyle przypuszczało różnic w rozmaitych narodach, ile się té różniły sposobem zapatrywania się na obmioty, i smakiem w przenoszeniu znaczeń od rzeczy podzmysłowych do nadzmysłowych. Oprócz tego pismo takowe miało w sobie niedostatek znaków, któreby ukazywały stały związek myśli wyobrażanych przez malowidła, co było zostawiane zgadywaniu czytających, i co stało się przyczyną różnych tłumaczeń, a zatém niezgód i błędów nawet między temi, którzy w tym gatunku pisania za nąbiegłeyszych uchodzili. Zostawało więc pracować około tego, ażeby dané już zkrócone obrazy mogły byź jeszcze z pełności swojej wycieńczone tak daleko, jakby tylko skład ich dopuszczał, żeby je tak zcieńczone podniesiono wraz każdy, do znaczenia pewnych słów narodowego języka, i żeby nadto obmyśloné były pewné znaki, któreby stanowiły widzialny na oko czytającego związek między obrazem i obrazem, jak w mowie głośney uczuty bywa na ucho słuchającego związek między słowem i słowem. Nie wiemy z historyi, tylko o Chińczykach i Egipcyanach, którzy ten dalszy krók, w obrazach zowém pismie uczynili.

Chińczykowie zamiénili swé zkrócone obrazki w cechy dotąd w ich drukowanych xiążkach używane, które są ich pospolitém pismém zwaném *Hing-chou*. Dziejopisowie, którzy nąyszczęśliwiej wyjaśnili historyą kunsztów Chińskich upewniają i dowodzą, że terażnieysze ich cechy pismienné wy-

nikły z rzetelnych obrazów rzeczy podzmysłowych, któremi dawniey pisali, i nie może o tém nie przekonywać już postać tych cech mających w sobie cién i kościéniec, iż tak rzekę, pełnych niegdys obrazków, które z swéy pełności obnażone zostały, już potęga ich rozciągająca się tylko do malowania słów całych, a nigdy aż do malowania głosek, już liczba ich wzrosła przeszło do 80000, co nie może mieć miejsca tylko w pismach obrazowych. k)

Egiptycanie zaczęli od ogółacaniá swych hieroglifów z ich gęstych rysów i rozwodów, i obnażali je stopniami aż do zostawieniá z nich samych, iż tak rzekę, żeber, czyli przywodząc je do kształtu terażniejszych cech Chińskich, i przywieszując do każdéy cechy razém znaczenié myśli i słowa. Kółko ogołoconé z promieni i plam wewnętrznych zaczęło znaczyć słońce. Para kres poziomych ogołoconá z wężykowatych wólów i nurtów, zaczęła znaczyć wodę. Para kres obłączastych odwrotnie położonych i zpajających się w szrodku, zaczęła oznaczać bliźnięta wyrázané w hieroglifach przez dwoje dzieci trzymające się za ręce i t. d.

k) *La langue de la Chine n' a rien de commun avec les langues mortes ou vivantes que nous connaissons. Elle n' en a ni les figures, ni la construction. Toutes les autres langues ont un alphabet d' un certain nombre de lettres, qui par leurs combinaisons differentes forment des syllabes & des mots. Celle-ci est sans alphabet, elle a autant de caractères differens que de mots.* DU HALDE Description de la Chine. T. II. = *Reflexions sur les principes généraux de l' art d' écrire & en particulier sur les fondemens de l' écriture Chinoise par FRERET.* = *China Illustrata Athanasii KIRCHERI. Amstelodami. 1666.*

Pozostały się jeszcze takowe znaki w Nauce Gwiazdarskiéy.

Tén gatunek pisma *obrazowego* zkróconého w ostatnim stopniu i zmiénioného na pierwszy stopień *cechowego*, może się nazwać *Rzeczogłosowym*, jako mający powinowactwo i z rysami rzeczy i z brzmieniami głosu. Jego znaki chociaż nie malowały tak obecnie obmiotów, jak obrazy pełné, znaczyły téż samé obmioty sposobém celnieyszym przez się nadaną sobie od postaci tych samych obrazów, z których obnażonych i zcieńczonych wypadły, a oszczędzały tę trudność, iż nie trzeba było uczyć się przymiotów samych rzeczy wyobrażanych, jak trzeba było dla zrozumienia obrazów pełnych, ale dosyć było przypomnieć sobie słowa wyobrażané przez cechy z rzeczowego pisma wywiedzione, aby myśl przeczytać.

Trzech sławnych Uczonych objaśniają dostatecznie istotę i moc Rzeczogłosowego Pisma. DE GUIGNES dowiódł, że Chińskie cechy takie powinowactwo mają z hieroglifami Egipskiemi, iż doskonałe ich poznanie mogłoby służyć do czytania i wykładania hieroglificznych napisów na Egipskich pomnikach, l) BANNISTER pokazał, jak Chińczyk i Japończyk mogą czytać rzeczowe pismo Egipcyan, nie rozumiejąc ich języka głosowego, m) a COURT DE GEBELIN przeświad-

l) *Essay sur les moyens de parvenir à la lecture & à l' intelligence des Hieroglyphes Egyptiens. Dans les Mem. de l' Acad. des Inscr. de Paris. TT. XXIX. & XXXIV.*

m) *Tableau des Arts & des Sciences depuis les tems les plus reculés jusqu' au siècle d' Alexandre le Grand, traduit de l' Anglois de Jacques BANNISTER. Paris. 1780.*

czony u siebie, że wszelkie pismo jest hieroglificzne, arcydowcipnie wyprowadził wszystkie głoski Abecadła z obrazów rzeczy. n)

Pismo *Słowne* otrzymało u Egipcyan nazwisko *hieroglifów ścigłych*, bo pochodziło z hieroglifów pełnych, i bez porównania śpieszniey można było rysować cechy, niż obrazy. W tém już piśmie zaczęły mieć miejsce pewne znaki żadnego wypadku z obrazów nie mające, na które się Kapłani między sobą zgodzili, do oznaczania związku cechy z cechą; to jest, słowa z słowem. Takowe znaki można postrzegać na późniejszych pomnikach Egipcyan, a szczególniey między przegrodami i na krawędziach Stołu Izdyr postawami ludzkiemi okrytého. o) Takowe pismo powtórne Kapłańskie w Egipcie, p) znane od Greków pod imieniem *cech świętych* (*Ἱερογλύφματα*) i równie jak hieroglify czyli *obrazy święte* używane do spisu xiąg zakonnych zwanego *Świętopismem* (*ἁγιογραφία*) było przedostatnim krokiem do Pisma Abecadłowego.

§. IV.

Skoro raz cechy piśmienné wyrażały słowa, łatwo mogło przychodzić na myśl dowcipnym, szukać w tych samych słowowych cechach pomocy, ażeby te jako zbyt liczné

n) Monde primitif analysé & comparé avec le monde moderne. L. IV. Ch. VII.

o) Laurentii PIGNORII. Mensa Isiaca. Amstelodami. 1669.

p) Encyclopédie à l' article *Ecriture*.

—————

i mordujące pamięć człowieka, jeszcze do mniejszój liczby ograniczyć, i tym sposobem kunszt pisania ułatwić.

Zjawiały się zapewne owe rzakié i szczęśliwé Gienijusze, jakié czasém wskrzeszą Opatrzność na zaszczyt Rodu Ludzkiego, i udoskonalanie jego wygod, co przeglądają obszerniej i daléj, niż wzrok pospolity. Między usiłującými czynić rozbiór języka byli zapewne tacy, co natrafiwszy na *syllaby* czyli *złoski*, i oné wyrachowawszy mieli się za dosyć szczęśliwych z tego odkrycia, i nie domyślili się postąpić śmielój. Znáydując w rozlicznych słowach téż samé włoski powtarzane, ograniczyli liczbę cech do wyrażania włossek, których użycié jakkolwiek jeszcze zatrudniające znaleźli piśmem daleko krotszém i zręczniejszém niż piśmo całosłowe, i utworzyli *Pismo Syllabiczné* czyli *Złoskowe*.

W tym powtórnym stopniu cechowego pisma można już było po części oddać nagięciá głosu ludzkiego, czego nie podobná było dokazać w poprzedzających. Wyraz n. p. *Chaos*, piszący się w piśmie obrazowém jednym znakiem, a w piśmie abecadłowém pięciá, pisało się w włoskowém dwiema, to jest: cechą *cha* i cechą *os*, i na pozor tylko rozmnázaly się cechy w pisaniu musząc byđ powtarzane tylé razy w różnych słowach, ilé razy jaká włoska do powtarzania w nich zachodziła, w istocie zaś liczba cech była pewná i stała w piśmie włoskowém, kiedy w całosłowém liczba cech, a w dawniejszych liczba obrazów w miarę bogacenia języka w nowé obmioty i wyrazy musiały się powiększać. Można było nawet miáwszy wyrachowane włoski na-

znaczać im cechy dowolne bynajmniéy nie pochodzące z obrazów rzeczy prawdziwych lub ich godół, i mogące stanowić *Pismo Głosowe* nic wspólnego z *Rzeczowém* nie mającém.

Możnaby się domyślać, że w pierwiastkach zarzucania hieroglifów ściśle, narody Azyatyckie, wyjąwszy tylko Chińczyków, którzy się statecznie przy swych cechach słowowych pozostali, a zwłaszcza Narody oznaczone u Starożytnych imieniem Assyryczyków lub Syryczyków, używały takowego pisma zgłoskowego, czego ślad dostrzega się w dawném podaniu przywłaszczającym wynalazek pisma cechowego Assyryczyków, a odmięnienie i wydoskonalenie cech jego Fenicyanom. *q)*

Cożkolwiek bądź, barzo mało narodów chwyciło się Pisma Zgłoskowego. Mają takowe pismo od niepamiętnych czasów Siamczykowie. *r)* Takież pismo przyjęte jest od Etyopów i od niektórych narodów Indyy Wschodnich. *s)* Tén zapewne był ostatni krok ku *Pismu Abecadłowému*, czyli *doskonale Głosowému*, i lubo można przypuścić szcześliwszy i prostszy krok do Abecadła od Pisma Rzeczogłosowego; atoli doświadczenie codzienné uczy, że w każ-

q) φασί τοὺς φοίνικας οὐκ εἶναι ἀρχὴς εὐρεῖν, ἀλλὰ τοὺς τύπους τῶν γραμμάτων μεταθεῖναι μόνον, καὶ τῇ γραφῇ τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων χρῆσασθαι, καὶ διὰ τοῦτο τυχεῖν τῆς προειρημένης προσηγορίας. DIODORUS Siculus. Biblioth. Hist. L. V.

r) le Président Charles de BROSESSE. Mechanisme du Langage. T. I. Paris. 1765.

s) Memoires de Trévoux. Mars. 1740.

—————

31

dym niemal wynalazku ważnym zaczyna się pospolicie od rzeczy náytrudniejszég.

Ale jak wielkiégo i jak bystrégo potrzeba było Gienijusza, któryby był jeszcze jedén krok daléj uczynił! Pismo Zgłoskowe jeszcze nie mogło bydź przystósowané do wydaniá na oko nieskończonych różnic brzmién, które się wydają na ucho, nie tylko w językach ogładzonych, ale nawet w náychropawszych gadaninach. Trzeba było nadpospolitég weyźrzenia Rozumu, któryby się był zastanowił nad składém brzmién mowy i nad naczyniami głosu ludzkiég; któryby był doświadczył, ilé współczynią do wybijaniá słów: płuca, gardło, podniebiénie, język, zęby, wargi, nozdrza, tudziéż ich nerwy i muszkuły; któryby był rozczłonkował niejako ich nakłony i uderzaniá; któryby był owé brzmiénia wydające się zrazu nieskończonémi umiál odnieść do náy mniejszég liczby ich piérwiastków, któryby był rozróznil té piérwiastki na pojedynczé i na zkládané náyprościéy, i obmyślił stósownie takié znaki, coby się mogły nieskończenie jednoczyć, nie będąc samé tylko w małym bardzo liczbie, i coby wyrażały myśli tak dzielnie, jak samé brzmiénia głosowé, nie mając nawet żadnégo podobieństwa z rzeczami, jak sama mowa.

Czyli cechy tych piérwiastków głosu powinny być bydź wykształtowane z obrazów rzeczy, jak sądzą *JOHNES. t)*

t) Hieroglyphic or a Grammatical Introduction to an universal hieroglyphic Language. London. 1768.

NELME *u*) i COURT DE GEBELIN *w*), i jak upatrują się ślady tego w Abecadłach Egipskim i Etyopskim, tudzież w nakamiennych głoskach Ormiańskich, czy z postawy naczyn glosu ludzkiego rozmaicie w wymawianiu naginanych, jak utrzymują WACHTER *x*) i VAN HELMONT; *y*) nic to nie przyczyniało się do wynalazku tego trzeciego i ostatniego stopnia cechowego Pisma, które miało być Pismem najszcześliwiej potrzebie oświecania się dogodnym. Sam wybór takich pierwiastków tak mało licznych, do których oznaczania wszelkie dowolne cechy mogły być zrzecznie użyte, był istotną wynalazku *Pisma Głoskowego* zasadą, a dostrzeżenie jego samo stanowi chwałę i zasługę Wynalezcy.

u) Efsay on the enquiry of the origin and the elements of the language and the letters or of the sounds and the symbols wherein is consider'd its analogy and its power, to express the radical ideas, wherupon the Language seems to be form'd. London. 1772. — Nazwiska cech najdawniejszego z znanych abecadł dają pochoch do wnoszenia, że też cechy ciągnione były z obrazów rzeczy, jeżeli tylko nie są zwane tak dla wsparcia pamięci uczących się głoskowego pisma, jak u Rosyjszczyków głoski mają nazwiska: *Áz, Buky, Widy, Htaol* i t. d. nie mające związku z ich postaciami. Hebrajskie Głoski mają te znaczenia: ALEPH tłumaczy się *wól, wódz*; BETH, *dom*; GHIMEL, *wielbłąd*; DALETH, *wrota*; WAU, *hak*; ZAIN, *grot, chwata, patka*; CHETH, *zwierz czworonogi, wór*; THETH, *btoto*; JOD, *ręka*; KAPH, *dłoń*; LAMED, *bodziec*; MEM, *plama, woda*; NUN, *ryba, ród, matnia*; SAMECH, *podpora*; AIN, *oko*; PHE, *usta, twarz*; TSADE, *boki*; KOPH, *małpa*; RESCH, *głowa*; SCHIN, *zęby*; TAU, *koniec, granica*.

w) Monde primitif analysé & comparé avec le monde moderne.

x) Concordia Naturæ & Scripturæ. Lipsiæ. 1752.

y) Alphabeti veri Hebraici Delineatio. Sulzbaci 1667.

Łatwo było podobno dokazać pracy takowego rozbioru głosu, rąz trafiwszy na domysł iego, ale, żeby trafić na ow domysł, że takowy rozbiór mógł bydź czyniony, trzeba było usiłowania Gienijusza wyższego porządku. z) Znalazł się na reszcie taki, co na tén domysł trafił, i ztworzył *Pi'mo Abecadłowe*, które za pomocą kilkunastu znaków nieskończenie jednanych daje mowie ludzkiéy miążkość i barwę. a)

§. V.

Tu każdy odzywa się ciekawie z zapytaniem, kto był ow Wielki Człowiek co piérwsze abecadło ułożył? b) ale z żalem dla potomności, któraby rada uczcić pamięć Wy-

z) *Si l' on y refléchit, le premier qui ait fait des observations, qui ne sont pas moins délicates, que justes, on voit que cet art ayant été une fois conçu, dût être formé presqu' en même tems, & c' est ce qui releve la gloire de l' Inventeur. En effet, après avoir eu le génie d' appercevoir que les sons d' une langue pouvaient se décomposer & se distinguer, l' énumération dût en être bientôt faite. Il était bien plus facile de compter tous les sons d' une langue que de découvrir qu' ils pouvaient se compter. L' un est un coup de génie, l' autre simple effet de l' attention. Charles Dineau DUCLOS. Remarques sur la Grammaire Générale de Port — Royal. Paris. 1764.*

a) — — — — — *cet art ingénieux*
De peindre la parole & de parler aux yeux
Et par des traits divers des figures tracées
Donner de la couleur & du corps aux pensées. George deBREBEUF
sur la Pharsale de Lucain. Paris. 1658.

b) *Quis fonos vocis, qui infiniti videbantur, paucis literarum notis terminavit? M. T. CICERO. Quæstionum Tusculanarum L. I.*

należy tak użytecznego i tak przedziwnego kunsztu, imię Jego rzetelne uwikłane jest w ciemnościach i przeciwnościach starożytnych powieści, i dotąd nąytroskliwszym poszukiwanióm nie mogło być dostatecznie odslonione.

Zbyt wiele jest niezgody między domysłami śladujących, a pomnikami nąydawniejszego abecadłowego pisma, ażeby z nich co pewnego stanowić można. Nad xiążki JOBA i MOYŻESZA, tudzież ułamki SANCHONIATONA niémamy żadnego zabytku starożytniejszych pism abecadłowych, a zatem cokolwiek jest rozmaitych zdań jedno drugie obalających o wynalazku abecadła w nadto odległych epokach od tych Pismienników, nie są tylko szczere mniemania na żadnym nie wspierające się pomniku.

SWIDAS czyni ADAMA Wynalezcą kunsztów i głosek. c) Xiążka Talmudowa: BAVA - BATHRA (*Tylné Wrota*) udaje go za Autora Psalmu xcI. d) Jone dwa Psalmy pod imieniem ADAMA pokazują w jedném z rękopism Eskuryalnych w *Hiszpanii*; e) ale te urojénia dosyć załatwić odpowiedzią, że nám tego Prawé Xięgi MOYŻESZA nie podają, których samych świadećstwo w téy mierze miałoby wagę; a wiadomo jest nadto, ilé innych pism bardzo późni Pisarze zwłaszcza w Szkole Alexandryjskiéy nąysławniejszym w Starożytności

c) Τουτου τεχναι και γραμματα. Lexici voce 'Αδαμ.

d) Jo: Alberti FABRICII Codex Pseudepigraphus Veteris Testamenti. Hamburgi. 1723.

e) Jo: Eusebius NIEREMBERGIUS De origine Sacrae Scripturae L. II. Lugduni. 1641.

Ludziom fałszywie przyczytali. Taka była Xiążka JEZYRAH (*Stworzenie*) przywłaszczana ABRAHAMOWI. Taki był rzekomy Testament XII Patryarchów, chociaż od ORYGENESA przytoczony. *f*) Takie były liczne Ewangelie w pierwiastkach Chrześcijaństwa, z których Kościół Prawowierny tylko cztery za *Kanoniczne* uznał. *g*)

JÓZEF Żydowin przeczący Grekóm znajomości pisma aż do czafu HOMERA przeciw APIONOWI, a zbyt stronny przy starożytnościach swego Narodu twierdzi, że Synowie SETHA wynalazki i postrzeżenia swoje na dwóch słupach, jednym kamiennym, drugim z palonéy cegły zpisali, ażeby w przypadku popotu lub pożaru jédén z nich przynajmniéy dla uwiadomiénia potomności mógł ocaleć, i przydaje, że z tych słup kamienny jeszcze za jego czasu widziany był w *Syryi*; *h*) ale że tego pomniku przed JOZEFEM nikt nie opisał, i nikt go procz niego niewidział, słusznie CALMET wyrażá swoje zadziwienié, iż on się sam o tém przekonał. *i*)

Niektórzy utrzymują Tworcą Głosek ENOCHA znanego na Wschodzie pod imiéniem HIDRYSA czyli *Dowcipnego*, o którym czytamy w Katolickim Liście JUDY *Apostoła*, że proroko-

f) FABRICII Codex Pseudepigraphus.

g) Decretum GELASII Papæ in secunda Synodo Romana factum — in Bul-larum, Privilegiorum ꝛc Diplomatum Romanorum Pontificum amplifsima Collezione opera Caroli COCQUELINE. Romæ. 1739.

h) Καί πλείονα δ' ὑπ' αὐτῶν ἀνατεθῆναι· μένει δ' ἀρχὴ τοῦ θεῦο κατὰ τῆν Συριάδα. Antiquitatum Judaicarum L. I. C. III.

i) Dissertation sur la forme des Livres chez les Hébreux. à Paris. 1720.

—————

wiał, *k*) i którego powieści ułamek znajduje się w Latopi-
 śmie *Jerzego* SYNCELLA; *l*) ale z słów Proroctwa ENOCHA przy-
 toczonych od Apostoła nie koniecznie się wnosi, że ENOCH
 używał pisma abecadłowego, i że Xiązkę napisał. Proroctwo
 to mogło byđż pamiętané w długich pokoleniach przez pieśń,
 jak się zwykły uwieczniać podania náy dawniejsze, i ta mo-
 gła byđż dochowańa w całości aż do wieków piśmiennych.
 Ułamek zaś w SYNCELLU o związkach Aniołów z Córami
 Ludzkiemi jest baśnią od Hellenistów utworzoną, a przekła-
 danié Proroctwa ENOCHA, które Anglik BRUCE niedawno
 z *Abisynii* wywiózł i Bibliotece Królewskiej w *Paryżu* ofia-
 rował, jest tylko powtórzeniem téy baśni w Afrykańskim ję-
 zyku. *m*)

Nie okazuje się z żadnego wyrazu Historyi MOYŻESZA,
 ażeby NOE i Jego Synowie znali litery czyli głoski. Narody
 nawet późniejsze długo nie znały głoskowego pisma, *n*)

k) „ Prorokował ci o tych siedmy od Adama ENOCH mówiąc: Oto przyy-
 „ dzie Pán z tysiącami świętych swoich, aby uczynił sąd przeciwko
 „ wszystkim, ażeby karał wszystkie bezbożne za wszystkie uczynki ich
 „ niepobożne, które niepobożnie pobroili, i za wszystkie przykré stowa,
 „ które mówili przeciwko niemu ci niepobożni grzesznicy, „ ww. 14. i 15.

l) Chronologiei Canonis L. I.

m) Dan. Georgii MORHOFII Polyhistor sive Notitia Authorum & Rerum,
 L. I. C. II. Lubeca. 1732.

n) οὐδὲ γὰρ γράμματα ἔστι πω τοῖς ἐν τούτῳ τῷ μέρει τῆς περιόδου γε-
 γονόσι, PLATO de Legibus. L. III. = Toż świadczy o Jndach i Persach
 STRABO: οὐδὲ γὰρ γράμματα εἶδέναι αὐτοὺς, καὶ ἀπὸ μνήμης ἕκαστα
 διοχεῖσθαι. Geographicorum L. XV. = O Trakach ELIAN: Τῶν ἀρχαίων, φασὶ
 Θρακῶν μὴδὲν ἐπίστασθαι γράμματα. Variæ Historiæ L. VIII. C. VI.

tylko przez podania ustne, przez obrazy i godła nauk sobie udzielały, i osobliwsze było przedsięwzięcie niektórych dopiero ostatnioczesnych Uczonych, którzy wszystkich Patriarchów *Literatami* porobili. o)

W poszukiwaniu wynalazku tak dowcipnego, jakim jest pismo abecadłowe, należy utrzymać pewen śrzonek między ową mniemaną dawnych wieków przepaścią, których żadnego śladu nie masz na naszey ziemi, i między epoką rzeczywistych oszczędków prac ludzkich, które w miarę swoihey doskonałości pozwalają uważającym domyślać się, ile trzeba było czasu, aby przez sam początek kunsztu ten stopień ich był poprzedzonym.

Owi, którzy się zgubili w rachunku wieków, krociami je naznaczając dawności Chinczyków, Jndów, Egipcyan i t. d. co uwiodło PLINIUSZA *Starszego* w zapale nad temi rachunkami aż do wniesienia wieczności pisma, p) znaleźli się zbyt lekkowiernemi, skoro ORFEUSZ zwiedziwszy *Egipt* owych Królów i Bohatyrów przedtysiącowiecznych do nieporównanie świeższy poztraćał daty, a pytanie MAKROBIUSZA: dla czego wygody życia i wszystkie kunszty, samonawet pismo, nie zawsze były znané Ludzióm? nie jest

o) Joach: Joannes MADERUS de Scriptis Antediluvianis. *Helmestadii*. 1660.

= VOCKERODII Historia Societatum & Rei Litterariæ ante diluvium.

Gothæ 1702. = REIMANNI Historia Litteraria antediluviana. *Halæ*. 1704. =

Wzglądając na czoła tych xiążek nie przychodziż wraz na myśl z HO-

RACYM: *Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?*

p) *Ex quo apparet æternus literarum usus. Hist: Mundi L. VII. C. LVI.*

dotąd rozwiązané. *q*) Ci zaś, którzy pismo abecadłowé po zburzeniu *Troi* datują, płocho chcą byćdź nowémi.

Są, którzy podanié piérwszého abecadła przyznają *MOY-
ŻESZOWI* dodając, że *Mu* je sam *BÓG* natchnął; *r*) ale znowu ta epoka pisma jest zapoźna i nieugruntowaná, bo *naprzód*: abecadło Hebrayskié jest zbyt niedokładné na natę' niénié Boskié, *s*) *powtóré*: *MOYŻESZ* nigdyby był nieprzepomniał uwielbić tak znakomitého dobrodzieystwa *BOGA*, o czém jednak nigdzie nie wzmienia, *potrze-
cié*: musiało byćdź pismo abecadłowé już dawniéy przez pe-
wny czas dosyć rozkrzewioné, aby było doszło do tego stopnia, w którym się znalazło za *MOYŻESZA*, na ostatek są przekonuwające dowody, że kunszt pisaniá abecadłowu tak już był znany przed *MOYŻESZEM*, iż ten Prawodawca nie dopiéro się go uczył z *Tablic Dziesięciorga Przykazań*, jak dowodzą *SALDEN* *t*) i *CUPERUS*. *u*)

Toż okazuje się z samych wyrazów xiąg *Moyżeszowych*. W wtórych jego xięgach są wzmianki o piśmie gło-

q) *Si enim ab initio, imo ante initium fuit mundus, ut Philosophi volunt, cur per innumerabilium seriem seculorum non fuerat cultus, quo nunc utimur? non literarum usus, quo solo memoriae fulcitur aeternitas? In Somnium Scipionis L. II. C. X.*

r) *Conjectural observations of the origin and progreses of the letters. London. 1771. = HANNBURGENSIS Nachrichten von den vornehmsten Schriftstellern. II. Theil. §. II.*

s) *HEUMANNUS Aetorum Philosophicorum Vol. I.*

t) *Otia Theologica. Amstelodami. 1684.*

u) *Lettres á LA CROZE.*

skowém świadczące, że za czasu Jego niebyło rzeczą nową. w) U Chananeyczyków było za czasu JOZUEGO miasto zwané DABIR, które początkowo zwało się KARIATH-SEPPER, to jest, podług źróźdła Hebraykiego: *Miasto Xiążek*, a podług Przekładu Greckiego: *Miasto Głosek* czyli *Liter*. x) Na ostatek rzecz jest pewną, że dawniész jeszcze znané było pismo w Arabii za czasu JOBA, y) który za zgodą nayoświęcén-
 szych Krytyków współczesnym był Patriarsze JAKUBOWI, i żył w Arabii. z) Można się nawet domyslać, że MOYŻESZ wy-
 ćwiczony już w Naukach Egipskich a) znalazł obcowanie

w) „ Napisz to (Zwycięztwo nad Amalekiem) w Xiegi dla pamięci: „ Rozdz: XVII. w. 14. = „ Napisz MOYŻESZ wszystkie słowa Pań-
 „ skié. „ Rozdz: XXIV. w. 4. = „ Napisz sobie te słowa, któremi i z tobą
 „ i z synmi Izraelskimi uczyniłem przymierze. „ Rozdz: XXXIV. w. 27.
 „ = Albo im odpuść tę winę, albo jeżeli tego nie uczynisz, wymaż mnie
 „ z Xiąg Twoich, któreś napisał. „ Rozdz: XXXII. w. 33.

x) DABIR, które pierwiész zwano KARIATH-SEPPER, to jest, *Miasto Nauk*. = τὸ
 δ' ὄνομα Δαβὶρ τὸ πρότερον πόλις γράμμάτων. (*Miasto Głosek*.) JOZUE. Rozdz.
 XV. w. 15. Wyraz *Literæ* w Łacińskiem Piśmie będąc równie znaczącym
 nauki i głoski dał pochop tłumaczącemu na Polski język Biblią z Prze-
 kładu Łacińskiego do przełożenia go raczy przez wyraz nauki niż przez
 wyraz cionki lub litery.

y) „ Ktoby mi to dał, aby zpisane były mowy moje! Kto mi to da,
 „ aby były wyrznione na xiegach pręcikiem albo grafką żelazną, albo
 „ wszdy złotem wyrznię na krzemieniu! „ JOB. Rozdz: XIX. ww. 23 i 24.

z) GOGUET. Dissertation sur l'authenticité & l'antiquité du Livre de Job.
 Paris. 1759.

a) I nauczony był MOYŻESZ wszelkiész mądrości Egipskiész, i był możny
 w słowach i uczynkach swoich. DZIEJE APOSTOLSKIE. Rozdz: VII. w. 22.

z Uczonemi i sposobność poznania pism tego kraju znanego także pod imieniem *Madyanu*, w którym on lat kilka przed swém poselstwem przepędził. *b*)

Z podań zaś Starożytnych, którym w tęg mierze bezpieczniéj jest zaufać, jako bliższym źródła podań i zniszczonych dla nas pomników, niż wierzyć saméy powadze náydowcipniejszych Pismienników zbyt późnych, którzy na samym przestając domysle, nie zawsze potykają prawdę, tyle wnosić można, że pismo abecadłowé musiało bydz wynalezioné w przeciągu czasu między xx i xix wiekiem przed Erą Chrześcijańską, i w tym właśnie czasie stawają na widok Egipcyanie i Asyryycczykowie dwa narody z oświeconych náydawniéy, które w całéy Starożytności dobijały się o piérwszeństwo w utworze głóskowégó pisma, i z których jednemu náyrozumniéy przyznać można tę korzyść.

Za Egipcyanami mówią PLATO, *c*) DYODOR *Sycylii-*

b) I usłyszaiwszy Farao tę powieść, dał szukać na ztracenié MOYŻESZA, który zbieżał od obliczności jego, i mieszkát w ziemi Madyańskiey. EXOD. Rozdz: II. w. 15.

c) Ἐπειδὴ φωνὴ ἀπίστον κατενόησεν ἢτε τις θεὸς, ἢτε καὶ θεὸς ἀνθρώπου, ὡς λόγος ἐν Αἰγύπτῳ ΘΕΥΘΟ τινὰ τοῦτον γενέσθαι λεγών, ὃς πρῶτος τὰ φωνήεντα ἐν τῷ ἀπίστῳ κατενόησεν ὄνχ' ἐν ὄντα ἀλλὰ πλείω· καὶ πάλιν ἕτερα; φωνῆς μὲν οὐ φθόγγου δὲ μετέχοντα τινος; ἀριθμῶν δὲ τινὰ καὶ τούτων εἶναι· τρίτον δὲ εἶδος γραμμάτων διεστήσατο, τὰ νῦν λεγόμενα ἄφωνα ἡμῖν; τὸ μετὰ τοῦτο διήρει, τὰ τε ἀφθόγγα καὶ ἄφωνα μέχρις ἑνὸς ἐκάστου, καὶ τὰ φωνήεντα καὶ τὰ μέσα, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον· ἕως αὐτῶν ἀριθμῶν λαβῶν ἐνὶ τε ἐκάστῳ καὶ ἑνὸς ἑκάστου στοιχείου ἐπωνόμασε. In Philaebo

*czyk, d) CYCERO, e) PLUTARCH, f) ΤΑΚΥΤ, g) i LAKTANCY-
 usz. h) Wymiieniają nawet Wypalezcę Głosek sławnego
 ΤΑΥΤΑ, który podług zmian powiatowych wygłosów nazy-
 wany był u Egipcyan ΤΗΟΤ, ΤΗΑΥΤ, ΤΕΥΤΗ, ΤΗΥΟΤ,
 ΤΗΟΥΤ, u Feników ΤΑΑΤ, u Greków ΤΑΑΤΘΟΣ, ΕΡΜΗΣ,
 ΤΡΙΣΜΕΡΙΣΤΟΣ, u Rzymian MERCURIUS, u Celtów, ΤΕΥΤΑ-
 ΤΕΣ; który pierwszy podzielił głoski na samogłoski i współ-
 głoski; i który przy pomocy KABIRÓW podług JAMBlicHA 20,000,
 a podług MANETONA 36,525 tablic pifina zostawił. i) PLATO
 zowie go *jednym z Bogów lub Boskim Człowiekiem i Oycém
 Głosek.* k) DYODOR i CYCERO idą za powagą PLATONA. ΤΑ-*

δ) Τιμᾶσθαι δ' ὑπ' αὐτοῦ [Οσίριδος] μάλιστα πάντων τὸν ἙΡΜΗΝ διαφό-
 ρω φησὶ κεχορηγημένον πρὸς ἐπίνοιαν τῶν δυναμένων ὠφελῆσαι τὸν κοι-
 νὸν βίον· ὑπὸ γὰρ τούτου πρώτου μὲν τῆν τὴ κοινῇ διαλεκτὸν διαφρα-
 σῆναι, καὶ πολλὰ τῶν ἀνωύμων τυχεῖν προσηγορίας· τὴν δὲ ἕρμητιν τῶν
 γραμμάτων γενέσθαι. Biblioth. Hist. L. I.

e) Quintus (Mercurius) quem colunt Pheneate, qui Argum dicitur in-
 terfecisse, ob eamque causam Ægypto præfuisse, atque Ægyptiis leges
 & literas tradidisse. L. III. de Divinatione.

f) Ἑρμῆς [ἑφ] λέγεται θεῶν ἐν Αἰγύπτῳ γράμματα πρῶτος ἐυρεῖν. Sym-
 posiacorum L. IX.

g) Literarum semetipsos inventores (Ægyptii) perhibent. Annal. L. XI. C. XIV.

h) Divinarum Institutionum L. I.

i) Ταῦτα δὲ, φησὶ, πρῶτοι πάντων ὑπομνηματίσαντο οἱ ἑπτὰ Σουδὲκ παῖ-
 δες ΚΑΒΕΙΡΟΙ, καὶ ὄγδοος αὐτῶν ἀδελφὸς Ἀσκήπιος, ὡς αὐτοῖς ἐνετείλα-
 το θεὸς ΤΑΑΤΘΟΣ. Fragm. SANCHONIATONIS ex Versione PHILONIS
 Byblij.

k) Ω τεχνικώτατε ΘΕΥΘ; — — εἰ νῦν σὺ πατήρ τῶν γραμμάτων. In Phae-
 dro.

cyt pozwala ogólnie Egipcyanóm mieć się za wynalazców głosek. LAKTANCYUSZ świadczy się CYCERONEM. Sam tylko ANTYKLIDES u PLINIUSZA *Starszego* przypisuje wynalazek głosek w *Egipcie* MEMNONOWI. l) Wazna jest jeszcze na stronę Egipcyan uwaga, że w całej Starożytności năydawniejsze napisy gdziekolwiek odkryte, gdy innym narodom były cale nieznanymi, pokazane Kapłanom Egipskim od nich samych z łatwością tłumaczone i objaśniane bywały.

Pod imieniem Afsyryczyków stawają już Fenicyanie, już Chaldejowie, już dawni Syryanie szczególniej tém nazwiskiem oznaczani, trzy narody niegdyś jedno zkładające Mo-carstwo. Za Fenicyanami mówją KRYCYASZ u ATENEUSZA, m) LUKAN, n) PLINIUSZ *Starszy*, o) i KURCYUSZ p) nie wymieniając żaden Wynalezcy. Za Syryczykami mówi DYODOR *Sycyliyczyk* nie godząc się z tém, co powiedział o TAUCIE, q) a EUZEBIUSZ *Cezaryński* wzmieniając podobnie o

l) *Anticlidēs in Ægypto invenisse literas quendam nomine Memnona tradit XV annis ante Phoroneum antiquissimum Græciæ Regem, idque monumentis approbare conatur.* Hist. Mundi. L. VII. C. LVI.

m) Φοίνικες ἔργον γράμματ' ἀλεξίλογα· ΔΕΙΗΝΟΣΘΩΣΙΣΤΩΝ. L. I.

n) *Phænices primi, fama si creditur, ausi*

Mansuram rudibus vocem signare figuris. Pharfaliæ L. III.

o) *Ipse gens Phænicum in magna gloria literarum inventionis.* Hist. Mundi L. V. C. XII.

p) *Si fama licet credere, haec gens (Tyriorum) literas prima docuit, aut didicit.* Historiæ Alexandri M. L. IV.

q) Ἐὐβοῖος μὲν ἔργεται γράμματων εἰσι· Bibl. Hist. L. V.

Syryczykach podciągą pod nich Hebrayczyków. r) *PLINIUSZ Starszy* jeszcze raz zdanie odinięniując, gdy przywodzi mniemania innych mających za wynalazców głosek to Egipcyan, to Syryczyków, sam ogólnie rozumie, że je wynaleźli Afsyryczykowie. s) Jeżeli jeszcze można wierzyć, co *DYODOR Sycyliczyk* przytacza o napisie Syryyfskiemi głoskami położonym od jednéj z *SEMIRAMID* na górze *Bagistan*, i o liście do téj Królowy od *STABROBATESA* Króla Indów, t) są pozory, że Afsyryczykowie, czyli to Fenicyanie, czy Chaldejowie, czy Syryanie mają niemniéj jak Egipcyanie prawo do sławy w zaczęciu Abecadła.

Wśród tak przeczynych zdań i świadectw ni-ugruntowanych na żadnym z pozostałych pomników, jakże można nieomylnie stanowiąc o epoce przypadléj przed trzydzieści i kilka wieków między Afryką i Azyą, jeżeli dotąd nie można dosyć bezpiecznie rozśadzić w sprawie o wynalazek druków przed trzema dopiéro wiekami zjawiony w Europie, między Niemcami, Francuzami i Hollendrami Narodami dziś kwitnącemi, dla których pomniki *Moguncyi*, *Strazburga* i *Harlemu* nie są jeszcze zatarté od czaśu?

r) Ἔστι δὲ οἱ Σύρους γράμματα ἐπινοήσαι λέγουσι πρῶτους· Σύροι δ' αὖ εἶναι καὶ Ἑβραῖοι. Præparat. Evang. L. X.

s) *Literas semper arbitror Afsyrias fuisse, sed alii apud Ægyptios, ut Gellius, alii apud Syros repertas volunt.* L. VII. C. LVI.

t) Ὅου [βασιστάου ὄρου] τὸ κατώτατον μέρος καταξυσάσα τὴν ἴδιαν ἐνεχάραξεν εἰκόνα. δορυφόρους αὐτῆ ἐπίστησασα ἑκατον· ἐπέγραψε δὲ καὶ συρίοις γράμμασι εἰς τὴν πέτραν. — ἢ δὲ Σεμίραμις ἀναγοῦσα τὴν ἐπιστολὴν, καὶ καταγελάσασα τῶν γεγραμμένων· κ. τ. λ. *Bibl. Hist. L.V.*

—————

Z jednéj strony chce się przypuścić, że wynalazek pisma abecadłowého mógł nie należeć koniecznie do przemknieniá jedyného gienijufzu, i że mogły powstawać w kilku razém mieyscach równie szczęśliwe dowcipy, które od pisma obrazowého do abecadła równie nie zawodné czyniły kroki. Z drugiéj strony uważając powinowáctwo nájdawniejszych abecadeł, a nawet náypoźniejszych, nie można się nie domyslać jedyného Wynalezcy, który zaryfował piérwizé gloski, i podał wzór do tworzeniá innych.

Takim zdaje się bydz TAUT czyli HERMES, od którego imienia *ἐρμηνεύειν* znaczy dotąd u Greków *tlumaczyć myśli*. Można to wnosić z świadectwa SANCHONIATONA *Fenicyanina*, który pisał przed wojną Trojańską, i który zafadzony na pomnikach Egipskich náytroskliwiéy poszukiwanych, godzi Egipcyan z Afsyryyczykami, godząc swé zdanie z rozumném latopismém. Dziejopis tén, w ulamkach pism swoich wyłożonych z języka Fenickiego na Grecki przez FILONA z *Byblos*, a dochowanych u EUZEBIUSZA *Cezaryeńskiego* uznaje Wynalezcą *Gloskowého Pisma* TAUTA, wystawując go czyniącym i w *Egipcie* i w *Fenicji*. u) Mógł więc TAUT u-

u) Πρὸ δὲ τούτων Θεὸς ΤΑΥΤΘΟΣ [περὶ Βύβλον] μιμήσαμενος τὸν Ὀυρανὸν τῶν Θεῶν ὄψεις, Κρόνον τὸ * Δαγῶνος, * τῶν λοιπῶν διέτυπασεν τὴν ἰέρησ τῶν στοιχείων χαρακτῆρας. — — Ἑλλῶν δὲ ὁ Κρόνος εἰς Νότυ χώραν ἀπασαν τὴν Ἀιγύπτου ἔδωκε θεῷ Ταυτῶ, ὡς βασιλεῖον αὐτῷ γένηται — — Ὡν [Ἱεροφάντων] εἰς ἣν ΙΣΙΡΙΣ τῶν τριῶν γραμμάτων εὐρετῆς, Ἀδελφός * ΧΝΑ τὸ πρῶτον μετανομασθέντος ΦΟΙΝΙΚΟΣ. Fragment, SANCHONIATONIS ex Versione PHILONIS *Byblis*.

łożyć cechy Abecadła bywŝy w *Fenicyi*, a doskonałiç jé i krzewiç z *KABIRAMI* bywŝy w *Egiptcie*. Tym sposobém mogło piŝmo bydż znané w jednym niemal czasie Egiptcyanóm, Chaldejóm, Fenikóm, Arabóm, i Syryczykóm, a od tych dopiero wcześniéy lub późniéy pomyŝało sié do innych Starożytnych Narodów.

Ilé wiadomo z zgody náypowáźniejszych Piŝmienników, *KADMUS Fenicianin*, od którégó pamiátki głoŝki zwané były: *czarne cory* *KADMUSA*, *w*) i od którégó Oyczyzny *ἐκφοίνιξ* (*fenicyowaç*) znaczyło u dawnych Greków jedno co czytaç, *x*) wprowadził piŝmo do *Greçyi*. *y*) Grecy zaŝ

w) *Cadmi nigellas filias*

Pingens — D. MAGNUS AUSONIUS. Epist. IV. ad *Theonem*.

Cadmi filioliŝ atricoloribus. IDEM. Epist. VI. ad *Eundem*.

x) HESYCHIUS L. de Aqua & Igne.

γ) Ὅτι δὲ φοίνικες οὗτοι σὺν Καδμῷ ἀπικόμενοι — — ἐσήγαγον διδασκάλια ἐς τὴν Ἑλλάδα καὶ δὴ γράμματα οὐκ ἔοντα πρὶν Ἑλλήσι. HERODOTUS *Halicarnassæus* in *Terpsichore*. =

Ἐὶ δὲ πάτρα φοίνισσα, τίς ὁ φθόνος; ἦν καὶ ὁ Καδμῶς.

Κεῖνος, ἀφ' οὗ γραπτὰν Ἑλλάς ἔχει σελίδα. ZENODOTUS apud DIOGENEM *Laertium* in *Zenone Stoico*. = ἐκ φοίνικος γράμματα μνημόσυνα λέγεται. PLUTARCHUS *Chæronensis* L. *Aquæ an ignis utilior?* = *Fama est Cadmum clasŝe Phœnicum vestum rudibus adhuc Græcorum populis artis ejus Authorem fuisse*. TACITUS *Annal.* L. XI. = Καδμὸς δὲ φοίνιξ, ὁ τῶν γραμμάτων Ἑλλήσιν ἐφετῆς, ὡς φησὶν Ἐφορος, ὅθεν καὶ φοινικία τὰ γράμματα Ἡρόδοτος κεκλήσθαι γράφει, CLEMENS *Alexandrinus* *Strom.* L. I. = ξένα καὶ τὰ γράμματα, ἐκ φοίνικος γὰρ ἦλθεν. PHILOSTRATUS *Lemnius* in *Epistolis*. = *Græcarum literarum usum primi Phœnices reppererunt*. — *Hinc est, quod phoeniceo colore librorum capita describuntur, quia ab ipsis literæ initium habuerunt*. ISIDORUS *Orig.* L. I.

—————

znani pod imieniem *Pelazgów*, którzy mieli osady na wielu wyspach morza Egejskiego, w *Tessalii*, w całej dawnéj *Helladzie*, w *Argolidzie*, w *Arkadyi* i na brzegach *Peloponnesu*, wnieśli go do *Italii*, gdzie Aborygienefy uczyli się go od *EWANDRA* z *Arkadyi*, z) a Hetruśkowie od *DEMARATA* z *Koryntu*. a) Hiszpanie mogli mieć piérwsze piśmo od Fenicyan przez *Gades*, a Gallowie od Foccejensów Założycielów *Massylii*. Od tych znowu mogło się sferzyć ku północnéj części Europy, jeżeli tam raczénie było przeniesioné z *Tracyi*.

Ani to powinno zadziwiać, że piśmo abecadłowe, będąc tak dawnym kunsztém Ludzi krzewiło się tak leniwie, i że tak mało mamy piśm pozostałych z piérwszego tyśiąca lat jego użyciá. Wielé się razém wiązało przyczyn fizycznych i moralnych, które postępek piśma tamowały. Tylé ziemia nasza wycierpiała klęsk, powodzi, wstrząśnién, pożarów, wojén, które niszczyły roboty ludzkie tak doszczętnie, iż odnawiané musiały się nieráz здаwać dopiero znalezione! Było takié zjawisko już za czasu Gotów. Po upadku Gmachu Państwa Starorzymskiego nauka piśmiania tak była zarzuconá z innémi, iż le-

a) *Evander tum ea profugus ex Peloponneso autoritate magis quam imperio regebat loca, venerabilis vir miraculo rei novae inter rudes artium homines, venerabilior divinitate credita.* T. LIVIUS Patavinus. Hist. Rom. L. I.

a) *In Italia Hetrusci ab Corinthio Demarato, Aborigenes Arcade ab Evandro (heteras) didicerunt.* TACITUS Annal. L. XI.

dwie przy famych Duchownych pozostała, a dla rząd-
kości umięjętnych, złoczyńcy nawet uwalniani byli od śmier-
ci, jeżeli umieli czytać i pisać. Zwano ten przywilej *pra-
wem pismieniczem* (*jus literaturæ, jus clericatus, droit de cler-
gie.*) dziś jeszcze w Sądach Angielskich na raz jeden *ważący*.

U owych dawnych Narodów, które poprzedziły epo-
kę piérwzėj Olimpijady jeszcze gminy były tak ciemné
i tak zciśnione potrzebami, iż się zdawały bydz ztworzo-
né do dziwienia głosek, a bynajmniey do oswojénia się
z niemi; Rządzący zaś wtedy tylé mieli przesądu lub obłudy, iż
albo sławy szukali w zdobyczach nie w naukach, albo pi-
smo zostawiali w swych ręku, jako sprężynę do władania
ludźmi niepodzielną tylko z najmnieyszą liczbą pomo-
cników. Wielé się téż mógł przyczynić do zpoźniénia roz-
krzewu tego kunsztu niedostatek trwałego i wygodnego
materiału pod piśma. Dofyc przykładu na Grekach i
Rzymianach. W *Grece* znane było piśmo głoskowe na
lat 1300 przed Erą Chrześcijańską, a dopiero w lat 700
zjawił się HOMER. Do *Lacyum* wniesione było także piśmo na
lat 800 przed tąż Erą; a dopiero za czasu SCYPIONÓW
zaczęto słyzeć o Pismienikach.

§. VI.

Widoczne powinowactwo starożytnych abecadeł zasta-
nawia Uczonych, i po większej części przymusza ich do
uznania, że głoski (*στοιχεῖα, γράμματα, elementa, literae,*)

G

jakkolwiek od różnych Narodów różnym smakiem kształcone, z jednego musiały wypłynąć źródła. Jeżeli za pomocą samej dowodliwości szczęśliwie jest okazane powszechnie zpowinowaceniem *Pismo przez godła*, (*Γραφή διὰ συμβόλων*, *Scriptura Symbolica*,) daleko szczęśliwiej przez samo doświadczenie okazuje się zpowinowaceniem mniej lub więcej, u wszystkich niemal Narodów znajomej Starożytności *Pismo przez głoski*, (*Γραφή διὰ στοιχείων*, *Scriptura Elementaris*.) Zbliżającym do siebie náy dawniejsze *abecadła* czyli *pisma głoskowe* nietrudno jest wysledzić owe dwa celne ich powinowactwa oznaki, które náybiegleyfi w językach starożytnych Piśmiennicy upatrzyli. *Naprzód*: że pierwsze abecadło musiało być złożone, jeżeli nie z mniej, to nie z więcej głosek, jak z XVI, które z czasem lub przez zmniejszanie ich liczby ułatwiano, lub przez pomnóżanie doskonalono. *Powtóre*: że pierwsze abecadło musiało mieć postać Fenicką czyli Samarytańską graniafą, które z czasem w rozmaite kształty zaokrąglane dało początek późniejszym ścięłym. Nadto postrzegali i to już Starożytni, b) że wszelkie pismo głoskowe jakkolwiek zmienione i pomnóżone miało pierwsze w porządku gło-

b) αὐτίκα δὲ καὶ τῶν πρώτων τῆς γραμματικῆς στοιχείων μὲν οὐκ ἂν ἔχουσιν τὰς ἔτυμολογίας εἰπεῖν, οὐδ' αὐτοὶ γὰρ ἂν φαίη Πλάτων τὸν λόγον ἢ τὸν λογισμὸν — τῶν φωνέντων ἢ τῶν συμφώνων· Ἑβραίων δ' ἂν εἰποιεν παιδῆς, τοῦτε ἄλφα τὴν αἰτίαν, ὃ παρ' αὐτοῖς καλεῖται ἀλφ. τοῦτο δὲ σημαίνει μάθησιν, καὶ τῷ βῆτα, ὅπερ βῆθ φῖλον αὐτοῖς προσαγορεύειν· οὕτω δὲ τὸν οἶκον ὀνομάζουσιν· EUSEBIUS Pamphilus Ep. Caesariensis Praeparat. Evang. L. X. C. VI.

ski A, B, i nie inné nazwisko tylko *Abecadto* (Ἀλφάβητον, *Alphabetum*) utworzone z piérwzych dwóch głósek Feni-ckiégó lub Syryyskiégó pífina ALEPH, BETH. Przekonywa-ia o tém wzorami SWINTON, c) BARTHELEMY d) i DU-TIENS, e) którzy zebrali náydawnieyszé abecadła z napi-fów starych monet i kamiéni Hiszpańskich, Maltańskich, Punickich, Maurytańskich, rózných Azyatyckich, i porowna-li je między sobą.

Piérwiástkowé abecadło Hebrayskie zložoné tylko z głó-sek XVI, z czafém do liczby XXII powiékszoné było Sama-rytańskiem, a używané dziś, które *Hebrayskiém* zowią, jest póznieyszé Afsyryyskie czyli Chaldeyskie. f) Z tego wy-nikło Syryyskié zwané *Esstrangelos* (Στρογγυλος) okrągłé, i z niémi zpowinowaconé dawné Perskié Abecadła *Zend* i *Pehlvi*, które wydał ANQUETIL. g) Abecadło Arabsko - Ku-fickié do Syryyskiégó podobné widzieć można w Encyklo-pedyi Ywerduńkiey. Abecadło Palmireńskie czyli dawnéy

c) Philosophical Transactions VV. XLVIII. & LIV. Edit. Wittgb.

d) Memoires de l' Acad. des Jnscri. & Belles - Lettres de Paris. TT. XXVI & XXX.

e) Explication de quelques medailles de peuples, de villes & de rois grecques & pheniciennes. Londres. 1773.

f) *Certum est Esdras Scribam Legisque Doctorem post captam Hierosoly mam & instaurationem Templi sub Zorobabel alias literas reperisse, quibus nunc utimur, cum ad illud usque tempus iidem Samaritanorum & Hebraeorum characteres fuerint.* HIERONYMUS in Prologo Galeato.

g) Mem. de l' Acad. des Jnscri. de Paris. T. LVI.

Tadmory mającę powinowactwo z Hebrayłkiem i Syryyłkiem okazańe jeřt na pomnikach rozwalin Perſepolitańskich przez BARTHELEMY. *h*) Abecadła Fenickiego zwanego *Bařtul* używanego niegdys w wřchodnich powiatach *Hiszpanii* równie z xvi głoſek złoſonego wydał wzór VELASQUEZ. *i*)

Náydawnieyřze głořki Egipłkié mają wiele podobnořci do Fenickich, jak dowodzi Gráf CAYLUS z dwóch řztuk płótna, którými powita była Mumija. *k*) Na jedney z nich nawet zdawało mu się pořrzegać ſłowo Hebrayłkié EDEN? (*ray* czyli *ogród*.) PLUTARCH daje abecadłu Egipłkiemu głořek xxv, ale ich muřiało nie mieć tylé owé pierwiářtkowé, któręgo pierwiřzã głořka A była utworzona z obnaſzenia hieroglyfu wyrażajãcego ptaka *Jbis* czyli *Egipłkięgo Źorawia*, i pořwięconã TAUTOWI. *l*) Abecadło Koptów czyli Egipłcyán teraźnieyřzych liczy głořek xxxii, a zatęm jeřt nierównie poźnieyřze; wřzelako i z tych jedné mają podobnořć do głořek Arabłkich, drugié do głořek Greckich, jak okazuje w ſwych wzorach WILKINS. *m*)

Jedno z barzo dawnych, ale zapewne nie pierwiářtko-

h) Reflexions ſur l' alphabet & la langue dont on ſe ſervait autrefois à Palmyre.

i) Eſſay ſur les Alphabets ou les lettres inconnues des anciennes medailles Eſpagnoles par Don Louis. Joſeph VELASQUEZ.

k) Recueil d' Antiquités T. I. Paris. 1752.

l) Διάγραμμα τῶν γραμμάτων Ἀιγυπτίου παῶτων Ἴβιν γραφοῦσιν, ὡς Ἐγμεί προσηκουσαν. Symposiacorum. L. IX.

m) Diſſertatio de Lingua Coptica. à la ſuite de l' Oraifon Dominicale par CHAMBERLAYNE. Amſterdam. 1715.

wé abecadło Brachunanów Jndyjskich zwané *Schanfkreton*, złożoné z głosek XXII, okazujące w niektórych podobność do Hebrayskich wydał MORTON w wybornym zbiorze abecadeł BERNARDA. n) Poźniejszy pomnożoné zostało do głosek L. Z tego późniejszego powstały zpowinowaconé z Syryjskiémi abecadła Mongalskie i Tybetańskie, które wydał BAYER o) i GEORGI. p)

Najdawniejszé abecadło Greckie czyli Pelazgańskie, zwané właściwie *Kadmeyjskiém*, złożoné z głosek tylko XVI, jak świadczą PLINIUSZ *Starszy*, q) PLUTARCH r) i EUZEBIUSZ, s) kończące się na T, z czasem dopiero pomnożoné zostało do liczby XXIV przez dodatek zwanych *nadcechowemi*, (*επισήμονες*.) i dodatek nadcechowych VIII do pierwiastkowych XVI jest zawsze pewny, chociaż trudno poznać, czy to pomnożenie wprowadzone było od PALAMIDESA słynącego podczas wojny Trojańskiej, od którego

n) De ceux, qui vont de droite à gauche. N. VII.

o) Memoriarum Academiae Petropolitanae T. III.

p) Alphabetum Tibetanum etc: Fr: *August. Ant.* GEORGI. *Romae*. 1762.

q) *Utique in Graeciam intulisse e Phœnice Cadmum sedecim numero.* Hist. Mundi L. VII. C. LVI. O pierwszym pomnożonem abecadle w Grecyi do głosek XVIII wprowadzone jest niżéy świadectwo ARYSTOTELESA: *Aristoteles X & VIII priscas fuisse: A, B, Γ, Δ, E, Z, I, K, Λ, M, N, O, Π, P, Σ, T — Υ, Φ.* IDEM ibidem. = *Memoire sur l'origine des lettres grecques dans les Mem. de l'Acad. des Jnsfr. de Paris.* T. II.

r) *τα δὲ πρῶτα ἕξ-φοινίκεια διὰ Κάδμον ὀνομασθέντα τετράκις ἢ τέτταρας γενομένη παρῆσχε.* *Symposiacorum* L. IX.

s) *Chronic. Nam.* 1617.

Poetowie nazwali głoski *Ptakami Palamedowemi*; t) czy od Jończyków, na których piśmo zgodziły się niegdys wszystkie Narody Greckie; u) czy naostatek od Samianów uchodzących za nąydawniey oświeconych w *Greyci*. w)

Podanie kilku Piśmienników, że KADMUS z *Miletu* wynalazł głoski z, z i r, a głoski e, φ i x podług jednych, SYMONIDES z *Ceos*, podług drugich, EPICARM *Sycyliczyk*, zdaje się bydz wymysł Grammatyków Greckich, bo już dawniey *Iliada* HOMERA podzielona była na XXIV głosek czyli tyleż pieśni. Atoli można pozwolić, że EPICARM rodem z *Syrakuzy* cokolwiek w składzie abecadła odmienił, ile że w rzeczy famey z, z i r nazywano *głoskami Syrakuzzańskimi*. x)

Nąydawnieysze głoski Greckie, jakie jeszcze w swoim czasie czytał HERODOT na napisach trzech troynogów w Kościele APOLLINA *Ismieńskięgo* u Beotów, y) były barzo podobne do Łacińskich, i takie uważał PLINIUSZ *Starszy* na Tablicy Delfickiey poświęconey MINERWIE w pierwfzcy z Bi-

t) *Turbabis versus, nec litera tota volabit*

Unam perdidideris si Palamedis avem. M. VAL. MARTIALIS *Ξένων* Egr. LXXIV.

u) *Gentium consensus tacitus primus omnium conspiravit, ut Ionum literis uterentur.* PLINIUS *Hist. Mundi* L. XXXVI. C. LVII.

w) SUIDAS in *Σαμίων ὁ δῆμος*.

x) *Γουνήν ἢν ἐπίδης Καλλίστιον, ὃ ξένη, φίσεις*

*Ἠλλακται διπλοῦν γραμμα συνηκόσιον. Epigramma MELEAGRI L. VII. *Anthologiae. Parisiis.* 1506.

y) In *Terpsichore*.

bliotek Rzymskich. z) Takich wzor widzieć na napisie słupa marmurowego, któryen znalazł na wyspie *Melos* dziś *Milo* zwaney na Archipelagu *Bernard NANI Wenetyanin*, gdzie zamiast głosek przydatkowych ϕ , τ , χ , ω , czyta się $\pi\eta$, $\pi\zeta$, $\kappa\eta$, i o. a) Takież widzieć na podstawowym posągu bez głowy sfojącym przed kościołem Chrześcijańskim w lichéy wiosce na miejscu dawnego *Sigaeum*, któryen był *SHERARD* Konful Angielski w *Smyrnie* odkrył, a *CHISFULL* b) i *CHANDLER* c) odztychowany wydali. Okazują się takież na innym marmurowym napisie odkrytym przez l'Abbé *FOURMONT* w uczonéy jego podróży do *Sachobori*, które jest dawná *Amyclaea*. d) Dwa ostatnie pomniki mają około 2200 lat dawności.

Abecadło Hetruskie, używane także od Osków i Samnitów, równie z głosek *xvi* złożone, jak widzieć u *GRUTERA* e) i na kamieniach w *Gubio* znalezionych, zgadzają się po-

z) *Veteres Græcæ (litteras) fuisse easdem pene, quæ nunc sunt Latinæ; indicio erit Delphica Tabula antiqui æris, quæ est hodie in Palatio dono Principum Minervæ dicata in Bibliotheca cum inscriptione tali: ΝΑΥΣΙΚΡΑΤΗΣ ΤΙΣΑΜΕΝΟΥ ΑΘΗΝΑΙΟΣ ΚΟΡΑΙ ΚΑΙ ΑΘΗΝΑΙ ΑΝΕΘΗΚΕΝ.* Hist. Mundi L. VII. C. LVIII.

a) Spiegazione di due antichissime iscrizioni Greche &c. da *Odoardo CORSINI*. in *Roma*. 1765.

b) *Antiquitates Asiaticæ Aeram Christianam antecedentes.* Londini. 1718.

c) *Inscriptiones antiquæ.* Oxonii. 1744.

d) Mem: de l'Acad. des Inscr. de *Paris*. T. XV.

e) *Corpus Inscriptionum.* Amstelodami. 1707 = *Remarques sur quelques Inscriptions en langue Etrusque dans les Mem: de l'Acad. des Inscr: de Paris.* T. L.

stacją z abecadłem Fenickim czyli Pelazgańskim, a razem i Łacinnik upatruje w niem podobności do swęgo.

Łacińskie abecadło w pierwiastkach tylko głosek XVI mając, jak wyraźnie przywodzi stary Grammatyk PRYSCYAN, *f*) różnemi czasy wzrastało aż do liczby XXIV. *g*) O ostatniem i bezskutecznem usiłowaniu KLAUDYUSZA Césarza w przydaniu trzech nowych głosek wspominają SWETONIUSZ *h*) i TACYT. *i*) Powinowaństwo abecadeł Lombardów, Gotów, Saków, Franków i t. d. z Łacińskim, pomimo rozmaitość ich kształtu, jest oczywiste.

Zabytki barzo dawnęgo pisma Łacińskiego okazuje sławna Trunna starożytna przez WINKELMANA objaśnioną, *k*) i Słup Okrętozwoycięski KAJA DULIUSZA (*Columna Rostrata*), któręmu postawiono za pomnik pięrcwzję wygranę moriskię nad Kartagińczykami, stojący dotąd na Kapitolium dzisieyszęgo Rzymu. Wzór jego znáyduje się u GRAWIUSZA, *l*)

f) *Apud antiquissimos Graecorum non plus quam sedecim erant literæ, quibus ab illis acceptis Latini antiquitatem servauerunt perpetuam.* Grammatices L. I. C. IV.

g) *Sed nobis quoque pauca (literæ) primum fuere, deinde addita sunt.* TACITUS. Annal. C. XI. — *Latinis primo nonnisi XVI Literæ. Kappa Sallustius Ludimagister invenit. Gamma Sp. Carvilius: literam X ætas Augusti.* JUSTUS LIPSIUS in hunc Taciti locum.

h) *De Claudio.*

i) *Annal. C. XI.*

k) *Storia delle Arti del Disegno presso gli Antichi tradotta dal Tedesco.* in Milano. 1779.

l) *Theauri Italiae Parte IX. — Dissertatio GAUGIS de Cozze.*

—————

Dawne abecadla Runickie zwané *Czarnoxięzkiami* (*Ru-
nae Magicae*) w wiekach ciemnych, kiedy do słów przywie-
zywano moc działania nadprzyrodzonych skutków, jakich
używały Narody Północne, także z głosek xvi złożone, i
do dawnych Greckich podobne, m) widzieć można na
Tablicach wyciągnionych przez *Jerzego HICKES* z *Historii*
HIALMARA Króla *Thule* i *Biarm*, n) tudzież w najdawniey-
szych rękopismach *EDDY*. Pismo Hunnoscytyjskie u *Ma-
cieja BELIUSZA*. o) Dawne Teutońskie na ostatek do Ru-
nickiego podobne, wyjęte z barzo starého rękopisina O-
państwa Fuldeńskiego, znáyduje się u *HEINSEDIUSZA*. p)

Wszystkie dawne Abecadla z pierwiastek xvi głosek
mające, a nawet u niektórych Narodów Wschodnich obcho-
dzących się bez cech na wyrażanie samogłosek dosyć ma-
jące xi, jak przezornie w przykładzie Starożytnych do-
strzegł *PLUTARCH*, q) i mogące wystarczać skąpey, nieogła-

m) *Joh. UPMARK*, de Antiquitate & origine Literarum Græcarum & Ru-
narum. *Upsalæ*. 1716. = *Verelii OLAI* Mauuductio ad Runographiam
Scandicam antiquam. *Upsalæ*. 1675.

n) *Linguarum Veterum Septentrionalium Thesaurus Grammatico - criticus*
& archaeologicus. *Oxonii*. 1705.

o) *De Vetere Literatura Hunnoscythica*. *Secl. II. Lipsiæ*. 1718.

p) *Harmonie des Langues*. *Chez Homanns*. 1754.

q) ὡς περ τὰ στοιχεῖα ποικίλουσιν οἱ τὰ πνεύματα ἔχουσιν ἑαυτῶν. ἐκτάσις τε ἔχει συστολὰς ἐνίων αὐτὰ καὶ αὐτὰ στοιχεῖα τιθε-
μένοι, πᾶσι μᾶλλον ὄντα ἔχει συμβεβηκότα ἔχει διαφορὰς στοιχείων, ὡς ἐ-
δηλώσαν οἱ παλαιοὶ διὰ τῶν ἐκκαίδεκα φράζοντες ἀποχρίωντως ἔχει γραφον-
τες: in *Platonicis Quæstionibus*.

H

—————

dzonéy i niemiazanéy z cudzoziemczyzną mowie, wzrósły w miarę potrzeby i lofu bogacenia się języka każdego Narodu stósownie do składu piersi i nagięcia naczyń głosowych każdemu właściwych, a często do fity wyrazów z obcych języków przyśwajanych.

Rozroźnianie brzmień miększych i twardszych wprowadzało stópnie między wespółgłoskami tak, jak n. p. w naszym oyczytym języku L i Ł. U wielu Narodów zębowe S i Z, językowe D i T, wargowe B i P, których Huronowie w swym języku nie mają r) gardłowe i nosowe u Narodów zwłaszcza Włéhodnich przypuszczaly różné stópnie w wymawianiu, a często i różnemi oznaczaly się céchami. Tak F, V, i W, wártające zrazu jedną głoskę rozdzielone zostały u Eolów, Rzymian i Celtów. Samogłoski na ostatek ściśléy lub otwarciéy wyrażané nakształt stópniovania dźwięków Muzyki, mogły poddzielać i mnożyć cechy pojedyncze. U niektórych Narodów zgłoski nie dosyc na fwe części rozebrane tworzyły często nowe céchy. Tak n. p. u Greków ε mogło się wyrażać zupełnie przez gloski κ , σ , i t. d.

Do tego przydać trzeba, że różność stanów i różność umiejętności piszących wprowadzały rozmaite gatunki abecadeł w jednymże języku. Tak zapatrując się na abecadła Hetrukie znayduje się kształt jednéyże gloski troja-

r) Monde primitif analysé & comparé avec le monde moderne. L. II. Ch. III.

ki lub czworaki, czego nie można przypisywać, tylko albo odmianie wieku, albo różności klasz Uczonych. Starzy Grecy do pisania dziejów i umów domowych używali głosek Attyckich, które były późniéj przekształcone, do przymierzów zaś z obcemi, którzy od nich zwani byli *niezrozumialnemi* (*βάρβαροι*) używali dawnych głosek Jońskich. ^{s)} Tak u Chińczyków od niepamiętnych czasów inny gatunek pisma mają Mandaryni, inny Bonzowie, inny Prawnicy, inny Lékarze i t. d. Mamy tego ślad u dzisiejszych Wschodnich Narodów: Turcy i Persowie liczą aż do xiv gatunków pisma. Jak takowe przemiany i pomnażania abecadeł działy się w Starożytności, okazał to wybornie na swych głoskowych Táblicach CHISFULL. ^{t)}

§. VII.

Niemniéj ciekawé i wázné jest zastanowienie się nad szykiem, którym Starożytni układali swé pisma. Łatwo jest wyławić sobie trojaki sposób szykowania głosek: *kolisty*, *pionowy* i *poziomy*. Wszystkie trzy znané były Starożytności.

Wzór kolistego szyku głosek znaleziony jest u dawnych Greków na Talerzu JFITUSA, na którym obwie-

s) THEOPOMPUS Philippica XXV. — HARPOCRATION in *Αττικαίς γραμματι-*

t) Antiquitates Asiaticæ Christianam Æram antecedentes,

szczenie zawiesin oręza przy wkrzeszeniu igrzyfk Olimpi-
ckich pisané było, u) Ten to jest zapewne szyk pisma,
któren Grecy nazywali *Pismem Pierścienistem*. (*σπειριδόν* albo
σπειριδόν od *σπειρίς* kofz lub od *σπειρίς* pierścień) ale
mógł takowy szyk nie bydź używanym w pospolitych pi-
smach, tylko na naczyniach lub tablicach koliftego ob-
wodu. Dáwné Narody Pólnocné pifywały często kolifto
na swych pomnikach, czego przykład mamy u HICKES na
grobowym kamiéniu, napis przenośny, który wytłumaczony
jest o związku przyjaźni z miłością. w)

Pionowy szyk pisma, w którym gloska pod gloską lub
słowo pod słowem układa się, zwany był *Pismem Stupi-
stém*. (*κλιωνδόν* od *κλίων* stup) FESTUS POMPEJUS zowie ten
szyk pisma wyrazem zawiłym i od Greków zapewné ż obce-
go im języka przyswojonym: ΤΑΕΡΟΟΝ. x) Był czas, kiedy
Grecy używali tego szyku w pismach, jak świadczy Eu-

u) ἐς κυκλου σχῆμα περιεῖν ἐπὶ τῷ δίσκῳ τὰ γράμματα. PAUSANIAS
Descriptionis Veteris Græciæ L. V.

w) Antiquitates Asiaticæ Christianam Æram antecedentes.

x) *Tæpocon soliti sunt appellare Græci genus scribendi deorsum versus,
ut nunc dextrorsum scribimus.* De Verborum Significatione sub T. =
Jozef SCALIGER do tego mieyscá FESTUSA dopisuje: *Oedipo opus
est.* = Takiego szyku glosok używano w gatunku wiersza zwanego
wierszógłowy [*ἀκροστιχία*, *acrosticha*,] gdzie wiersze tak układano, iż
pierwsze gloski każdego z gory na dół czytane myśl w swym sze-
regu wyrażały. Znane były gęsto takie szyki wierszów wiekóm srze-
dnim, a w Starożytności Sybilla Kumeyska niektóre wieszczby tak pisane
zostawiła, jak świadczy CYCERO L. II. de Divinatione.

STATYUSZ piérwszy Obiaśniciel *Iliady*. y) Tak pisali niegdys Etyopowie. z) Podzisdzień tak piszą z góry na dół Tartarowie - Jngurezy, niektóre Narody Indyjskie, Ja-
pończykowie i Chińczyki, z dołu zaś do góry Filippi-
nianie, Malaycy, i Malakkanie. a)

Co do poziomego szykowania głosek zawód od pra-
wéy ku lewéy ręce zwyczajny był Egipcyanóm, Feni-
kóm, Chaldejóm, Syryczykóm, Żydóm, Arabóm, i do-
tąd tym Narodóm, które na obališkach tamtych powsta-
ły, jest właściwy. Tym szykiem czytamy położone napi-
fy Hetruskie na Herkulaneńskim Stole JUNONY, na pod-
ziemnéy Scianie *Grotty Peruzyińskiej* i na posagu miedzia-
nym wykopanym w Stanie Papiezkiem przy *Corneto* roku
1770. b)

Starzy nawet Grecy zwłaszcza w *Arkadyi*, długo ta-
kiego zawodu w piśmie używali. PRONAPIDAS, którego DY-
ODÓR *Sycyliyczek* daje za Nauczyciela HOMEROWI, miał
piérwszy wprowadzić do *Grecyi* zawód pisania od lewéy
ku prawéy ręce, zárzucając dawny jako niewygodny,

y) οὗς [στίχους] οἱ παλαιοὶ οὐχ' ὡς νῦν ἡμῖς κατὰ μετωπὸν, ἀλλὰ κα-
τὰ βαθὸς ἔγραφον. Ad *Iliados* Ψ.

z) *Aethiopes perplexo scripturae genere usos, ut non ex lateribus digestis, uti mos communis habet, sed a summo literarum ductus exararent, quod Taeroccon Graeci appellant.* ALEXANDER ab ALEXANDRIS Genial. *Dier.* L. II. C. XXX.

a) *Nouveau Traité de Diplomatie* T. I. II. *Seet:* II. C. VII.

b) *Alphabetum Veterum Hetruscorum & nonnulla eorandem monumenta.* *Romæ.* 1771.

w którym ręka i narzędzie piarłkie zasłaniały oku piszącego wśpak szykowane głołki. c) HERODOT ŗwiadczy, że juź za jego czału Grecy od lewéy ku prawéy pisali i rachowali. d)

BIANCONI przywodzi jedyny w ŗwiecie pomnik pićniadz Hebrayłki przed niewolą Babilońłką bity, na którym głołki wyciśnięte łą od lewéy ku prawéy ręce przeciw łtalé-
mu tego Narodu zwyczaowi e) Hunnołcytowie pisywali także od prawéy ku lewéy. f) Włzyłłkie Narody na Zachodzie Europy poźno przyjąłłszy piłmo zołłaly łię przy znanym nám zawodzie.

Nie moźna pominąć ofobliwłłzego łzyku piłma, który wieloma Krytykóm zdawał łię bydz náydawniełłzym, i podobno piérwłłzym, jaki łię mógł nawinać za náyłgodniełł-
łzy piérwłłze abecadłó ryłującému, to jełł łzyk, w którym prowadzono w jednéy warłłzcie łzerég głołek od lewéy ku prawéy, a w następującéy prowadzono go od prawéy ku lewéy, lub przeciwnie, tak iż zawłłze koleyno zaczynano następującą warłłztę piłma od téy łtrony, u którég łię kończyłł poprzeczającą. Takowé łzykowanie warłłzt piłma wyrażało wzór orania, kiedy woły plóg ciągną po roli, gdzie zrobiłłszy brozdę w jednym zagonie, zwracają łię do przyległłego od téy łaméy łciany, u którég łię

c) *Ŗo: Albertus FABRICIUS Bibliothecę Gręcę. L. I. Hamburgi 171ł.*

d) *Έλληνες μέν από των άριστέγων έπί τα δέξια φέροντες τάχλειρα: in Euterpe.*

e) *De Antiquitate Literarum.*

f) *Mathias BELIUS De Vetere Literatura Hunnołcythica. Sect. II.*

tamtén kończy. Od tego podobieństwa zżyk taki piśma na przemian poziomy był u Greków *Wolowrót*, (*Βουστροφνδόν* od *βούς wót* i *στρεφειν obracać*) czyli *Piśmo Brozdzište*, (*Scriptura Sulcata*,) i u Łacinników ztąd wziął nazwiłko *wiersz* (*versus*) wyrzaz własciwie znaczący *zwrot*. g)

Ci, którzy mają tén zżyk piśma za piérwiałtkowy, wysłedzają pomniki, które tak Egipcyanie i Fenikowie piśywali, a *Gerard Jan Wossyusz* przywodzi dawné podanie Żydowskie, że przed *Ezdraszem* Hebrayczykowie tak zżykowali fwé piśmo. h) Rzecz niezaprzeczną, że w *Grecyi* długo się utrzymywał zżyk naprzemienny. Prawa *SOLONA* dané *Atenczykóm* na lat 595 przed *Erą* naszą zpiśané były brozdzišto. i) *L'Abbé FOURMONT* wywiózł ze *Włchodu* *Napis Sygiéycki*, wzmieniiony wyżéy, ryty także brozdzišto, którego data przypadá na piérwszy rok wojny między *Lacedemonczykami* i *Melséńczykami*, to jest; na rok 742 przed *Erą* naszą. k) Widziéć można podobny zżyk na napisie przytoczonym od *de la BASTIE* u *MURATO-*

g) *Versus autem vulgo vocati, quia sic scribebant antiqui, sicuti aratur terra. A sinistra enim ad dextram primum ducebant stylum, deinde convertebantur ab inferiore, rursus ad dextram versus, quos & hodie rustici versus vocant.* JSIDORUS *Hispalensis* *Originum sive Etymologiarum* L. VII.

h) *Artis Grammaticæ* L. I. C. XXXIV. *Amstelodami*. 1698.

i) *SVIDAS* in *κατωθεν νόμος*. = *HARPOCRATION* in *κατωθεν νόμος*.

k) *Inscriptio Sigæa antiquissima Βουστροφνδόν exarata cum Commentario* *Edmundi CHISFULL*. *Londini*. 1721.

REGO, l) i na niektórych z krzyń CYPCELUSA opifanych w Podroży Greckiey PAUZANIASZA. m)

Oprócz przykładów Greckich, tym szykiem ułożone pismo postrzegł MARTORELLI na starożytnym obrazie Łacińskim wykopanym przy *Turizzo*, a złożonym w *Portici*, gdzie na rachunkowey tablicy Wexlarza lub Bankiera pokazują się głoski naprzemiennymi warstami szykowané, n) a VALLANCEY odkrył takowyż szyk na pomnikach Irlandzkich, które LELAND odnosi do wieku VIII Ery Zwyczajnéy. o)

§. VIII.

Jeżeli zapatrzymy się jeszcze na utok głosek i wyofobnianie brzmień i członków mowy w piśmie Starożytnych, postrzeżemy znaczne ich różnienie się od obyczaju późniejszych. Okazuje się to szczególnie w rozmiarze głosek i w znamionowaniu języków pifanych.

Starożytni w wszelkiego rodzaju pifnach zwykli kształtować wszystkie głoski równé miary i postaci graniafey, to jest samé té, które zowiemy dziś *wielkiemi*, a które od PETRONIUSZA ARBITRA zwané są *czworgrannemi*, p) (*literæ quadratæ*) od S. HIERONIMA zwyczajém Jego wie-

l) *Novi Thesauri Veterum Inscriptionum* T. I. *Mediolani*. 1739.

m) *Descriptionis Veteris Græciæ* L. V.

n) *De Regia Theca Calamaria*. in *Additamentis*. *Neapoli*. 1756.

o) *History of Ireland*. *London*. 1773.

p) *Canis ingens catena vinculus in pariete erat pictus superque litera quadrata scriptum: CAVE. CANEM*. In *Satyrico*.

ku *palcowemi* czyli *calowemi*, *q*) (*unciales*) w wiekach zaś średnich używane do celniejszych wykazów *głównemi* lub *rozdziłowemi*. (*litera capitales, initiales*) Przekonywają nas o tém wszystkie napisy nakamienne i napięniężne, wszystkie rękopiśna starożytné, jakie są n. p. *Xięgi Nowého Zakonu* Alexandryjskie świeżo wydane na widok publiczny z Muzeum Brytannickiego przez *Karola Gotfryda Woyde*, *r*) *WIRGILIUSZE* Florentski i Watykański, *DYOSKORYDES* Wiedeński, i t. d. Zkąd należy przypuścić za niezawodną cechę prawdziwéy

q) *Habeant, qui volunt veteres libros, vel in membranis auro argenteoque descriptos, vel uncialibus, ut vulgo ajunt, literis, onera magis exarata, quam codices.* Præfat. in *JOB.* — Takie głoski dla zbytniéy czastém wielkości nazwał żartém *tokciowemi* *PLAUTUS: Cubitum hercle longis literis signabam usquequaque.* In *Rudente* *ACT. V. SC. II.*

r) *Novum Testamentum Græcum e Codice MS. Alexandrino, quod Londini in Bibliotheca Musei Britannici asservatur, descriptum a Carolo Godofredo Woyde S. Th. D. Soc. Reg. & Antiq. Lond. Reg. Goetting, & Phys. Ged. Socio, Eccles. Unit. Conf. Bohem. in Pol. Maj. Seniore, Sacelli Regii Belgici & Prot. Ref. Germanici Ministro, Musei Britannici Bibliothecario. Ex Prelo Jo: Nichols. Typis Jakfoniensis. 1786.* — Uczony Wydawca tych szacownych *Xięg* starał się wyrazić w swym *Wypisie* wybornie drukowanym wszystkie ich starożytnicze cechy z ostateczną wiernością, tak dalece, iż kto posiada *Wypis*, może się chlubić, że posiada istné *Rękopismo* Alexandryjskie. Poprzedził Wydawca swóy *Wypis* *Przemową* pełną wiadomości i krytyki nad historią i własnościami oryginału, a na końcu przyłączył rozmaite odmiany tych *Xięg* Nowozakonných (*Varietates*) w sześciu ich edycyach postrzeżone. Szkoła Główna Koronna zachowuje w swéy Bibliotece Publiczney *Exemplarz* tego kosztowného dzieła darowany sobie od *śmiego Wydawcy Polaka*, który honor czyni swéy Ojczyźnie na téy szczęśliwéy wyspie *Albionu*, zkąd zwyczajnie pochodzą náyrazadsze i náyżlachamieyfsze przykłady usług dla Ludzi w wszelkim rodzaju.

dawności pism głośki równoległe.

W szybkim nawet pisaniu, jako to w listach i spiesznych robotach, chociaż nie zawsze Starożytni ani tak równo, ani tak okazałe ustawiali głośki, jak je widzimy cięte na ich marmurach i wyciskane na ich pieniądzach, zawsze jednak dawali im postać graniastą i równoległą rzeczonych *wielkich*, r) które, nie odmięniali nawet w *drobnopismach* (*ἐν μικρογράφοις*) znanych bez wątpienia Starożytności, o jakich wspominają PLAUTUS, t) SENEKA, u) PLINIUSZ *Starfszy*, w) PLINIUSZ *Młodszy*, x) SWETONIUSZ, y) i WOPISKUS, z) i jakimi były *pisma prawncze ścigle* (*Scriptura Forensis*) nie kształtem głosek lecz pochyleniem i wiazaniem od zwyczajnego różniące się.

Zdwojenie Abecadła, w którym widzieć się dają głośki rzeczone *większe* i *mniejszy* (*litera majuscula & minuscula*) właściwiey dzielić się mogące na *równoległe* i *nierównoległe*, zaczęło bydzż znané poniekąd między wiekiem iv i v Ery Nafzey, fzczeólniey zaś między vii i viii; lecz te dwojakié głośki aż do Wieku niemal xi znaydują się w rękopisach bez

r) PALMERIUS & alii apud Hugonem HERMANNUM de prima scribendi origine & omni Literaria Antiquitate. *Trajcti ad Rhenum*. 1738.

t) *Euge, literas minutas*. In Bacchidibus ACT. I. SC. IX.

u) *Recitator historiam ingentem attulit minutissime scriptam*. Epist. XCV.

w) *In nuce inclusam Iliada Homeri carmen in membrana scriptum tradidit Cicero*. H. M. L. VIII. C. XXI. — Część prawdy w hayce drobność glosek.

x) *Commentarios reliquit* — — — *minutissime scriptos* L. III. Epist. V.

y) *Flagitante populo Romano proposuit quidem legem, sed & minutissimis literis & angustissimo loco, ut ne cui describere liceret*. In Caligula.

z) *Legit sane senex minutulas literas ad stuporem*. In Tacito.

—————

żadnego rozróżniania jedné z drugiemi miészané, a od Wieku XI głoski *mniejszy* w powszechné użycié weszły, i statecznie były wyofobniané od *wiekszych*, którym pewné tylko mieysca wyznaczono.

Podobnież w Wieku VIII Arabowie wzięwszy od Indów ich *głoski ścięte* za cechy rachunkowé zwané *cyframi*, wnieśli je do Europy. Maurowie naprzód rozkrzewili je pod imieniem *Arabskich* w Hiszpanii, a powoli przywájané w reszcie Europy stały się powszechnémi w Wieku XII, i dotąd są używané zamiast głosek martwych Języków Uczonych, które w Starożytności wyrażały liczby zawsze z inném pismem równolegle kładzioné. Dawné liczémné głoski Greków i Rzymian zostawioné są jedynie napisóm publicznym, Łacińskie zwłaszcza używané są stale w terażniejszém Kancellaryi Rzymskiém, i ztąd Liczba Starorzymńska zowie się *Liczba Kościelną*.

Co do znamionowania pism w Starożytności, rozróżnić należy dwojakié znamiona, jakowé w pospolitém prawopiśmie upatrujemy. Z tych jedné służą do kréskowania dźwięku głosek, drugié do rozgrádzania przestanków mowy pisanéy. Znáydujemy ślady piérwszych rzadkie, drugich nie stale.

Znamioná piérwszego gatunku czyli *znamiona głosek* zwane *wtorówki* (*προσωδιαί, accentus, apices*) i *dehy* (*πνεύματα, spiritus*) były niemal obcemi dla Starożytnych Greków i Rzymian, którzy znając doskonale w żywych na ow czas językach brzmienia i siłę każdéy głoski, nie potrzebowali żadnych przestrog w wymawianiu słów czytając pismo, i nie masz przykła-

—————

du takowych znamion w náyważnieyfzych Starożytności pism zabytkach tylko w tych, które przez ręce wytwornych Grammatyków przeszły. a) Wzmianki iloczafów u Starych Autorów świadczą zapewne, że ściśle zachowane były w mo-
wie żywéy, ale któżby ztąd wnosił ich potrzebę w pospoli-
tych pismach? Ze Starożytni nigdy się nie zgodzili na to,
ażeby u nich, jak u nas, było nauką stałą *Prawopismo*, (*Ὀρθογραφία*) i że Powszechność odrzucała zawziętości od Gram-
matyków do pism wprowadzané, náywięcéy przekonywá to,
iż w rękopismach Wieku iv i v niedostrzegá fię żadnych zna-
mion głóskowych, kiedy już Następcy dwóch sławnych Naro-
dów przymuszéni byli pouczać swych języków zkazionych i
po wielkiéy części martwych, i kiedy potrzeba tych znamion
mogła bydz uczutá mocniéy niż w odlegleyszéy Starożytno-
ści. Żydzi tylko fami, jak i inné Narody Wschodnié, przez
zagładę współgłósek w swém Abecadle mogli czuć potrzebę
takowych znamion, i w rzeczy faméy za zgodá Krytyków
zaczéli ich używać w *Tyberyadzie*, gdzie rzeczéni *Mafsoreci*

a) *Burchardus STRUVIUS de Criteriis Manuscriptorum. §. XXIX. — BA-
RINGII Clavis Diplomatica. —* Wtórowane głóski na dwóch Grobow-
cach Pizańskich przywiedzionych przeciwko tysiącom bezznamiennych
napisów od Kardynała NORYSA dowodzą tylko, że owe nadgrobki w Wie-
ku AUGUSTA układał Grammatyk, ale każdy uznać musi, że takowe na-
pisy były nadzwyczajne. Postrzegając na jednym z tych nadgrobków wtó-
rowany wyraz MÁNIBUS, nie można wierzyć, ażeby mógł bydz kiedy
w Starożytności Czytelnik tak ciemny, któryby przez wyraz MANIBUS
bez wtórowki rozumiał *Ręce zamiast Nieboszczyków* czyli *Bogów Podziemi-
nych*, chybaby tak wykładáł wykwinny jaki Grammatyk dla żartu.

raucili piérwsze nasiona Hebrayskiego Prawopisma, b) wszakże wiadomo jest, że dotąd Uczéni tego Narodu obchodzają się zwyczajnie bez tych znamion, potrzebując ich jedynie do wprawy swéy młodzi w czytanie i w pisanie.

Znamiona wtórego gatunku czyli *znamiona mowy*, zwane *przecinki* (*διακρίσεις, στίγματα, notæ diacriticae*) zdały się bydź ważniejszymi, aby zastrzegały daleką Starożytność. Domyślano się ich już w pismach obrazowych; atoli w Piśmie Głoskowym, jako mocniéy mówiącém do zmysłów, długo Starożytni żadnemi znamionami nie przegrządzali przestanków mowy. Náy dawniéy nie przedzielano nawet ani wyrazu od wyrazu. Z czasem zaczęto oznaczać w piśmie myśli zakończone przez układanie pisma *wierszowato*, (*στιχερῶς* od *συχός* *wiersz*) to jest; potąd tylko na jednéy warzcie ciągniono szereg słów, pokąd więkzsy lub mniejszy przestanek mowy wyciągał. c) Ztąd w náy starszych rękopisach, postrzegają się pismo dłuższymi lub krótszymi warztaami szykowane bez żadnych przecinków, a ślad tego dawnego zwyczaju zostaje się w podziałach *Pisma Świetego* na wierszyki.

Piśniennicy Greccy Wieków Oświećenszych, a zwłászcza Wieku ALEXANDRA Wielkiego obmyślali już rozmaite przecinki mowy pisanéy, ale te były szczególné dla każdego z piszących, i nie były rozumiane ani przyjęte od wszystkich.

b) Jo: BUXTORFII Tiberias sive Commentarius Masoreticus Triplex. Basileæ. 1665. = LIGHTFOOT apud Adamum RECHENBERGIUM in Hierolexico art. Academia Tiberiensis.

c) Bernardus MONTFAUCON Palæographiæ Græcæ L. I. C. IV. Parisiis. 1708.

Miał właściwe sobie znamiona PLATO, *d)* miał swoje ARYSTOTELES, *e)* Sławny Grammatyk ARYSTOFANES *Bizancyanin*, Bibliotekarz PTOLEMEUSZA *Ewergetesa* wprowadził w pisma Greckie trzy kropki zwane: *końcowe znamię* (τελεία στίγμα) *zpodnie znamię*, (ὕποστιγμα) i *średnie znamię*, (μέση στίγμα) którymi ostatnie główki myśli zupełnych lub niezupełnych oznaczał; ale ci wszyscy nie wiele mieli Naśladowców w *Grecyi*. *f)* Rzymianie zaś mieli przecinki Greckie za wolność, które w swych pismach cierpieć nie chcieli, i chociaż w *Wiek*u AUGUSTA Grammatycy Łacińscy na wzór Greckich stanowili pewne w tym celu układy, atoli większa część Uczonych sędzili je mniej potrzebnymi, i sam AUGUST w swoich własnopismach wcale ich nie zachował. *g)*

Najpowszechniej Grecy i Rzymianie wieków pięknych w tym tylko znamionowaniu pism sposobie zgodnemi byli, iż każde słowo jedno od drugiego kropkami przegradzali, co się nazywało *przekalać*, (διαστίξαι, *interpungere*) i co jeszcze zachowuje się w napisach nakamiennych, a myśli zakończoną nawiasami zamykać zwykli. *h)*

d) DIOGENES Laertius in *Platone*.

e) Rhetorices L. III. C. V.

f) SALMASII Epistola ad SARRAVIUM apud MORHOVIUM.

g) Notavi & chirographi ejus illa praecipue: non dividit verba, nec ab externa parte versuum abundantes literas in alterum transfert, sed ibidem statim subjicit, circumducitque, Ortographiam id est formulam rationemque scribendi a Grammaticis institutam non adeo custodit, ac videtur eorum potius sequi opinionem, qui perinde scribendum, ab loquamur, existimant. C. SUETONIUS TRANQUILLUS in *Augusto*,

h) Clausulas atque interpuncta verborum animae interclusio atque angustia

Obydwa rodzaje znamion prawopisarzkich u Starych nie-
zakończonéy podlegały odmianie, i pospolicie ograniczały się
w Klafsie Grammatyków. Ztąd ich pogodzenie jest zbyt tru-
dne, i poprawy zbyt ciemné. Xiążki DYOGENESA z *Cyzyku*
o znamionach pism Greckich, i SWETONIUSZA o Rzymskich nie
doszły do Potomności, a zabytki niektórych widzieć jeszcze
możná u EPIFANIUSZA i IZYDORA.

Rzecz pewná, iż znamiona tak głósek jak mowy aż do
naszych czasów przesłané, a po części z podania dawnych
Grammatyków zasięgnioné, i) wprowadzili do rękopism piér-
wsi ALKUIN i WARNEFRYD za KAROLA *Wielkiego*.

§. IX.

Przychodzi mi wspomnieć o stanie piszących w Staroży-
tności, i o ich usiłowaniach w podnoszeniu Kunsztu Pisarskiego
do stopniów łatwości i szybkości. Nie mówię tu o owych,
którzy obdarzeni szczęśliwym talentem użyli tego kunsztu za
szrodek podania nam na piśmie swych dostrzeżeń i uwag w
wszelkiem rodzaju wiadomości, jakie w nich finak i doświad-
czenie wskrzęsiły. Jaką część odbierali Uczni Piśmiennicy
(*Συγγραφεῖς, Scriptores, Auctores*) w każdym wieku i u wszyst-

spiritus attulerunt. CICERO de Oratore L. III. = *In græcis hanc licen-
tiam tuleris, nos etiam, cum scriblmus, interpungimus.* L. ANNAEUS SE-
NECA Ep st. XL.

i) *Claudius DAUSQUEJUS* Antiqui novique Latii Ortographia. *Tornaci.* 1632.
= *Gio. G. TROMBELLI* L' Arte di conoscere l' età de' Codici Latini e Ita-
liani. in *Bologna.* 1756.

kich Narodów Starożytnych, byłoby obszérné pole mówienia gdzieindziéy. Że jednym z źródeł ich chwały była biegłość w uwiecznianiu swych myśli przez piśma, dosyć ofiżdzić ztąd, iż w całej Starożytności niewiadomé gminy oznaczané były imieniem bezabecadłowych, (ἀναλφάβητοι, ἀγράμματοι, illiterati) a u Greków Ludzie Wielcy wstawiający się użyteczniami dla Spółeczności wynalazkami od piérwizéy głoski Abecadła Ἄλφα zwani byli Ἄλφισταί. U Chińczyków, którzy sami z Starożytnych Narodów, choć pod różniami Panami, zatrzymali odwieczną swych rzeczy postać, kiedy inne odmiéniszły religią, rząd, prawa, obyczaje, zwyczaje, a nawet język i nazwiska osad, zagasły, wiekuję dawne ufzanowanie Ludzi Piśmiennych, którzy tam dotąd pod imieniem *Literatów* piérwszych doznają względów, i piérwszy stán zkładają, Mówię o owych tylko, dla których kunszt Pisania był, iż tak rzekę, powołaniem, i którzy tén kunszt, jako kunszt, utrzymywali, doskonalili i rozszerzali.

Nauka pisania odkąd znajomá ludzióm, stanowiła wszędy zasadę początkowéy instrukcyi młodzi do ważnych spraw w Oyczyźnie przeznaczonéy. Czerpać światła i wiadomości tylko za pomocą piśma możná było, ztąd wszystkie nauki w Starożytności Uczonéy wzięły nazwisko *Głoski*, (Γράμματα, *Literæ*) i Kunszt Pisania względém Nauk nazywał się *piérwszym do Nauk wstepém. k)* (*Prima Literatura*) Ci,

k) *Prima illa, ut antiqui vocabant, literatura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox percipiendis locum parat, SENECA Epist. LXXXVIII.*

którzy pokazywali prawidła pisania, zwali się powszechnie zwyczajem Greckim *Głoskarzami* (Γραμματικοί, *Grammatici*) zwani naprzód od Rzymian *Literati*. l) Jak byli Nauczyciele Pisania użyteczni, rzecz sama mówi, jak poważani, świadczą honory wyrządzane im od Osób náyznaczniejszych, jako pierwszym Wodzóm ich młodości, w Życiopismach Starożytnych do nas przesłane.

Rządy Narodów nie mogły obéydz się bez pisma, przez które ułatwiać się musiały wszystkie związki towarzyskie między Narodem i Narodem, między rządem i poddanymi, między obywatelém i obywatelém; ztąd powstały od niepamiętnych czasów urzędy Pisarzy Publicznych, którzy u Greków nazywali się Γραμματεῖς, u Rzymian *Scribae*. U Żydów inni byli *Pisarze Prawa*, jakim był *Ezdrasz*, i ci mieli szczególne przywileje w Synagogach, inni *Pisarze Ludu*, którzy ugody i spory obywatelskie zapisywali, i ci dla swéy nauki i wierności wiele znaczyli w Sanhedrynach. m) U Greków Pisarze Publiczni obojga Stanów wpływali w rządy krajowe, i náyznakomiti Mężowie mieli sobie za zaszczyt dzielić tak ważny urząd. U Rzymian wszystkie Zgromadzenia Kapłanów, wszystkie Magistratury

l) *Appellatio Grammaticorum graeca consuetudine invaluit, sed initio Literati vocabantur.* SÜETONIUS de Illustribus Grammaticis.

m) Cérémonies & Coutumes qui s' observent aujourd' hui parmi les Juifs traduites de l' Italien de LEON de Modène Juif de Venise per Richard SIMON. *Lyon.* 1684.

K

Rzeczypospolitéy miały swoich Pisarzów, z których pierwsi nazywali się *Pisarzami Kapłańskimi*, n) (*Scribae Publici Pontificum, Scribae a Libris Pontificalibus*) a nawet *Kapłanami Mnieyszemi*, o) (*Pontifices Minores*) drudzy *Pisarzami Rzeczypospolitey*, p) (*Scribae Publici Magistratum: Quæstorii, Aedititii, Praetorii, &c.*) Urzędy té były czynné i zyskowné tak dalece, iż się ich częstokroć drogo dokupowano. Podzielano Pisarzów Publicznych dla ich mnostwa *na dzieśiatki*, (in *decurias*) ztąd u CYCERONA kupić *dzieśiatkę* (*decuriam emere*) jedno znaczy co *urząd pisarski kupić*. q) Pisarze Duchowni, jako *Świętopisowie*, (*Ἱερογραμματοῦχος*) byli powszechnie znakomitżemi niż Pisarze Świeccy. Tamtych sama Religia szanować kazała, tych tylko pewną część narodu umiała cenić. W *Rzymie* samem barzo długo Pisarze Świeccy nie mieli tylé uszanowania co w *Grecyi* nierównie dawniéj z naukami oswojonéj, r)

n) M. VARRO L. IV. de Lingua Latina = AGRIAL. TRYPHOSAE. VESTIFICAE. LIVIUS. THEONA. AB. EPISTULIS. GRAEC. SCRIBA. A. LIBRIS. PONTIFICALIBUS. CONJUGI. SANCTISSIMAE. B. D. S. M. Inscriptio apud ONUPHRIUM.

o) Cum Scriba Pontificum esset, quas hodie Pontifices minores vocant, Pontificem Maximum appellavit. JUL. CAPITOLINUS in *Opilio Macriano*.

p) CAPITONI. SCRIBAE. AEDILITIO. Inscriptio apud REINESIUM. = *Scribas Quæstorios negatiantes ex consuetudine sed contra Clodiam legem venia in præteritum donavit.* SUETONIUS in *Domitiano*. = L. TARIQUINIO. L. F. POM. ETRUSCO. SULPITIANO. SCRIBAE. QUÆSTORIO. EX. TESTAMENTO. DE. HS. XX. Inscriptio apud DEMPSTERUM.

q) In *Verrem*. III.

r) AEMILIUS PROBUS in *Eumene*.

zwłaszcza w owych czafiech tryumfów *Marsa*, kiedy niesprawiedliwe zdobycze przekładano nad spokojné i słodkie *Muzy*, i kiedy piśmo wraz z Nauczycielstwem niewolnikóm powierzano; za rozkrzewioném jednak oświeceniem i uznaniem *Pięknych Nauk Wyzwolonémi (Artes Liberales)* przyszli do znaczney powagi, i nie wzywano do publicznego Pifarstwa tylko ludzi wolnych i szczerólniejszemi przymiotami zaleconych. s) Powinności i korzyście Pifarzów opisał wybornie *Jan Andrzej ESCHENBACH. t)*

Panujący i majątniejsi Obywatele miéwali po polocie swych Pifarzów domowych u) częstokroć po kilku Uczonych Wyzwoleńców zwanych *Pifarzami Pokojowemi, Podrękpipi-*

s) *Scribam autem non tantum scribendi celeritas commendat, sed & memoria, scientia & consuetudo, imprimis vero fides.* CICERO pro *Sylla*. = *Ordo (Scribarum) est honestus, quis negat?* IDEM in *Verrem*. V.

t) *Dissertatio de Scribis Veterum in Jo: POLENI Utriusque Thesauri Antiquitatum Romanarum Graecarumque novis Supplementis. Vol. III. Venetiis. 1737.*

u) *Occupationum mearum tibi signum sit librarii manus.* CICERO ad *Quintum Fratrem* L. III. Epist. III. = *Et jam velim mihi mittas de tuis librariolis duos, quibus Tyrannio utetur glutinatoribus.* IDEM ad *Atticum* L. IV. Epist. IV. = = *Testamentum factum ab eo duobus codicillis partim ipsius, partim libertorum Polybii & Hilarionis manu scriptum.* SÜETONIUS in *Augusto*. = *Famæ celebris Hadrianus tam cupidus fuit, ut libros vitæ suæ scriptos a se libertis suis literatis dederit, jubens, ut eos suis nominibus publicarent.* AELIUS SPARTIANUS in *Hadriano*. = = *In ea (familia) erant pueri literatissimi, anagnostæ or*

Jami, (*Γραμματισται*, *Librarii*, *Libertini Literati*, *Pueri Literati*, *Scribae Cubicularii*, *Admanuenses*) Odbywali oni po domach różne pracy wydziały. Inni byli od listów, inni od pamiętników, inni od rachunków i t. d. *w*) Dla swęy bieglności bywali częstokroć na dostoyne pomykani urzędy aż do wkrzeszenia zawiści. *x*) HADRYAN Césarz piérwszy do swęgo Dworu Podrękopisów dobiérał z famęgo Stanu Rycérskiego. *y*)

Náyliczniejsza była klasa z powołaniá piszących, którzy na zawołanie každęgo ofiarowali się piśać, i którzy w całęy Starożytności nieznający druków rozmnażać zwykli dzieła Uczonych do Bibliotek i Sklepów Xięgarskich

plimi & plurimi librarii. CORN. NEPOS in *Vita Attici* = = *Ad ea, quae scripsi, commodius equidem possem de singulis ad te scribere; si M. Tullius Scriba meus adesset.* CICERO *Fam. L. V. Epist. XX.* = *Scribam pro Rege obtruncat.* LIVIUS *Hist. Rom. L. II.* = AUGUSTALIS. SCRIBA. LIBRAR. *Inscriptio apud GRUTERUM* = JANUARIUS. DOMITIANI. CAESARIS. L. SCRIBA. CUB. CONTUBERNALI. OPTIMAE. FECIT. *Inscripto apud EUNDEM.* = = *Cum admanuensibus suis per ludum jocumque certantem imitari chirographa, quaecunque vidisset, ac profiteri se maximum falsarium esse potuisset.* SUETONIUS in *Tito.*

w) *Postmeridianas horas scriptioni & lectioni epistolarum semper dedit, ita ut ab epistolis & libellis & a memoria semper assisterent.* AELIUS LAMPRIIDIUS in *Alexandro Severo.*

x) *Sed ante omnes Narcissum ab epistolis & Pallantem a rationibus quaestoriis praetoribusque ornamentis ornari passus est.* SUETONIUS in *Claudio.*

y) *Ab epistolis & a libellis primus Equites Romanos habuit.* AELIUS SPARTIANUS in *Hadriano.*

zwani *Xiegopifami* z) (Βιβλιογράφοι, *Librarii*.) Ci, oprócz wprawy w szybkie pisanie, która ich roboty złatwiała i przysparzała zysków, posiadali zręczność naśladowania ręki obcej, a szczególniey poprawiania i odnawiania sta-
rych rękopism, nadwerężonych lub przytartych, od czego z Wiekim III nazywani byli u Rzymian *Staropifami* a) (*Antiquarii*.)

Między Pisarzami ci, którym kunszt Pisania winien był szczególniey podniesienia swoje do náywygodniejszego u-
życia, byli rzeczni *Skoropifowie*. (Ταχύγραφοι, *Tachygra-*

z) Βιβλιογράφον δὲ [ἐπιθεσίς] παρὰ Κρατίνω ἐν Χείροσι · βιβλιογράφος δὲ παρὰ Αντιφάνει ἐν Σκαφοῖ. JUL. POLLUX Onomastici L. VII. = *Aliquando tamen me designato, lex in publicum proponitur, concurrunt jussu meo plures librarii, descriptam legem afferunt ad me.* CICERO pro Lege Agraria. = *Cujus loquacitas habet aliquid argutiarum, nec id tamen ex illa erudita Græcorum copia, sed ex librariolis latinis.* IDEM de Legibus. = *In L. Scipione malim equidem librarii mendum, quam mendacium Scriptoris esse in summa auri atque argenti.* LIVIUS Hist. Rom. L. VIII. =

Ut scriptor, si peccat idem, librarius usque

Quamvis est monitus, venia caret. - Q. HORATIUS FLACCUS in Arte Poetica. =

Si qua videbuntur chartis tibi, Lector! in istis

Sive obscura nimis, sive latina parum,

Non meus est error, nocuit librarius illis. M. VAL. MARTIALIS L. II. Epig.

VIII. ad Lectorem.

a) *Qui videt literas in codice optime scripto, laudat Antiquarii manum.* AUR. AUGUSTINUS Serm. XLIV de Verbis Domini. = *Antiquarios ad Bibliotheca codices componendos vel pro vetustate reparandos quatuor græcos & tres latinos scribendi peritos legi jubemus.* Imperator VALENS ad Clearchum apud Cæsarem BARONIUM Annal. T. IV. Venetiis, 1705.

phi, *Exceptores*.) Názwyczajnyjczy rodzáy skoropisma u Starożytnych Hebrayczyków, Greków i Rzymian był przez zkrócaniá słów, przez które tak szybko umieli pisać Skoropisowie, jak wymawiających slyfzeli. Zkrócaniá słów zwyczajné zawisły na szczególnych początkowych głóskach lub zgłóskach wyrazów, które miéędzy znającými umowę calé słowa oznaczały, i ztąd nazywały się *szczegółkami*, (*σίγλαι*, *figla*, *figla*.) Takie szczegótki postrzegamy barzo gęsto na pomnikach publicznych, i té stanowią wielką część Staronapisowéy Nauki. Egipcycanie musieli kiedyś mieć w swém piśmie podobné zkrócaniá, o których wspominá AMMIAN MARCELLIN. *b*)

Daleko dowcipniejszy był rodzáy skoropisma tych, których nazywano *Patłopisami*, *c*) (*Σημειόγραφοι*, *Notarii*) *Ci d*) za pomocą pewnych znaków rozmaicie kryślonych i

- b*) *Ita prisca quoque scripserant Aegyptii, sed litera singulis nominibus serviebant, & verbis nonnunquam significabant integros sensus.* Hist. R. L. XVI.
- c*) *Qui notas didicerint, proprie Notarii appellantur.* AUGUSTINUS L. II. de Doctrina Christiana. = Lud. Ant. MURATORII Dissertatio de Notariis, Antiquitatum Italicarum Medii Aevi T. I. Mediolani. 1738.
- d*) *Hic quoque erit felix scriptor, cui litera verbum est.*
Quique notis linguas superet eursumque loquentis,
Excipiet longas nova per compendia voces. M. MANLIUS Ἀστερομοικῶν L. IV.
Currant verba licet, manus est velocior illis,
Nondum lingua, suum dextra peregit opus. MARTIALIS Ἐπιγρ. ccviii.
Puer Notarum praeptum! *Vix dicta jam ceris tenes,*
 — — — — — *Sentire tam velox mihi*
Tu sensa nostri peccatoris *Vellem dedisset mens mea! AURELIANUS ad Notarium velocissime excipientem.* Epigr. CXXXVIII.

całe różnych od głosek przez postać, nazywanych *petłami*, (*σημεία, μνύσεις, nota, signa*) równie szybko pisali, jak zwyczajni Skoropisowicze przez szczegółki, ale ich kunszt był tajemniejszy i mniej pospolity. Częstoć Podrękopisowicze posiadali naukę pęteł, i używani byli do wypisów śpiesznych, lub zakrytych. e) Z czasem nazwisko *Petłopisów Tajemnych* (*Notarii Secretorum*) dane było Urzędnikom Pisarzom publicznym obowiązującym do milczenia, nawet nie posiadającym klucza pęteł. W wiekach ostatnich Starożytności Pętełpisowicze, jeżeli pisali wraz z mówiącym, zwani byli *Chwytopisami* (*Actuarii*), jeżeli pisali rzeczy tajemne, a pisywali je zwyczajnie ogrodzeni kratami, nazywani byli *Grodopisami*. (*Cancellarii*) Wieki średnie nadały inne znaczenia tym nazwiskom, jakie dotąd są znane, kiedy już zgubiono istotną różnicę f) między pisaniami pętełmi (*notis*) a pisaniami głosekami. (*sermonibus*)

e) *Ad latus* (Avunculi mei) *Notarius cum libro & pugillaribus, cujus manus hyeme manicis munitantur, ut ne calii quidem asperitas ullum studii tempus eriperet.* PLINIUS Junior Epist. ad Macrum. — *Ista litera per notarium prodita illi puero multum apud milites obfuisse dicuntur.* AEL. LAMPRIIDIUS in Diadumeno. — *Adhibitis notariis opus omne descripsit, — & quia difficile, grandes libros de rebus mysticis disputantes notarum possunt servare compendia, praesertim, qui furtim celeriterque dicuntur,* HIERONYMUS ad Avitum de Libris *περί ἀρχῶν.* — L. Titus miles Notario suo testamentum scribendum *notis* dictavit. PAULUS L. XL. D. de Testam. Milit.

f) *In foliis palmae interdum notis, interdum sermonibus scribebat.* M. TERRENTIUS VARRO apud SERVIUM ad L. VI. Aeneidos.

Co do dáwności i wzrostu pętlópisim u Starożytnych; Żydzi dołyc późno wprowadzili swoje pęta do *Kabaly*. g) U Greków pierwszy używał pętel XENOFON, za pomocą których postrzeżenia swoje w podrożach, i wiadomości do swęgo dzieła potrzebne, dla oszczędzenia czasu zwięzłó pisywał. h) W Rzymie ENNIUSZ wymyślił był pętel około 1,100, i) a pierwszy nauczał ich CYCERO, który Pętlópisóm od siebie rozstawionym jedną z Mów KATONA *Młodszego* w Senacie mianych, w czasie samym, gdy była mówioná, zchwytać roskazał, k) i sam podobnych pętel używał pisząc o rzeczach tajemniejszych do poufalitych przyjaciół. l) TYRO Wyzwóléniec CYCERONA jedén z náyżrećniejszych Pętlópisów m) ułożył porządny klucz pętel, a po nim PERSANNIUSZ, FILARGIRUS i AKWILA Wyzwóléniec MECENASA rozmnożyli jé znacznie. Jedén z SENEKÓW wyliczył ich aż do

g) Jo: LANGIUS in *Epistolis Medicinalibus*.

h) πρώτος υποσημειωσάμενος τὰ λεγόμενα εἰς ἀνθρώπους ἤγαγεν. DIOGENES Laertius in *Xenophonte*.

i) ISIDORUS apud FABRICIUM *Biblioth. Latinae*. L. II. C. IX.

k) Τοῦτον μόνον. Ὠνικάτων ἔπεν, διασωζεσθαι φασὶ τὸν λόγον. Κικέρωνος τοῦ ὑπάτου τοὺς διαφερόντας δεύτητι τῶν γραφῶν σημεῖα προδιδαξάντος ἐν μικροῖς βραχέσι τύποις πολλῶν γραμμάτων ἔχοντα δύναμιν. εἶτα ἄλλον ἀλλαχόσε τοῦ βουλευτηρίου σποράδην ἐμβαλόντος. οὕτω γὰρ ἤσκειν οὐδ' ἐκέκτητο τὰς καλυμένους σημειογράφους. ἀλλὰ τότε πρώτων εἰς ἕχνος τι καταστῆναι λέγουσιν. PLUTARCHUS in *Catone Minore*.

l) Et quod ad te de decem Legatis scripsi, parum intellexi, credo, quia dia σημείων scripseram. L. III. *Epist.* XXXII. ad Atticum.

m) At ego ne Tironi quidem dictavi, qui totas periochas perscribit solet, sed Spintharo syllabatim. IDEM L. XIII. *Epist.* XXIV. ad Eundem.

5000, n) ale zapewne nie SENEKA *Filozof*, który sam wyznaje w swych Listach, że takowey pracy nie lubił, niewolniczą ją nazywając, o) lubo nauka pęteł dla wielu znakomitych Ludzi była częstką wiadomości ważną. MECENAS sam wiele się przyczynił do doskonalenia tego rodzaju skoropisma. p) AUGUST przy głoskach uczył swych wnuków pęteł. q) TYTUS Cezarz tak był w nich biegły, iż często-kroć na wyścigi z swemi Podrękopisami w tym gatunku chodził. r) W Wieku I Ery Chrześcianańskię znacznie było rozkrzewioné pętełpismo. KWINTYLIAN uskarżał się na Pętełpisów, że jego mowy podchwytywane fałszywie wydawali. s) W Wiekach II i III nauka skoropisarstwa była

n) Romae primus Tullius Tiro Ciceronis Libertus, commentatus est notas, sed tantum prepositionum. Post eum tertius Persannius. Philargyrus & Aquila Libertus Maecenatis alius alias addiderunt. Deinde Seneca contracto omnium digestoque & aucto numero, apus effecit in quinque millia. JSIDORUS Orig. L. I.

o) Quid verborum notas? quamvis citata excipitur oratio & celeritatem linguae manus sequitur? vilissimorum mancipiorum ista commenta sunt. Epist. XC.

p) DIO. CASSIUS Hist. Rom. L. LV. in Augusto.

q) Nepotes & literas & notare docuit. SUETONIUS in Augusto. — W niektórych edycjach fałszywie się czyta notare zamiast notare.

r) Et pluribus comperi nota quoque excipere velocissime solitum. SUETONIUS in Tito.

s) Nam caeterae (actiones forenses) quae sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quaestum Notariorum corruptae minimam partem mei habent. Institutionum Oratoriarum L. VII. C. II.

L

do Szkół zaprowadzoną, czego mamy przykład na KASSYANIE Męczenniku, który iéy nauczał publicznie z Katedry. t) S. GRZEGÓRZ Nazyanzeński polecając w jednym z swych Listów opiece Biskupa TEODORA Synów Przyjaciela swego NIKOBULA do Szkół na nauki zjeżdżających, wyraźnie pisze, że owi młodzianie uczyć się mieli skoropi-sina, u) a WEGIECYSZ wzmiéniá, że *Pijarzy Wojskowi* (*Scribae Militares*) obowiązani byli umieć rachunki i pęta. w)

Z czasem szczególniki z pętłami mieszane i często jedném oznaczane nazwiskiem, wprowadzone były do pism Prawniczych. x) Juz CYCERO za czasu swégo od układania sądowniczych postępków przez szczególniki czyli początkowe głoski lub zgłoski wyrazów nazywał żartobliwie Praw-

t) *Magister literarum sedebat*
Verba notis brevibus comprehendere cuncta
Peritus — — — — —

Raptimque cunctis dicta praeptibus sequi

Ficit notare verba signis imbuens. AUR. PRUDENTIUS CLEMENS

περί στεφάνων Hymno. I. de Passione Cassiani Martyris in foro Corneliano.

u) *Οἱ τοῦ τιμωτάτου υἱῆ Νικοβούλου παιδῆς ἕκαστοι εἰς τὴν πόλιν ταχυγραφεῖν μαθησόμενοι.* Epist. ad Theodorum Episcopum.

w) *Præter corporis robur, Notarium quoque & computandi artem in tyronibus eligendam, — — in quibusdam notarum peritia, computandi calculandique usus exigitur.* L. II. de Re. Militari. C. II.

x) *Eum Notarium, qui falsum causæ breve in Consilio Imperatorio retulisset, incisis digitorum nervis, ita, ut nunquam posset scribere, deportavit.* AEL. LAMPRIIDIUS in *Alexandro Severo.* — *Eos, qui notis scribunt acta Praesidum, Reipublicæ causa, non abesse certum est.* MODESTINUS JC. L. XXXIII.

—————

ników *Lowicielami Zgłosek*, y) (*Aucupes Syllabarum*) a zwyczaj ten upowszechniony utrzymywał się aż do panowania KONSTANTYNA *Wielkiego*, który ich użycia w sprawach urzędowych wzbraniać zaczął. z) Gdy zaś potem Nauka wykładania skoropism dla częstych wojen zaniedbaną stała się dla późniejszych ciemną, otworzyła w Prawie źródło barzo szkodliwych wybiegów. TRYBONIAN, jakkolwiek głęboki Prawnik, pomylił się w wyłożeniu wielu zkręcań skoropisarskich, a) ztąd poszło, iż JUSTYNIAN doszczętnie i pod karą fałszu zakazał szczegółów w Xieęgach Prawniczych, a daleko barziéy pęteł już w jego wieku mało komu znanych. b) Były jednak dosyć często używane takowe zkręcania w innego rodzaju pismach. Tak z wyrazów GALENA, który mówi o lekarskiém dziele MENEKRATESA całkowitemi słowami (*διὰ ὀλογραμμάτων*) zpisaniem, ja-

y) L. de Oratore.

z) *Juris formulae aucupatione Syllabarum insidiantes cunctorum actibus, radicibus amputentur.* Titul. I. C. de Form. & Impetrat. ad. sublat.

a) *Jo: Thomas FREIGIUS* in Epistola Pandectarum.

b) *Nemo audeat eorum, qui libros conscribunt, sigla in his ponere, & per compendium ipsi legum interpretationi vel compositioni maximum adferre discrimen.* In Constit. *Omnem §. Illud autem. = Eandem autem penam &c. — omnia enim id est & nomina Prudentium & titulos, & librorum numeros per consequentias literarum volumus, non per sigla manifestari.* In Const. *Tanta. §. Hoc autem. = Penam falsitatis constituimus adversus eos, qui in posterum leges nostras per siglarum obscuritates ausi fuerint conscribere.* In Constit. ad Senaturo & omnes populos §. 22.

L 2

ko o rzeczy rzadkiéy, c) wnosić można, iż Lékarze Starożytni barzo pospolicie szczegółkami i pętłami pisywali, a MABILLON przywodzi Psałmy zpisané pętłami TYRONA już po czasach JUSTYNIANA. d)

Między zabytkami Starożytnych skoropisów, nie mamy tylko dwa klucze pęteli Łacińskich, jeden pod imieniem Abecadła TYRONA, e) drugi pod imieniem SENEKI. f) Torém Starożytnych usiłował w wieku ostatnim wkrześcić kunszt skoropisarski Tomasz SHELTON Anglik. g) Szczegółki Starożytnych trwają jeszcze niezatarté na wielu ich napisowych pomnikach. Hebrajskie zebrał náytroskliwiey Ján BUXTORF Młodszy. h) Greckie zebrałi MAFFEI i CORSINI. i) Łacińskie z pomiędzy Starożytnych dochowują się zebrane przez WALEREGO PROBUSA. k) Zpomiędzy terażniejszych obszérnie je wyjaśnił Ján NICOLAI. l) Innego cale rodzaju i późniejszego wynalazku są znajomé nám zkróćceniá piśmienné zwané krotka (*συνομιαί, abbreviatioes*) od Wieku VIII do re-

c) L. VI. de Medic. Compositione.

d) De Re. Diplomatica L. I. C. XI. §. VI.

e) Alphabetum Tironis seu Notae Tironis explicandi Methodus. labore D. CARPENTIER O. S. B. Parisiis. 1747.

f) Apud Janum GRUTERUM Corporis Inscriptionum T. II.

g) Zeclographia or a new art of short-writing. London. 1685.

h) De abbreviaturis Hebraeorum. Nafsovia. 1703.

i) Graecorum siglae lapidariae. Verona 1748. — Notae Graecorum, quae in aereis atque marmoreis tabulis observantur. Florentiae. 1793.

k) Libellus de Notis seu Siglis Romanorum interpretandis.

l) Tractatus de Siglis Veterum. Lugduni Batavorum. 1703.

kopifin wprowadzone, z jakich dla objaśnienia Nauki Dyplomatycznój pracownicy Słownik ułożył *Ján WALTHER. m)*

Do tajemnego skoropifina należy *Kryptopifino* (*Κρυπτογραφία, Στεφανογραφία, Scriptura occulta,*) które zawisło na sposobach ukrywania pism nawet náyznajomłszych. W spółkach listowych umieli Starożytni korzystać z przeżytku głosek pospolitégo abecadła, który odmiéniony ugodnie między spółkującými, czynił pifino niedocieczoném i pętłowém dla niewchodzących w spółkę. SWETONIUSZ świadczy o CEZARZE, że pisząc co tajemnego do poufalitych, zwykł był kładźć każdą czwartą głoskę w porządku abecadłowym następującą po owéy, którą w otwartém pifaniu położyć należało, *n)* a o AUGUSCIE, że brał każdą náybliższą w tymże porządku, zamiast wypadającéy zwyczajnie. *o)*

Náypowfszechniejszy w Starożytności rodzaj kryptopifina był *Rzemień Lakonfski* (*Σκυτάλη Λακωνική, Scytala Laconica,*)

m) Lexicon Diplomaticum seu Abbreviationes syllabarum & vocum in Diplomatis & Codicibus à Sæculo VIII. ad XVI. usque occurrentes. *Ulmæ.* 1756.

n) Exstant (Cæsaris epistolæ) & ad Ciceronem, item ad familiares domesticis de rebus, in quibus, si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, id est, sic structo literarum ordine, ut nullum verbum effici posset, quæ si quis investigare & persequi vellet, quartam elementorum literam id est d pro a, ac perinde reliquas commutet. De Julio Cæsare. = Est adeo Probi Grammatici Commentarius satis curiose factus de occulta literarum significatione Epistolarum C. Cæsaris scriptarum. A. GELLIUS Noctium Atticarum L. XVII. C. IX.

o) Quoties autem per notas scribit, b pro a, c pro b. ac deinceps eadem ratione sequentes literas ponit, pro z autem aa. De *J. Augusto.*

który także podług umowy zasądzał się na pewnym uszyku głosek. Używano do tego dwóch drewnianych lub skórzanych walców, z których dwie umówione strony każda po jednym miała u siebie z korbami klucza abecadłowego, na jaki się zgodziły, a pasy pergaminowe, na których sobie wzajemnie pisna przesłało, nie mogły być przeczytane tylko za zniesieniem z jednym z takowych walców. p) Takie było naprzód hasło porozumiewania się między Eforami i Strataarchą w *Sparcie*, a z czasem od wielu Narodów przyswojone za sposób spółkowania między Magistratami i Hetmanami Wojsk pod czas wojny. q)

Oprócz tego przemysłu, doczytujemy się około 20 innych sposobów ukrywania piśm przed nieprzyjacielem w dawnych Taktykach ENEASZU r) i FRONTYNIE. s) Niektóre szczególnie Kunstytajania listów między przyjaciółmi napomknęli OWIDYUSZ i PLINIUSZ *Starszy*; AUZONIUSZ zaś wyliczywszy kilka potocznych, chwali się, że mógł okazać

p) *Vel Lacedaemoniam Scytalen, imitare libelle!*
Segmina Pergamei tereti circumdata ligno
Perpetuo inscribens versu, qui deinde solutus
Non respondentes sparso dedit ordine formas,
Donec consimilis ligni replicetur in orbem. AUSONIUS ad Paulinum.
 Epist. XXIII.

q) ATHENAEUS Δεικνοσοφιστῶν L. X. = Dykeyonarz Starożytności dla Szkół Narodowych przez X. Grzegorza PIRAMOWICZA, w Warszawie u Michała Grbela. 1779. wyraż: *Scytale*.

r) Commentarius Poliorceticus.

s) Stratagematica siye de solertibus Ducum factis & dictis.

niezkończoné w téy mierze wynalazki Starożytnych. *t)* Między późniejszymi Pisniennikami barzo dowcipné krytopiłma wzory podali *Ján PORTA u)* i *Ludwik HILLER. w)*

§. X.

Po wzorach, szykach i różnyh sposobach użyciá piśma, zostaje uważać, na czém pisali Starożytni, i jak rozmaitych doświadczali materyałów, niżeli się domyślili wyrabiać kartę niemal tak doręczną, i tak łatwą do przyjęciá piśma, jak jest nasz papier, od czego nawet długo zależeć musiał wzrost kunsztu pisaniá. Zobaczyć można materyały pod piśma w Starożytności ciągnioné z trzech wydziałów Natury.

Z wydziału kopienného kamienie i skały były náydáwniejsze materye, na których Narody pamiątki swéy sławy w czynach i naukach obrazowém i głoskowém piśmem uwieczniały. *x)* Job w swym dokuczającym bólu życzył sobie, aby słowa Jego wyrzniętá były na krzemiéniu. W *Chinach* náydáwniejsze pomniki znaydywano cięte na niezmier-

*t) Laete incide notas arefcens charta tenebit,
Semper in adspicuis prodent subjefta favillis.*

— — — — —
Innumeras possem celandi ostendere formas

Et clandestinas Veterum referare loquelas. ad Paulinum Epist. XXIII.

u) De Furtivis Literarum Notis. Neapoli. 1653.

w) Mysterium Artis Steganographicae. Ulma. 1682.

*x) Antiquissima monumenta memoriae humanae saxis impressa cernuntur.
TACITUS Annal. L. XI.*

ných glazach. y) W *Egiptcie, Grecyi, Indyach, Arabii*, sławne były zwyciężkie słupy OZYRYSA, BACHUSA, SEZOSTRYSA i innych Zdobywców o ich wyprawach świadczące, zkąd zasiegniono pierwsze początki krajopisma, i rozrodu pokoleń ludzkich. z) Piramidy i Obeliszki Królów Egipskich z granitu i różnych ciosowych kamieni budowane, *świętopismem* okryte, były znakomitę Archiwęm dla pierwszych Dziejopisów. a) Owé słupy kamienné, które podług bajki ATLAS długo swými ramionami podpierający zdął do dzwigania HERKULESOWI, były zapewne jakieś uczone marmury, które on jako posiadający ich naukę Synowi JOWISZA tłumaczył. b) Na wyspie *Krecie* widziano niegdyszabytki barzo starych kamieni z opisem obrządków Korybantskich, z których HERODOT i EWEMER wiele wiadomości zabrali. c) Król Połnocny HARALD HILDETRAND już za czasów GALLIENA Césarza na skalach ryć kazął czyny swych Przodków, d)

y) *Lettres édifiantes* T. XIX.

z) DIODORHS *Siculus* Biblioth. Hist. LL. I. & IV. = APOLLODORUS *Atheniensis* Bibliothecæ sive de Diis LL. II. & III. = THEODORETUS Serm. II. ad Græcos.

a) MANETHON apud SYNCCELLUM = JAMBlichUS de *Mysteriis Aegyptiorum*. Sect: XIII. C. II.

b) CLEMENS *Alexandrinus* Strom. L. II = Jo: POTTER not. 12. ad CLEMENTEM *Alexandrinum*. *Lugduni Batavorum*. 1702.

c) PORPHYRIUS De *Abstinencia* L. II.

d) OLAUS WORMIUS de *Daniæ Literatura Antiquissima* C. XVIII. *Hafniae*. 1651.

~~XXXXXXXXXX~~

Nie było i nie będzie nic poсполitżęgo, jak napisy na kamięniach i marmurach napominające o dziełach, posągach i grobach Ludzi. Wielkie namiętności, jakięmi sę żądza sławy i wdzięczność tak się unieśmiertelnić zwykły nie ufając trwałości náydogodnieyższych, lecz wątłych materyalów pod piłma. W náyodlegleyżęj Starożytności śluby Bogóm czynioné (*χαριστήρια, tabulae votivae*) od bogatych często złoté i frębrné, od wżyżtkich zaś poсполicie kamięnné zkládano w kościołach z napisami dobrodzieystw. e) Náyżytecznieyżę były owé wieżadła dziękczyonné, na których uzdrowięni opifywali śrzodki, jakię im do léczęniá ich chorób náyskutecznięj pomogły, i któręmi ściány Świętyń **ESKULAPIUSZA** w *Epidaurze* i na wyspie *Koos* zdobili. Z takich to szacownych wieżadeł **HIPPOKRATES** początki swęj zbawiennęj Nauki wyczerpnął. f) **PLINIUSZ Starszy** dochował ryty na progu Kościoła **Eskulapijuszowęgo** opis dryakwi przeciw truciznom szczęśliwie niegdys od Króla **ANTYOCHA** zażywanęj. g)

Prawa náydawnieyżę skoro mogły bydź na piśmie po-

e) *Jacobus Phil.* THOMASINUS de Donariis & Tabellis Votivis. Patavii. 1654

f) *Is cum fuisset mos, liberatos morbis scribere in templo ejus Dei, quid auxilium esset, ut postea similitudo aliis proficeret, exscripsisse ea traditur, (Hippocrates) atque (ut Varro apud nos credit) jam templo cremato, instituisse medicinam hanc, quae Clinice vocatur.* PLINIUS Hist. Mundi L. XXIX. C. I.

g) Hist. Mundi L. XX. C. XXIV.

dané, często ryté były na kamieniu. Wiadomo jest, że *Dziesięcioro Przykazań* podané były na Táblicach kamiénnych. *h)* JOZUE zpiśał Piątę Xięgi MOYŻESZA (*Δευτερονόμιον*) na podobnych Táblicach. *i)* Prawa TEZEUSZA w *Aténach* ryté były na słupach kamiénnych, z których jeden ocalony czytał jeszcze w czasie swoim DEMOSTENES. *k)*

Dzieje nawet i przymierza Narodów widziano często na kamiéniach. Z początkiem wieku ośtatnięgo odkryto na wyspie *Paros* ulamki marmurowé dziejów *Atéńskich* w epokach od piérwsięgo roku panowania CEKROPSA to jest od 1582 aż do 314 przed Narodzeniem CHRYSYSTUSA prowadzonych, które niewiadomość zaćmionych późnięj Wy-spiarzów pokruszyła używając ich na naprawy bruku, progów i kóminów, a które przeniesioné do *Anglii* i znané w *Oxfordzie* pod imiënem *Marmurów Arundelowych* (*Marmora Arundeliana*) są znakomitým dziejów Starożytności światlém. *l)* Tamże widzié zachowané słupy kamiénne, na których jest ryté przymierzé między *Smyrneńczykami* i *Magnezyjanami* na lat 224 przed Erą Chrześcijańską. Ani spór Uczonych o dawność tych piśm nie obálá téy práwdy, że Starożytność długie nawet piśma na marmurach

h) EXOD. Rozdz. XXIV. w. 12. — Rozdz. XXXI. w. 18. — R. XXXIV. ww. 1 i 2. — D. Bernardus LAMY de Tabernaculo Foederis. L. III. Sect. IV. Parisiis. 1720.

i) JOSUE. Rozdz. VIII. w. 32.

k) In Neaeram.

l) Marmora Arundeliana publicavit Joannes SELDENUS J. C. Londini. 1629.

ryfowała. W Rzymie dawnym, kalendarz, długo od Kapłanów i Senatu tajony, odkąd KNEJUSZ FLAWIUSZ Pisarz Arcykapłana APPIUSZA Słepęgo wyjawiał go pospółstwu, bywał ryty na marmurach pod imieniem *Szczęśnodnie Mniejszy*, (*Fasti Minores*) jakich ułamki widzieć jeszcze można na te-
 rażniejszyem Kapitoliu. (*al Campidoglio*) Podobnież ryto na marmurach imiona Konsulów i Tryumfatorów pod imi-
 niem *Szczęśnodnie Większe*. (*Fasti Majores*) Zwyczaj ten zachowany był po wielu innych Miastach. O kalendarzu Prenestyńskim na marmurowej ścianie wyrytym wspomina SWETONIUSZ. m)

Rzeźby obrazów i głosek na kosztownych kamkach pieczętek i pierścieni gubią swą dawność w czasach niepa-
 miętnych. U Hebrayczyków *Przyramek Sądu* Arcykapłański (*Rationale*) zkładał się z drogich kamków, na których wyryte były Imiona XII Synów IZRAELA. n) Podobny był
 Obraz *Prawdy* noszony na piersiach od Sędziów w *Egiptcie*. Z Starożytnych ryciń Greckich i Rzymskich układane by-
 ły *Pierścieniarnie*. (*Daßylithecae*) Celniejże były: jedna SKAURA Pasterba SYLLI, drugą MITRYDATESA Króla *Pontu*,
 którą POMPEJUSZ W. wniósł był do *Rzymu* zdobyczą, inné sześć CEZAR poświęcił *Wenerze Rodzicielce*, (*Veneri Genetri-*

m) *Statuam habet (Verrius) Præneste in inferiori foli parte contra hemicy-
 clum, in quo fastos a se ordinatos & marmoreo parieti incisos publica-
 rat. De Illustribus Grammaticis.*

n) EXOD. Rozdz. XXVIII. w. 32.

ci) a MARCELLUS przyłączył był iuną do Kościoła APOLLINA Palatynskiego. *o*) O głoskach rzniętych na naczyniach z nąytwardźszych kopi, zaswiadczają sławne dwa kryształowe kubki NERONA wiérzaini Homerowemi ozdobioné. *p*)

Z rzędu kruszców zapisanych znakomité mamy wzmianki o ołowiu. Nąydawniéy o nim wspomina JOB. *q*) PAUZANIASZ w swéy podróży Greckiéy widział dzieła HEZYODA na blachach ołowianych, które w Skarbcu Kościoła Muz chowano. *r*) Ténże świadczy o EPAMINONDASIE, że znalazł na cienkich blachach ołowiu Xiążkę z opifém czci Bogów. *s*) ENEASZ *Taktyk* daje poznać, że na ołowiu inkaustém pisano. *t*) HIRCYUSZ *Kon'ul* obleżony w *Mutynie* czyli dzisiejszéy *Modenie* na ołowiu urzywywał spójkę listową z DE-

o) PLINIUS. Hist. Mundi. L. XXXVII. C. I.

p) Nero amissarum rerum nuncio accepto duos calices crystallinos in superma ira fregit illis, hac fuit ratio saculum suum punientis, ne quis alius ex his biberet. PLINIUS Hist. Mundi L. XXXVII. C. II. = Literas prandenti sibi redditas concerspit, mensam subvertit, duos scyphos gratissimi usus, quos Homericos a calatura carminum Homeri vocabat, solo illisit. SUETONIUS in Nerone.

q) JOB. Rozdz. XIX. ww. 23. i 24.

r) *καὶ μοὶ μολυβδὸν εἰδείκνυσαν, γέγραπται δὲ αὐτῷ τὰ ἔργα.* Descriptio- nis Veteris Græciæ L. I.

s) *ὁ [Ἐπαμίνοντας] θύσας καὶ ἐυξάμενος τῷ πεφηνίτι ὀνειράτω. ἦνοιγε τὴν ὕδριν; ἀνοίξας δὲ ἔυρε κασσίτερον ἐληλάσμενον ἐς τὸ λεπτότατον. ἐπει- λυκτρὸν δὲ ὡστερ τὰ βιβλία, ἐνταῦθα τῶν μεγάλων Θεῶν τελετῆ.* L. IV.

t) *πρὸς δὲ πλὴς καὶ τὰ ὕδατα εἰς κασσίτερον ἠλασμένον λεπτὸν γραφίσθω πρὸς τὸ μὴ ἀφανίζεσθαι ὑπὸ τῶν ὕδατων τὰ γράμματα.* Commentarii Poliorceticæ. L. XXXI.

CYUZZEM BRUTUSEM. u) U JOZETA Żydowina wspomniané są podobné piśma zwané *olowianémi kartami*, w) (χαρται μολυβδινοι) a PLINIUSZ *Starszy* twierdzi, że nawet pod publiczne piśma używane były Ołowiane Xięgi. x)

Pospoliciey jednak w takowych zdarzeniach przydatną była miedź dla swojéj trwałości, i można się upewnić, że przez wiele wieków Archiwa Miast i Narodów zkladały się z tablic miedzianych. y) Greków dawnym znané były trojakiégo kształtu tablice miedziane, na których obrzędy zakonne i prawa krajowe ryfowano. z) Uchwały Ludu Rzymskiego i Zarady Senatu na miedzi zwyczajnie ryte były, ztąd CYCERO zowie je *Miedzie Uchwałowe*, a) (*Ara Legum*) Ta-

u) μολύβδου λεπτόν ἄγαν ποιήσαντες ἑλάσμα ἔγραψαν ἐπ' αὐτοῦ, ἕως χαρτῆν τῆτο ἐλίξαντες κολυμβητῆ διενέγκειν ἑδάξαν. 90: ZONARAS Annalium T. I. L. X. Parisiis. 1636. = DIO CASSIUS L. XLVI.

w) Antiquitatum Judaicarum L. I.

x) *Postea publica monumenta plumbeis voluminibus — confici coepta.* Hist. Mundi L. XIII. C. L.

y) *Ufus aëris ad perpetuitatem monumentorum jam pridem translatus est tabulis aëreis, quibus Constitutiones inciduntur. IDEM L. XIV. C. IX. = Ut — mox lege jam in aë incisa et in ararium condita corrigeret errorem.* SUETONIUS in *Cæsare*.

z) Δέλτοι χαλκαῖ, αἷς ἦσαν παλαι ἐντετυπωμένοι οἱ νόμοι, οἱ περὶ τῶν ἱερῶν ἔ τῶν πατριῶν. Κύβεις δὲ τριγῶνοι σανίδες πυραμοειδῆς, οἷς ἦσαν γεγραμμένοι οἱ νόμοι. Ἀξονες δὲ τετραγῶνοι χαλκοῖ ἦσαν ἔχοντες τῆς νόμου. JUL. POLLUX Onomastici L. VIII. C. IX.

a) Nam profecto memoria tenetis Cotta et Torquato COSS. complures in Capitolio turres de caelo percussas, cum et simulacra Deorum immortalium depulsa sunt, et statua veterum hominum dejecta et legum ara liquefacta. In *Catilinam*. III.

—————

kowych táblíc ztopiło się około 3000 pod czas okropného pożaru na Kapitolium za czasu WESPASYANA. Náycałéy dotąd zachowane są dwa ofszcządki rzeczonych pomników Rzymskich. Zarada Senatu o Bacchufowych świętach (*S. C. de Bacchanalibus*) w Bibliotece Césarskiéy w *Wiedniu* objaśnioná od EGIPCYSZA *b*) i Popis nakładów na wychowańce TRAJANA (*Tabula Alimentaria*) w *Placencyi* wyłożony od MURATOREGO. *c*) O przymiérzu rytém na miedzi między Rzymianami i Latynami czytamy u LIWIUSZA, *d*) a między Rzymianami i Żydami w Piérwzych Xiegach Machabeyskich. *e*) Z żądania AUGUSTA, który chciał mieć fprawy swoje na miedzi rzniete umieszczonémi przy grobie, *f*) wnośić trzeba, że i dzieje Narodów częstkroć na tym krufzcu uwieczniano.

Do tego wydziału odnieś należy ziemie sztuczne, na których ważne pomniki piętnowali Starożytni. Tak Chaldejowie przez kilka wieków zpifywali své postrzeżenia gwiazdarskié na palonych cegłach. *g*)

b) Senatus Cónsulti de Bacchanalibus Explicatio. Neapoli. 1729.

c) Exemplar Tabulae Trajani — pro pueris & puellis alimentariis. Florentia. 1749.

d) Hist. Rom. L. II.

e) MACHAB. Xi. I. Rozdz. VIII. w. 14. — Rozdz. XIV. ww. 27. — 49.

f) *De tribus voluminibus* — — altero (complexus est) *indicem rerum a se gestarum, quem vellet incidi in aeneis tabulis, quae ante Maujoleum statuerentur.* SUETONIUS in *Augusto*.

g) *Epigenes apud Babylonios DCCXX annorum observationes syderum coelibus lateribus inscriptas docet, gravis Author in primis: qui minimum, Berasus & Critodemus CCLXXX.* PLINIUS Hist. Mundi L. VII. C. XVI.

Z wydziału roślinnego utrzymują niektórzy za náyda-
wniejszy pod piśmo materiał drewno, a to dla jego mię-
kości. h) HORACY przyznaje w rzeczy famey mądrość Sta-
rym w cięciu praw na drewnie, i) a zdanie to potwier-
dza na doświadczeniu zasadzona myśl PITTAKUSA, jednego
z *Siedmiu Mędrców Grecyi*, który zapytany od KREZUSA Kró-
la Lidów, jakiby rząd był najmocniejszy? odpowiedział: *rząd rozmaitego drewna*, rozumiejąc przez ten
wyrząd prawa na tablicach z różnego gatunku drzewa wy-
ryte. k)

Prawa SOLONA w *Aténach* wyrznięte były na zwyczaj-
nych tarcicach, l) i ztąd po prośku zwané *Tarcicami Solono-*
wemi. PLUTARCH widział był ich ułamki za czasu fwego, m)
a w Wieku IV małe ich fzczyty kazal TEODOZYUSZ Młodszy
powléc bleywasém. n) Tablice drewniane bielone bley-
wasém, (*tabulae cerusatae, alba*) na których kalendarze i pra-
wa po Miaszrach ludowi przekazywano, dawno i długo zna-

h) D. Augustin CALMET. Dissertation sur la forme des Livres chez les Hébreux,

i) — — fuit haec sapientia quondam

— — — — leges incidere ligno. De Arte Poetica

k) Καὶ ὑπὸ Κροίσου [ἔρωτηθεὶς] τις ἀρχὴ μεγίστη ἢ τὰ ποικίλα [ἔφη] ξύλα,
σημαίνων τὸν νόμον. DIOGENES Laertius in Pittaco.

l) *Athenis axibus ligneis incisae (leges Solonis) sunt*. A. GELLIUS Noctium
Atticarum L. II. C. II. — DIOGENES Laertius in Solone.

m) Ἰσχυὸν δὲ τοῖς νόμοις πᾶσι εἰς ἑκατὸν ἐνιαύτης ἔβαιε, κατέγραψεν
εἰς ξυλίνας ἄξονας ἐν πλασίοις περιέχουσι στρεφομένους· ὧν ἐτι κατ' ἡμᾶς
ἐν Πεντατείῳ λείψανα μικρὰ διασώζετο. In Solone.

n) Codex Theodosianus L. XI. Tit. 27.

né były, o) a szczególnie za rządu Gotów. Najdawniejsze przymiérze Rzymian z Albanami cięte było na prostém drewnie. p) Piérwsze XII Tablic przez X Mężów ułożone (*Leges Decemvires*) były dębowe, i omylnie czytano w rękopiśmie POMPONIUSZA Prawnika *tabulas eboreas* zamiast *roboreas*, q) bo słoniowa kość byłaby była zbyt niezdolnym z ubóstwem i prostotą obyczajów owych czasów Rzeczypospolitej Rzymskiej. U Żydów długo książki składały się z tablic drewnianych, i wyraz Hebrajski *SEPHER* znaczący Księgę przełożony jest wielokrotnie od LXX Tłumaczy Greckich przez wyraz *deski* lub *tarcice*, r) (*Ἀξονες*) i do takowych to drewnianych tablic przyrównane jest ferce ludzkie z piętnowanemi czuciami, między innemi w Przepowiedniach SALOMONA. s)

O napisach na drzewach rosnących różnego gatunku mamy liczne wzmianki u Starożytnych. t) W wyrabianiu

o) *Cn. Flavius factos circa forum in albo proposuit non sine magna nobilitatis gloria.* LIVIUS Hist. Rom. L. IX. = CONSTANTIUS AUG. L. I. ad *Ablavium*. Cod. Theodof.

p) LIVIUS Hist. Rom. L. I.

q) *De Origine Juris* L. I.

r) CALMET. *Dissertation sur la forme des Livres chez les Hebreux.*

s) „*Milosierdzie i prawda niechaj cię nie opuszczają, obwin je sobie* „*około szyje twej, i spisz je na tablicach ferca twego.* „ PROVERB. Rozdz. III. w. 3.

t) *Incisæ servant a te mea nomina fagi,*

Et legor Oenone falce notata tua,

Et quantum trunci, tantum mea nomina crescent,

Crescite & in titulos surgite rite meos. P. OVIDIUS NASO *Heroide V.*

zaś tablic pod piśma tén czyniono wybór, iż jesiony, jodły, klony, lipy, brzozy, buki, wiązy i topole przekładano nad inné drzew gatunki. Piśma droższe ryto na cedrze. u) Tak były niegdys Prawa PLATONA ryte na tablicach cedrowych, z których je FILIP *Opuncyanin* wypisał, w) Widziane były x) tablice cyprysowe przeznaczone pod napisy w Świątyniach Bogów, (*memoriae cyparissinae*) a cytrowe do zkładu przypomków. (*pugillares citrei*)

Znany był Starożytnym Hetruśkóm i Rzymianóm szczególny sposób piśania na tablicach drewnianych wołkiem

Certum est in sylvis, inter spelæa ferarum

Malle pati, tenerisque meos incidere amores

Arboribus, crescent illæ, crescetis amores! VIRGILIUS *Ecloga* x. = *Vetustior autem Urbe in Vaticano ilex, in qua titulus ærcis literis Hetruscis religione arborem jam tum dignam fuisse significat.* PLINIUS *Hist. Mundi* L. XVI. C. LXIV. = *In Thuseis viæ plures intercedentibus buxis dividunt alibi pratulum, alibi ipsa buxus intervenit in formas mille descripta literis interdum, quæ modo nomen domini dicunt, modo artificis.* PLINIUS *Junior* L. V. *Epist.* VI. *Apollinari.*

u) — — — *an erit, qui velle recuset*

Os populi meruisse & cedro digna locutus

Linquere nec scombros metuentia carmina nec thus? PERSIUS *Sat.* f.

w) *ἔνιοι δὲ φασὶν ὅτι Φίλιππος ὁ Ὀπῦντιος τὰς νόμους αὐτὰ μετέγραψεν ὄντας ἐν κέδρω.* DIOGENES *Laertius* in *Platone.* W Edycyach, gdzie jest ἐν κέδρω jest omyłka.

x) *Γράψαντες ἐν τοῖς ἱεροῖς θύραισι κυπριτίνων μνημῶν.* PLATO *Leg.* L. V. =

Sceta nisi in tenuis essemus ligna tabellas,

Essemus Lybici nobile dentis onus. MARTIALIS' *Αποφορητων* *Epigr.*

III. *Pugillares Citrei.*

N

lub maltą powleczonych, które zwano poſpolicie *wofkami*. (*ceræ, tabellæ ceratæ, codicilli cerati, buxa, πύξια*) Na takich tablicach kłoto ſtylém liſty do barzo poblizkich ofób, które chciano mieć po przeczytaniu zmazané, *y*) i od takich liſtów zwanych ogólnie *tabellæ*, a w przeſełaniu w płótno obwijanych Roznoſficiéle ich (*Γραμματόφοροι*) zwani byli w Rzymie *Tabellarii*. *z*) Takowych tablic używali Rachmiſtrze pod jednodziénné lub mieſięczne rachunki zwané *dniówkami*, *a*) (*ἑφημερίδες, ephemerides, adverſaria*) które potem przenoſzono na karty porządne całkowitych rachunków zwanych *rejestrami*. *b*) (*libri, tabulæ rationum*) Używali ich głoſujący na Seymach i w Sądach pod ſwé imio-

y) C. Effer cito. E. Quid? C. Stylum, ceras, tabellas & linum. M. A. CTIUS PLAUTUS in Bacchidibus ACT. IV. Sc. IV. = *Per ceram & linum, literasque interpretes.* IDEM in Pseudolo ACT. I. SC. I. =

Vulgari buxo forðida cera fuit. SEX. AUR. PROPERTIUS L. III. Eleg. XXII. de Tabellis buxeis deperditis. = *Cepi autem non medio-crem voluptatem, quod hunc librum, quum amicis recitare voluiſem, non per codicillos, non per libellos, ſed &c.* FLINIUS Junior L. II. Epift. XVIII.

z) *Duabus tuis epistolis respondebo, uni, quam tridud ante acceperam a Zeto, alteri, quam attulerat Phileros Tabellarius.* CICERO Fam. L. IX. Epift. XV.

a) *Ad Ephemeridem revertitur: invenitur dies profectionis.* IDEM ad Quintum Fratrem. =

Me miserum! his aliquis rationes scribit avari,

Et ponit ceras inter ephemeridas. PROPERTIUS L. III. Eleg. XXII.

b) *Quid est, quod negligenter scribamus adverſaria? quid est quod diligen-ter conficiamus tabulas? qua de causa? quia hæc sunt menstrua, illæ æternæ, hæc delentur statim, illæ ſervantur ſancte.* CICERO pro Roscio Amerino.

na i zdania, jak świadczą cztery *prawa tabliczkowe* (*leges tabellariae*) GABINIUSZA R. Z. R. 614. KASSYUSZA R. 616. PAPIRYUSZA R. 621. i CELIUSZA R. 635, i jakich wyobrażenie zdarza się widzieć na pieniądzach Familii *Licyniuszów* i *Kassjuszów*. c) Prawnicy pod pozwy pociągany do prawa, d) Lékárze pod recepty, jak widzieć w malowidłach Pompejańskich. Na ostaték *przypomki* (*πίνακες, διανοίαι, codicilli, pugillares*) lub jak SWETONIUSZ nazywá *libri memoriales*, e) których użycie znane było jeszcze przed wojną Trojańską, f) długo z woskowanych tablic zkládały się u Rzy-

c) *Ceratam unicuique tabellam dari* (a Diribitoribus) *cera legitima, non illa infami ac nefaria*. CICERO in *Q. Caecilium*. = *Meministi te saepe legisse, quantas contentiones excitavit Lex Tabellaria. — omnes Comitiorum dies tabellas postulaverunt*. PLINIUS Junior L. III. Epist. X. = *Proximis Comitibus in quibusdam tabellis multa jocularia atque etiam saeva dictu — — — poposcit tabellas, stylum accepit, demisit caput &c.* IDEM. L. IV. Epist. XXV.

d) *Aptius haec capiant vadimonia garrula cerae,*

Quas aliquis duro cognitor ore legat. P. OVIDIUS NASO.

e) *Hic sententias nostras in codicillos & omnia verba referebat*. CICERO. = *Erat in proximo non venabulum aut lancea, sed pugillares, & stylus, ut, si manus vacuas, plenas tamen ceras reportarem*. PLINIUS Junior. L. I. Epist. VI. = = *Epistolae quoque exstant ad Senatum, quas videtur primum ad paginas & formam memorialis libri convertisse*. SUETONIUS in *Cesare*.

f) *Pugillarium usum fuisse etiam ante Trojana tempora invenimus apud Homerum*. PLINIUS Hist. Mundi L. XVIII. C. VI. = Wzmianka przypomków w HOMERZE jest o *Bellerofoncie*, który był wysłany od *Prattusa* do Króla Licysyjskiego, w wierszach następujących;

mian, g) acz je i z wygodniejszych materyałów robiono.

Z czasém tablice woskowané samym zostawiono żakóm dla wkładania ich ręki w pisanié, h) a Pisniennicy Rzymscy wyrazu *ceræ* barzo często w przenośném używali znalezéniu. i) Poetowie brali go za listy dla tego, że bywały woskiem pieczętowané. k) Dziejopisowowie za zwyczajné umowy. l) Prawnicy za pisma pieczęcią lub podpi-

Πέμπει δὲ μιν Λυκίηνδε, πόρην δ' ὄγε σήματα λυγρὰ

Γράψας ἐν πίνακι πτυκτῶ θυμοφθόρα πολλά. Iliades ζ. = LEBEUF
Memoire touchant l' usage d' écrire sur des tablettes de cire dans les
Mem. de l' Acad. des Inscri. de Paris T. XX. = WINKELMANN'S *Ent-
decken von den herkulanischen Entdeckungen.* Dresden. 1792.

g) *Dolebam mehercle, quod pugillares & stylum non habebam, qui tam bellam fabellam pernotarem.* L. APULEJUS. *Madaurensis Μεταμορφώσεων sive de Asino Aureo* L. VI.

h) *Post finem autumni media de nocte supinum
Clamorus juvenem pater excitat: accipe ceras,
Surge puer, vigila:* D. JUNIUS JUVENALIS Sat. L. V. = *Buxus
quoque elementorum apicibus utilis exprimendis levi materia usum manus puerilis informat, unde ait scriptura; Scribe in buxo.* = AMBROSIUS Hexem: L. III. C. XIII. =

Dant ceræ ingenium pueris primordia sensus. Anonymi apud ISIDORUM L. VI.

i) *Esse puta ceras, licet hæc membrana vocetur.*

Delebis, quoties scripta novare velis. MARTIALIS Ἀποφωγῆτων Epigr. VII.

Pugillares Membranei

k) *Ecquid ab impressæ cognoscis imagine ceræ*

Hæc tibi Nasonem scribere verba? Macer! OVIDIUS Ex Ponto L. II. Epist. X. ad Macrum.

l) *Audi (inquit) Jupiter! audi Pater Patræ Populi Romani! audi tu populus Albanus! ut illa palam prima postrema ex illis tabulis ceræ recitata sunt &c.* LIVIUS Hist. Rom. L. I.

fém ręki ztwierdzone, m) a zwłázcza za piśma ořtanniey woli. n) (*testamenta, cerae*)

Grecy dáwni nie znali prawie kłóćia głósek na wořku i tylko w wybiegach wojénnych do kryiomych liřtów używali wořku: i to barzo róźnym od Rzymiřkiego ſpofobém, jak ſię doczytać moźná u HERODOTA o DEMARACIE, który był ořtrzegł Lacedemończyków o wtargniéniu XERXESA, o) a o innych w dáwnych Taktykach. Żydzi Starzy nie znali podobnieź piřm na wořkach, lecz późnieyř, jak i Grecy, hořdując Rzymianóm ořwoili ſię z tym ſpofobém piřania. Wyznać zař trzeba, że tylko u ſamych Rzymian miédy nadgrobkami znáydujemy Zgromadzenia Wořkowników, które takowé táblíce robili. (*Collegia Cerariorum*)

Liřcie drzew i krzewów niektórych znalazły ſię zdadne pod piřmo. Palma miédy 360 użytków, które iéy przy-

m) *Nec mihi credideris, exstant decreta, quibus nos*

Laudat, & immunes publica cera facit. OVIDIUS ex Ponto L. IV.

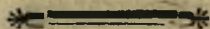
Eleg. IX. ad Græcium.

Præcipuam in tabulis ceram senis abstulit orbi. JUVENALIS. Sat. L. I.

n) *Nihil Ammiano præter aridam vestem*

Moriens reliquit ultimis pater ceris. MARTIALIS L. IV. Epigr. LXXX.

o) Δελτίον δίπτυχον λαβών τόν κήρον αὐτῷ ἐξεκνήσει, καί ἔπειτα ἐν τῷ ἔστω λῶ τῷ δελτίῳ ἔγραψε τήν βασιλέως γνώμην· ποιήσας δὲ ταῦτα ὀπίσω ἐπέτηξε τόν κήρον ἐπὶ τὰ γράμματα, ἵνα φερόμενον κεινόν τὸ δελτίον μηδέν πρῶγμα παρέχοί πρὸς τῶν ὁδοφυλάκων. in Polhymnia. Coř podobnego piřze o Azdrubalu lub innym Kartagińczyku, którego ſobie ſam nie przypominá A. GELLIUS Noř. Attic. L. XVI. C. IX. Toź o Hamilkarze JUSTINUS L. XXI. C. VI.

włazczali Babilonczykowie, p) liczyła zapewne tę, iż náy dawniéy na jéy liściach pisywano. q) Od pisania na liściu u Łacinników *folium* zaczęło znaczyć liść karty. SYBILLA *Kumeycka* u WIRGILIUSZA zpisywała swé odpowiedzi na listkach. r) DYODOR *Sycyliczyk* świadczy o Syrakuzanach, że na obradach Narodowych, kiedy oskarżano którego z obywatelów o przemoc, pisano imię iego na liściu oliwy, co było ukazém pięcioletniégo wygnania, s) ztąd prawo o tém stanowiącé zwało się *Prawém Listkowém* (*πεταλισμός* od *πέταλον* listek.) IZYDOR Biskup *Hispalski* przytacza wierzącé CYNNY zpisané na liściu ślazowém. t)

W Indyach Wschodnich wprzód, niżeli tam Europeyczy-

p) Βαβυλωνιοὶ μὲν γὰρ ὑμνεῖσι καὶ ἀδουσιν [τὸν φοῖνικα] ὡς ἐξήκοντα καὶ τριακίσια χρεῖων γένη παρέχον αὐτοῖς τὸ δένδρον. PLUTARCHUS *Symposiacorum* L. VI.

q) *In palmarum foliis primo scriptitatum.* PLINIUS *Hist. Mundi* L. XIII. C. XI.

r) *Insanam Vatem aspicias, quæ rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas et carmina mandat.
Quæcunque in foliis descripsit nomina Virgo.*

Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit. VIRGILIUS *Aeneidos* L. III. =

Credite me vobis folium recitare Sibylla. JUVENALIS *Sat.* L. III.

s) παρὰ δὲ τοῖς Συρακυσίοις εἰς πέταλον ελαιας γραφίσθαι τὸν δυνατώτατον τῶν πολιτῶν. *Biblioth. Hist.* L. XI.

t) *Hæc tibi Aratais multum invigilata lucernis
Carmina, queis ignes movimus aethereos,
Levis in aridulo malvæ descripta libello*

Prusiaca vexi munera navicula. Orig. L. VI.

kowie wprowadzili swój papier, pisywano pospolicie na liściach drzewa zwanego *Musa* lub *Banan*, i na liściach palmy dzikiéy. *u*) Misyonarze Duńscy wywieźli ztamtąd Biblią pisaną na takowém liściu. W *Oxfordzie* znajduje się rękopismo Tulingańskie na liściach palmy Malabarckiey. Na wyspach Maldywskich piszą jeszcze na liściu drzewa zwanego *Macaraquean*. *w*) Na Wyspie *Ceylan* przed przybyciem tam Osady Hollenderckiey pisywano na liściu drzewa *Talipot*. *x*)

Kora zpodnia drzew była daleko zdatniejszyá pod piśmo, niż liście lub drzeń, jak doświadczenie samo przekonać może, przeto też Starożytni na niéy pisywali zwłaszcza przed wynalezieniem Karty. *y*) Od takowéy kory zwanéy *liber*

u) Hieronymus OSORIUS de Rebus Emmanuelis Lusitaniæ Regis L. III. Ulyssipone. 1575.

u) *Jo*: RAY. Historiæ Plantarum. T. II. L. LXXII. Londini. 1686.

x) KUOX. Histoire de Ceylan. L. III.

y) *Scriptitatum deinde in quarundam arborum libris*. PLINIUS Hist. Mundi L. XIII. C. XI. = *Scribit in recenti (cortice vel libro) ad duces explorator incidens literas a succo*. IDEM. L. XIII. C. IX. =

Accipe, quæ super hæc cerasus, quam cernis ad amnem,

Continet inciso servans mea carmina libro. OLYMPIUS NEMESIANUS Carthaginensis. Ecl. I. =

Dic age, nam cerasi tua cortice verba notabo

Et decisa feram rutilanti carmine libro. CALPHURNIUS Siculus. Ecl. III. =

— — — *nonnullas licet hic cantare choreas*

Et cantus viridante licet mihi condere libro. IDEM. Ecl. IV. = *Malem Aborigenum more dictionem salutis alternæ ligno aut corticibus scri-*

lub *cortex* z) Xiązka wzięła u Łacinników swoje nazwisko, i Pisarze nazwani są *Librarii*. a) Musiano używać nąyczęściéy powłoki lipowéy, i ztąd Greckié nazwisko lipy Φίλυρα obróconé zostało do oznaczaniá listu czyli arkusza, jakich garść papiéru Egipskiégo (*scapus chartæ*) za PLINIUSZA Starszého trzymała 20, a późniéy 10. Dáwni Niémcy musieli bardzo pospolicie pisywać na korze lub táblicach bukowych, ztąd u nich Xiązka má dotąd nazwisko Buch. b) Na ko-

bere. SYMMACHUS L. IV. Epist. XXXIII. = *Et Martiorum quidem Natum divinitio caducis corticibus inculcata est.* IDEM. L. IV. Epist. XXXIV. = *εἶθε ὦ δένδρα ἃ νῦν ὑμῖν γένοιτο ἃ φωνῇ, ὅπως ἂν εἴπητε μόνον, Κυδίπη Καλή, ἥγῶν τοσαῦτα κατὰ τῶν φλοιῶν ἐγκολαμμένα φέροτε γράμματα.* ARISTAENETUS. L. I. Epist. X.

z) Trunci obducuntur libro aut cortice, quo sint a caloribus & frigoribus tutiores. CICERO L. I. de Natura Deorum. =

— — — *Huc aliena ex arbore germen*

Includunt, udoque docent inolescere libro. VIRGILIUS Georgic. L. II.

Mollia tinguntur tenui præcordia libro. OVIDIUS *Μεταμορφώσεων* L. I.

= *Ita librum arboris inolescere sinito.* L. JUNIUS MODERATUS COLU-

MELLA De Arboribus. L. V. C. X. = *Liber est interior tunica corticis,*

quæ ligno cohæret, in qua scribebant antiqui. ISIDORUS Orig. L. VI.

a) Nam & iudes Italiae homines, quos Ennius Cascos appellat, qui sibi, ut in Rhetoricis Cicero ait, ritu ferino victum querebant, ante chartæ & membranarum usum aut in dolatis e ligno codicillis aut in corticibus arborum mutua epistolarum colloquia misitabant. Unde & portitores earum tabellarios & scriptores a libris librariorum vocaverunt. HIERONYMUS ad Nicæam Hypodiatonum. = *Hinc & prisorum opuscula libros appellavit antiquitas. Nam hodie quoque librum virentis ligni vocitamus exuvias.* MAGNUS AUR. CASSIODORUS. *Variarum* XXXVIII.

b) Justus LIPSIUS Instit. Epist. C. I. Antverpiæ. 1637. = Jo: Georgii WACHTERI *Glossarium Germanicum in Buch.*

plóciennych. Był czas, kiedy w zwyczaj weszło na plótnie ryfować piśma domowé: *h*) jako to liśty, *i*) lotné wiérzsyki, *k*) i t. d. Nadto jeſt wiadomo, że oſzcządky przeſtróg Sybilli *Kumańſkiey*, po zpaleniu pod czas wojny z Marſami owych xiąg, jak chce PLINIUSZ *Starſzy*, papierowych, które był TARKWINIUSZ *Dawny* zakupił, z wyrokami innych Sybil wraz zlané, i Urzędowi xv *Mężów* do ſtrzeżenia i zaradzania z nich o loſach Rzeczypoſpolitéy powierzone pod imieniem *Xiążek Sybillowych*, *l*) (*Libri S. byllini*) zpiſane były na plótnie. *m*) O Pamiętnikach Urzędowych na plóciennych xiążkach wielokrotnie wzmienia LIWIUSZ. *n*)

h) *Privata linteis voluminibus confici coepta.* PLINIUS *Hiſt. Mundi* L. XIII. C. XI.

i) *Stamina barbarica ſuspendit candida tela,
Purpureasque notas filis intexuit albis.* OVIDIUS *Μεταμορφώσεων* L. VI. =
— — — *per licia texta querelas*

Edidit, & tacitis mandavit crimina telis. AUSONIUS *Epist.* XXIII.

= *Inveni nuper in Ulpia Bibliotheca inter linteos libros Epistolam D. Valeriani.* FL. VOPISCUS *in Aureliano.*

k) *Præter heroes, joca multa multis*

Texui pannis, elegos. SIDONIUS APOLLINARIS. L. IX. *Epist.* XVI.

l) DIONYSIUS *Halicarnasæus* *Antiquitatum Romanarum* L. IV.

m) *Monitus Cumanos linteâ texta ſumpſerunt.* SYMMACHUS L. IV. *Epist.* XXXV. =

Quid meditentur aves? quid cum mortalibus aether

Fulmineo velit igne loqui? quid carmine poſcat

Fatidico Custos Romani carbasus ævi? — CLAUDIANUS L. *de Bello Getico.*

n) *Licinius Macer* *Author est & in foedere Ardeatino, & in linteis libris ad Moneta inventis. — In tam discrepanti editione & Tubero & Ma-*

Układy praw ku poprawie obwieszczane zapisywano na płóciennych pasach zwanych *obrusami*. o) (*mappa*) W sławnej Bibliotece Ulpijuszowskiej znaydywały się książki płócienne, między którymi dzienniki AURELIANA. p) Powoyniki Mumiy Egipskich hieroglifami i głoskami zapisywane, przeświadczaia, że od lat 4000 płótno używane było pod piśma. W Ameryce także znaleziono malowidła - piśna Meksykańskie na płótnie.

Ale najdogodniejszym piśmu materiałem był Papier Egipski robiony z gatunku trzciny rosnącej w *Nilu*, q) zwa-

cer libros linteos Authores profitentur. — Licinio libros haud dubie sequi linteos placet, & Tubero incertus veri est — si ea in re sit error, quod tam veteres annales, quodque magistratuum libri, quos linteos in aede repositos Monetae Macer Licinius citat identidem Authores &c. Histor. Rom. L. IV.

o) *Aeneis tabulis vel cerusatis aut linteis mappis scripta per omnes civitates Italiae proponatur lex, quae parentum manus a parricidio arceat.* CONSTANTIUS AUG. L. I. ad *Ablavium*. Cod. Theodos.

p) *Omnia ex libris linteis, quibus ipse (D. Aurelianus) quotidiana sua scribi praeceperat, pro tua sedulitate condiscas. Curabo autem, ut tibi ex Ulpia Bibliotheca & libri linteii proferantur.* JUNIUS TIBERIANUS apud FL. VOPISCUM in *Aureliano*.

q) *Perque papyriferi septemflua flumina Nili Vitrices egisse naves — — OVIDIUS Μεταμορφωσεων. L. XV. — Perditae Niliacas, Musae! mea damna papyros.* MARTIALIS ξενίων Epig. I. —

Melonis (Nili) albam paginam. AUSONIUS Epist. IV. ad *Theonem*. — *Plurima Niliacis tradunt mendacia byblis.* COECILIUS SEDULIUS in *Paschali Carmine*,

néy *Papîer*, (Βύβλος, Δέλτος, Πάπυρος, *Papyrus*) wję-
 zyku dawnych Egipcyan ΒΕΡΙΡΙΝ, r) od terażnięszych mie-
 szkańców *Egiptu* ΒΕΡΔ, s) znanéy od późnięszych Bota-
 ników pod imiēniē *Cyperus Niliaca*. t) Grecy wyráz βύ-
 βλος obrócili do oznaczaniá Xiążki; wyráz Δέλτος do o-
 znaczaniá wszelkięy táblicy piśmiennéy, a szczególniēy pa-
 pierowéy. U Pisarzów Rzymskich wyráz *Papyrus* oznaczał
 roślinę papiérową, a wyrazy *Charta*; *Papyrus* oznaczały
 zwyczajnie wyrobioną pod piśmo tęż roślinę. u) *Charta* o-
 znażała także Xiążkę. w)

r) *Scala Coptica in Naturæ & Scripturæ Concordia. Lipsiæ. 1764.*

s) MONTFAUCON. *Dissertation sur la plante appelée Papyrus. dans les*
Mem: de l'Acad. des Inscr. de Paris. T. VI.

t) *Andreas CESALPINUS de Plantis. Florentiæ. 1583.*

u) *De Republica breviter ad te scribam, jam enim charta ipsa ne nos*
prodat, peritimesco. CICERO ad Atticum L. II. Epist. XX. =

Velim Cæcilio papyre! dicas

Veronam veniat. — — C. VAL. CATULLUS ad Cæciliam = Invi-
tus invito (Burrho) cum chartam protulisset, traderetque, exclamasti:
Vellem nescire literas. SENECA de Clementia L. II. C. I. = Priusquam
digrediamur ab Aegypto, & papyri natura dicatur, cum chartæ usū
maxime humanitas vitæ constet, & memoria. PLINIUS Historiæ Mundi
L. XIII. C. XI.

w) *Chartæ quoque, quæ pristinam severitatem continebant, obsoleverunt.*
CICERO pro Cælio. =

Scribendi recte sapere est & principium & fons

Rem tibi Socraticæ poterint ostendere chartæ. HORATIUS in Arte Poet. =

Admittas timidam brevemque chartam. MARTIALIS L. V. Epigr. VI. =

At chartis nec furta nocent, nec sæcula præfunt,

Solaque non norunt hæc monumenta mori. IDEM. L. X. Epigr. II.

= Chartis legatis papyrus ad chartam non contineri. ULPIANUS in D.

Wielokrotne użyci papierowey rośliny, które musiały być znané po części jeszcze przed MOYŻESZEM, x) i między którymi można było mieć pokarm, napóy, odziénié, obuwie, szaláfze, naczyniá, rogózki, czólna, liny, żagle, opál, wieńce Bogów, xiążki, y) a nawet lekarstwa, z) opifuje TEOFRAST; a) sposób zaś robiéniá z niéy karty piárskiéy PLINIUSZ *Starfzy*. b)

Trudno jest pozslakowác epokę, w któręy zaczęto robić Kartę Papierowá w *Memfis*; c) nie wiadomo jest nawet, kiedy tak ważné rękodziéło zaczęto naśladowác w *Syryi*,

x) „ *Alid córka Faraona idzie, żeby się optokata w rzęce, (Nilu) a Frau-
cymer jęy przechadzát się po brzegu nad rzeká. Ona gdy użyzrata ko-
fzyk w rogozinie, (papierze) postala poń jednę z służebnic swoich.* „
EXOD. Rozd. II. w. 5. Że tu przez rogozinę przy Nilu oznacza się trzcina papierowa, dostrzegł to S. HIERONIM, który tak przekládá to miejsce in *Vulgatis*: = *Descendebat filia Pharaonis, ut lavaretur in flumine, (Nilo) quæ cum vidisset fiscellam in papyrione, misit unam e famulabus suis.*

y) *Papyrus ergo nascitur in palustribus Aegypti, aut quiescentibus Nili aquis, ubi evagata stagnant — — semine nullo, aut usu ejus alio quam floris ad coronandos deos. Radicibus incolæ pro ligno utuntur, nec ignis tantum gratia, sed ad alia quoque utensilia vasorum. Ex ipso quidem papyro navigia texunt, & e libro vela tegetesque, necnon & vestem atque stragula & funes. Mandunt quoque crudum decoctumque succum tantum devorantes. — præparantur ex eo chartæ. &c. PLINIUS L. XIII. C. XI.*

z) COLUMELLA L. VI. C. DI. = PEDACIUS DIOSCORIDES L. I. C. CXVI.

a) De *Historia Plantarum*. L. IV. C. IX.

b) *Hist. Mundi*. L. XIII. CC. XI. & XII.

c) *Chartarum usum primum Aegyptus ministravit captum apud Memphisicam Urbem*. ISIDORUS. *Orig*. L. VI.

gdzie także obficie rodził się podobny gatunek trzciny. d) Barzo dawno od miejsca krzewienia się papieru wzięło imię miasto Fenickie *Biblos* między *Ortozyą* i *Sydonem*, a Stolica tego kraju, zwana niegdyś *Tyr*, wielokrotnie odnawianą, nazwana była naostatek *Charta* od fabryki papierowej. Musiała tam być jednak późno naśladowana, gdyż trzciny papierowej rosnącej w *Eufracie* dopiero za czasu TYTUSA doświadczone, że była zdadna do wyrobienia na kartę. e)

Myli się WARRO u PLINIUSZA *Starszego* odnosząc wynalazek Karty Egipskiej do czasu, kiedy ALEXANDER W. zakładał *Alexandryą* na brzegu Afryki. PLINIUSZ barzo przekonany, że jeszcze przed NUMĄ znany był papier pod pisma, dowodzi przeciw WARRONOWI z dawnych Pismenników prawości. Xiąg NUMY i iednej z Xiąg Sybilli *Kumańskiej* na papierze. f) GILANDYN okazał, że na papierze Egips-

d) *Nascitur (papyrus) & in Syria, circa quem odoratus ille calamus, lacum. PLINIUS Hist. Mundi L. XIII. C. XI.*

e) *Nuper & Euphrate nascens (papyrus) circa Babylonem intellectum est eundem usum habere chartæ. IDEM. L. XIII. C. XI.*

f) *Ingentia exempla contra Varronis sententiam de chartis reperiuntur. Namque Cassius Hemina vetustissimus Author Annalium quarto eorum libro prodidit Cn. Terentium Scribam agrum suum in Janiculo repastinantem offendisse arcam, in qua Numa, qui Romæ regnavit, situs fuisset. In eadem libros ejus repertos P. Cornelio L. F. Cethego. Baebio Q. F. Pamphilo COSS. ad quos a regno Numæ colliguntur D XXXV. anni, & hos fuisse e charta majore etiamnum miraculo, quod tot infossi duraverunt annis, quapropter in re tanta, ipsius Heminae verba ponam. Mirabantur alii, quomodo illi libri durare potuissent, ille*

skim pisali PLATO, ALCEUSZ, ANAKREON i inni Uczeni Wieku nawet IV i V przed Erą Chrześcijańską. g) GALEN świadcząc, że TESSALUS Syn HIPPOKRATESA znalazł dzieła Oycowkie, wyraźnie pisze, że te dzieła były na skórach lub na papierze. h) Umowa małżeńska między TOBIASZEM *Młodym* i SARĄ Córką RAGUELA musiała być na papierze zapisana, jak okazują wyrazy Pisma. i) Równie z wyrazu

„ ita rationem reddēbat: lapidem fuisse quadratum circiter in media
 „ arca vinctum candelis quoquoversus, in eo lapides libros in super im-
 „ positos fuisse, propterea arbitrarier lineas non tetigisse. In his libris
 „ scripta erant Philosophiæ Pythagoricæ, eosque combustos a Q. Patilio
 „ Prætorē, quia philosophica scripta essent. „ Hoc idem tradit L. Piso
 „ Censorius primo Commentariorum, sed libros septem Juris Pontificiū,
 „ totidemque Pythagoricos fuisse. Tuditanus decimo tertio Numæ decretorum
 „ fuisse. Ipse Varro antiquitatum humanarum libro sexto. Antias
 „ secundo duos Pontificales Latinos, totidemque Græcos præcepta Philo-
 „ sophiæ continentes. Idem tertio ponit, quo comburi eos placuerit. Inter
 „ omnes verò convenit, Sibyllam ad Tarquiniū Superbum tres libros
 „ attulisse, ex quibus igni duo cremati ab ipsa, tertius cum Capitolio
 „ Syllanis temporibus. &c. Hist. Mundi L. XIII. C. XIII. = Tu ostrzedz
 „ należy, że Pitagoras, o którego Filozofii rzecz bydz miała w Xieggach
 „ po Numie pozostalych, nie był ow sławny Filozof Pitagoras rodem
 „ z Samos, który żył w wieku VI przed Erą Nasza, ale inny tego imię-
 „ nia Filozof Lacedemończyk współczesny Numie, jak uważa PI. UTARCH
 „ in Numa.

g) Melchioris GUILANDINI Commentarius in Tria Caji Plinii Majoris de Papyro Capita. Membr. II. Ambergæ. 1613.

h) ομολόγεται γὰρ ἔν ἧδὴ καὶ ταῦτα συντείναι Θεσσαλὸν τὸν Ἰπποκράτης υἱὸν τὰ μὲν αὐτῷ τῷ πατρὸς ἐν διαθήκαις τισὶν ἢ δέλοις ἐυρόντα ὑπομνήματα. προσθέντα δὲ τινὰ αὐτὸν καὶ ἐκ ὀλίγα. L. III. περὶ δυσπνοιᾶς.

i) I wziąłszy kartę listu uczynili spiszek małżeński. TOB. Rozdz. VII. w. 16.

—————

Greckiey Pieśni o wojnie żab z myszami, wnieśćby można, że Autor tego dowcipnego dziełka, czyli to był sam HOMER, czy inny jego Wípólimiennik, układał je na papierze. k) Wydoskonalenie Karty Egipskiej mogło dopiero nastąpić pod pierwszymi PTOLOMEUSZAMI, i w rzeczy samey przypuścić to trzeba, ale iey wynalazek musiał być nie równie dawniejszy. Sama drogość papieru mogła go czynić rzadkim barzo długo, jak potwierdza przykład KLEANTESA, który dla uboſtwa nie będąc w stanie kupić karty, na cegle wołowym rogiem ryfował nauki słyżane w Szkole ZENONA. l)

Handel papierowy musiał się upowzecznić, gdy powstała w Rzymie samym wyborna Papiernia u Fanniuszów. m) (*Officina Fanniana*) Pifarze Złotego Wieku tak dostatkiem papieru mieli, iż go z łatwością dostawali náywięcey piszący. Miał go nawet OWIDYUSZ na wygnaniu między Gietami. n) Tak wiele zaś zpotrzebowano go za AUGUSTA samego, iż go zabrakło pod TYBERYUSZEM; ztąd powstał rozruch w Rzymie, któreń Senat przymuszony był uspokoi-

k) — — — — — εἰνεκ' αἰδιῆς

*Ἦν νέον ἐν δελτοισίν ἐμοῖς ἐπὶ γένασι θῆκα. In Batrachomyomachia.

l) τῶτον φασὶν εἰς ὀστρακα βρωῶν ὑμοπλαταῖς γραφεῖν. ἀπερ ἦκεν ἀπ' αὐτῆς Ζήνωνος ἀπορία κεράτων ὥστε ἀνήσασθαι χαρτία. DIOGENES Laertius in Cleanthe.

m) Excepit hanc (Hieraticam) Romae Fannii sagax officina, tenuatamque curiosa interpolatione principalem fecit e plebeja & nomen ei dedit. PLINIUS Hist. Mundi L. XIII. C. XII.

n) Ipsaque caeruleis charta feritur aquis. Tristium L. I. Eleg. XII.

ić wyznaczeniem Rozjemców do wydzielania każdemu papięru w miarę potrzeby. o)

Na początku Wieku II znowu powstały i rozimnożyły się Papięrnice zwłaszcza w *Egiptcie*. WOPISKUS zachował nam list HADRYANA Cęsarza do SEWERYNA Konsula, w którym między ważnemi rękodzielni *Alexandryi* policzone są papięry, jako wiele rąk zatrudniające. p) ANTONINOWIE bardzo zaślali to użyteczne rękodzieło, i wtedy PLUTARCH dziwił się mnożstwu piśm, które *Nilu* z papięru ogołocić nie mogły. q) Ku końcowi Wieku III jeszcze odbył papięru po całym Państwie Rzymskiem, to jest, po całym niemałym znany na ow czas świecie tak był znaczny, iż AURELIAN wieczny podatek od niego ustanowił, r) a FIRMUS chlubił się, mówiąc o dochodzie z karty Egiptskięy, że mógł wojska swoje samym papięrem i klejem wyżywić. s) Gdy

o) *Factumque jam Tiberio Principe inopia charta, ut a Senatu darentur arbitri dispensandi, alias in tumultu vita erat.* PLINIUS Hist. Mundi L. XIII. C. XIII.

p) *Alii vitrum constant, ab aliis charta conficitur, alii linyphiones sunt, podagrosi, quod agant, habent, caeci, quod faciant, ne chiragrici quidem apud eos otiosi vivunt.* In Saturnino inter Historię Augustę Scriptores VI.

q) *ἐκ ἐπιλιπέων ἔθλει πρώτητον φέροντα βύβλος τὸν Νεῖλον ἢ τὸν αὐτομαεῖν γραφοντας περὶ αὐτῶν;* Adversus Colothem.

r) *Vestigal ex Ægypto Urbi Romę Aurelianus vitri, charta, lini, stupa, atque anabolicas species aternas constituit.* FL. VOPISCUS in Aureliano.

s) *Et tantum habuisse perhibetur de chartis, ut publice saepe diceret exercitum se alere posse papyro & glutino.* IDEM in Firmo.

P

potém krzew papierowy nie zawsze się udawał, a podatki od papieru były zbyt uciążliwe, zaczął upadać papierowy handel na końcu Wieku v, właśnie przy zchylku Państwa Rzymian, i chociaż TEODORYK Król Włoski zniósł podatek zwany *Χαρταπικόν* na towar tak potrzebny Narodóm Oświeconym, czego winzował w swym wieku całému Światu KASSYODOR; t) atoli samokupstwo zawsze czyniło papier drogim, i coraż téż mniej było Pismienników. Barzo malé użycie było karty Egipskiéy w wiekach następujących, a w Wieku XII zupełnie zginął kunszt papierniczy Egipski, (*Papyrotechnia Ægyptiaca*) i EUSTATYUSZ tego wieku Pismiennik świadczy, że za jego czasu tę kartę zarzucono. u)

Pokąd kwitnęły fabryki Egipskiego papieru, znane były Starożytnym między licznemi sześć głównych gatunków. w)

t) *Hoc munus (chartarum copia) supplicantibus datum est, ne anare constringerentur ad commodum, pro quibus a largitate publica constabat acceptum. Ademptus est impudentissimis exactionibus locus, specialiter a damnis exemit, propter quos Principis humanitas dedit.* Variarum L. XI.

u) *Ξυλοχαρτία ὧν ἡ τέχνη ἀπολείπεται.* Ad Iliada. — Lud. Ant. MURATORIUS *Antiquitatum Italicarum medii ævi.* T. III.

w) *Chartæ genera quam plurima sunt: Prima & præcipua Augustiæ regis majoris formæ in honorem Augusti Octaviani appellata. Secunda Lybiana ad honorem Lybiæ Provinciæ. Tertia Hieratica dicta, quod ad sacros libros eligebatur, similis Augustæ sed subcolorata. Quarta Teneotica in loco Alexandria, qui ita vocatur, ubi febat. Quinta Saltica ab oppido Salo. Sexta Cornelianiana a Cornelio Gallo Præfeto Ægypti primum confecta.* ISIDORUS *Orig.* L. VI. — *Chronicon Gottwicensis* L. I. Typis Monasterii Tegernseensis Ordinis S. Benedicti. 1732.

Inny mieli papier pod listy, x) inny pod pisma zakon-
né, y) inny pod uwoje prawnicze, i pod kopiję do Xię-
garń, a ten ostatni dla ustawiczného potrzebowania czę-
stokroć wietki. z) Gatunek z náyprzedniéjszych nazywał się
Charta Hieratica, Augusta, Livia, Claudia; zmieniając imię
przez podchlebstwo Césarzom. Náyposlednieyszy zwany *char-*
ta scabritia, emporetica, służył do zawijania kupi i towa-
rów. a) Mieli także gatunek *tektury* zwany *Kartą wielko-*
kleyną. b) (*Μακρόκολλον*) Uważano w przednich gatun-
kach cienkość, tęgość, białość i gładkość. c) KASSYDOR
jeszcze w swym wieku wychwala kartę, mówiąc, że by-

x) *Augustæ (chartæ) in epistolis autoritas relicta.* PLINIUS Hist. Mundi L.
XIII. C. XII.

y) *Hieratica appellabatur antiquitus religiosis tantum voluminibus dicata,*
quæ ab adulatione Augusti nomen accepit, sicut secunda Livie a conju-
ge ejus. Ita descendit Hieratica in tertium nomen. — Primum mutavit
Claudius Cæsar. Nimia quippe Augustæ tenuitas tolerandis non suffici-
ebat literis — ob hoc prælata omnibus Claudia. IDEM Ibidem.

z) *Ægyptus, papyri volumina Bibliothecis foroque texuerit.* SYMMACHUS
L. IV. Epist. XXVIII. = *Igitur mihi quoque licebit scribere, quæ legas,*
sit modo, unde chartæ emi possint, quæ si scabræ, bidulæve sint, aut
non scribendum, aut necessario, quidquid scripserimus boni malive, de-
lebimus. PLINIUS L. VIII. Epist. XV. ad Juniolem

a) *Nam emporetica inutilis scribendo involucris chartarum segestriumque*
in mercibus usus præbet, ideo a mercatoribus cognominata. PLINIUS Hist.
Mundi L. XIII. C. XII. = *Septima emporetica, quod ea merces invol-*
vuntur, cum sit scripturis minus idonea. ISIDORUS Orig. L. VI:

b) *Pedalis erat mensura & cubitalis macrocollis.* PLINIUS. L. XIII. C. XII.

c) *Speñtuntur in chartis tenuitas, densitas, candor, lavitas.* IDEM Ibidem.

ła biała, jak śnieg, a zkładana z wielkiej liczby sztuk bez
 náymnieyżey marzczki i załamu. *d)* Ale pomimo tyle
 zalet miała té wady, że w gatunkach przednich nie mo-
 gła bydz z obydwóch stron zapisywana, dla przepuszczania
 pifina, i ztąd znané były Starym podziały na karty
 po jednéy tylko stronie pisane, które się zwały *wierzchni-
 smami*, (*συνγραφαί, syngraphæ*,) a od których nazwisko zo-
 stało się zapisóm ręcznym poſpolicie jednostronnym, *e)* i na
 karty po obydwów stronach zapisywane, jakié się zwały *ſpodo-
 piſmami*. *f)* (*ὀπιστογραφα, opistographa, charta averſa*.) Nad to
 tak była znana Starym zkazitelność karty Egipſkiéy, *g)* iż

*d) Invitatrix pulchritudo chartarum affluenter dicitur, ubi exceptionis sub-
 trahi materia non timetur. Hæc enim tergo niveo aperit eloquentibus
 campum, copioſa ſemper adreſſit, & quo fiat habilis, in ſe revoluta
 colligitur, dum magnis tractibus explicetur. Junctura ſine rimis, continu-
 itas de minutiis, viſcera nivea virentium herbarum, ſcripturabilis facies,
 quæ nigredinem ſuſcipit ad decorem. Variarum L. XI.*

*e) Cujus pacti non dubitavit a quibusdam juſjurandum atque etiam ſyn-
 grapham exigere. SUETONIUS in Cæſare.*

*f) Hac intentione tot iſta volumina peregit, electorumque commentariſo
 CLX mihi reliquit, opistoſtographos quidem & minutiffime ſcriptos. PLE-
 NIUS Junior Epiſt. ad Macrum. =*

Scribit in averſa Picens epigrammata charta,

*Et dolet, averſo quod facit iſta Deo. MARTIALIS L. VIII. Epigr.
 LVII. = Chartæ appellatio & ad novam chartam refertur & ad dele-
 titiam, proinde etſi in opistoſtographo quis teſtatus ſit, hinc peti poteſt
 bonorum poſſeſſio. ULPIANUS L. IV. D. de bonor. poſſeſſ. ſec. tab.*

*g) Itane de me ludos facis, ut, quæ apud te injurioſius loquor, in ſtyli
 caudice aut ilice pugillares cenſeas transferenda, ne facilis ſeneſtus pa-
 pyri ſcripta corrumpat. SYMMACHUS L. IV. Epiſt. XXXIV:*

naufzne sprawiło zadziwienie w *Rzymie* dochowanie xiążek NUMY przez lat przeszło 500. Sam PLINIUSZ, który ich prawości uznał, przypisując ich ocalenie cedrowi, dziwował się dochowaniu własnopisim (*αυτογραφήων*) GRACHOW aż do jęgo czasu, to jest, tylko przez lat 200 trwających. h)

Czas wszystko trawiący najmniej oszczędził piśma Starożytności na papierze Egipskim. Na takim papierze dają się jeszcze widzieć najdawniejsze piśma: Zpis mieszkańców *Ptolemaidę Arsynojskię* Wieku II, wykopany r. 1778 w pieczarze przy *Gizzie* w *Egipcie*, gdzie było niegdys sławne *Memphis*, znajdujący się w Muzeum Welitreńskim *Stefana BORGIA*, świeżo wydany przez Uczonęgo Duńczyka SCHOW, i) *Charta Ravennas* r. 504. w Bibliotece Cęsarskiej w *Wiedniu*, k) *Charta Securitatis* r. 553. odkrytą w Archiwum Szkoły Greckiej *S. Mikolaja (di Sani Nicolò de' Greci)* w *Wenecyi*, l) takż *Charta* r. 564. w Bibliotece Królewskiej w *Paryżu*, m) *Historiá Jozefa Zydowina* w Bibliotece Ambrozyańskiej

h) Ita sunt longinqua monumenta Tiberii Cajsique Grachorum manus, quę ego apud Pomponium Secundum Vatem Civemque Clarissimum vidi annos fere post CC. Jam vero Ciceronis ac Divi Augusti, Virgiliique sæpenumero videmus. Hist. Mundi L. XIII. C. XII.

i) Charta Papyracea Musei Borgiani Velitris, qua series Incolarum Ptolemaidis Arsinoiticę in aggeribus & fossis operantium exhibetur, edita a Nicolao SCHOW. — cum adnotatione critica & palęographica in textum Chartę. Romę. 1788.

k) Ad. Franc. KOLLARII Analecta Monumentorum T. I. Vindobonę. 1767.

l) Descrizione e Spiegazione di un antichissimo e segnalato Papiro del sesto secolo ora scuoperto e pubblicato in *Vinegia* da Girolamo ZANETTI. 1763.

m) Joannes MABILLON in Supplemento de Re Diplomatica. Parisiis. 1709.

w *Medyolanie*, i przeszło sto różnych uwójów odkopanych w *Herculanum* zalaniem lawą *Wezuwiusza* pod *Tytusem*, dawniejszych niż wszystkie inne, lecz nąbardziéy uszkodzonych. Rękopismo Listów *S. Augustyna* w Opaćwie *S. Germana* w *Francyi*, któremu dają lat przeszło 1100, i w którym widzieć karty papieru Egipskiego przekładane pergaminowemi, okazuje dostatecznie, że musiano téy ostrożności używać w książkach papierowych; inaczéy jeden wiek mógł je niszczyć.

Rękodziéło téy karty dało zapewne pochóp do robienia papieru z bawełny i jedwabiu miéżzaného zwaného *Karta bawelniana* lub *blawatną*, (*χαρτη βομβυνοσ*, *charta bombycina*, *bambacina*, *cuttunea*, *damaščena*,) któréy wynalazek odnosi *Montfaucon* do Wieku IX. n) Mógł on zastąpić niedostatek, a nawet niedogodność karty Egipskiéy. Grecki Rękopisma często się zdarzają w Bibliotekach na bawelnianym papierze zwłaszcza z Wieku XIII i XIV, ale barzo rzádko łacińskie.

Epoka odkrycia naszého lnianého lub szmacienného papieru dotąd nie jest dostatecznie wiadoma. *Meerkman*, który założył był nagrodę dla tego, coby odkrył tak ważną epokę, radził jéy szukać pod latami 1250. 1270. i 1302. o) *Montfaucon* mieści ją w Wieku XII. Niektórzy pomykają ją aż do Wieku VIII zapewne wzorani papieru bawelnianého lub jedwabnego zwiédzieni. p) Pomi-

n) *Palaeographia Graeca. Parisiis. 1708.*

o) *Admonitio de Chartae Nostratis Origine. Rotterodami. 1761.*

p) *D' ORLANDO. Dell' Origine della Stampa. apud MONTFAUCONIUM.*

mo prace, które podjęli w dociekaniu téy epoki Uczeni
Mężowie: BREITKOPF, VON MURR, ASTLE i BECKMAN, nikt je-
szcze dotąd nie przywiódł ani jednego wzoru karty z pa-
piéru Inianégo, któraby uznana była powszechnie za po-
przedzającą Wiek xiv.

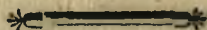
W roku bieżącym powstało dwóch Niemieckich Uczony-
nych, którzy świeżo zapuścili się w poszukiwanié nieod-
krytéy epoki, i którzy obrócili na siebie bacność To-
warzystw Akademickich. Jerzy WEHR w *Hannowerze* nie
mogąc z pewnością okryślić czasu i miejsca wynalazku
papiéru Inianégo, má silné pobudki do przekonania się,
że musiał już bydź znany w roku 1308. q) Ján SCHWAN-
DNER Piérwszy Bibliotekarz Césarski w *Wiedniu* podaje pod
roztrząśnienié Powszechności *Diploma* Wieku xiii, podług
Jego przeświadczenia na papiérze Inianym. r) Zprawdze-
nie dowodów w tym celu zostaje jeszcze zawieszoné.

Chińczykowie mają więcéy gatunków papiéru, niż któ-
rykolwiek w świecie Naród. Robią oni go z kór drzew
i włókien krzewów rozmaitych. Każdą tam Prowincyá wy-
rabia kartę z szczególnégo rodzaju rośliny. s)

q) G. F. WEHRIS. Vom Papier und den vor der Erfindung desselben üblich
gewesenen Schreibmassen. Hannover. 1788.

r) Chartam lineam antiquissimam omnia haecenus producta specimina atate
sua superantem ex cimeliis Bibliothecæ Augustæ Vindobonensis omnium
Europæ Eruditorum iudicio exposuit Joannes Georgius SCHWANDNERUS
&c. Vindobonæ. 1788.

s) Encyclopédie des Sciences, des Arts & des Métiers à l'Article: Papier
de la Chine.

litfzá jest z włókien trzciny zwanéy *Bambus*, i z kory drzewa zwanégo *Kuchou*. Jest ona tak cienka, iż tylko po jednéy stronie na niéy pisać można. Spóśób robiénia jéy opisuje DU HALDE. t) Wzory Papiéru Chińského nie są rzádkié w Europie, i można go widzié około 40 gatunków. Rękodziéło papiéru w *Chinach* kwitnie od niepamiętnych czasów. MARTINI twiérdzi, że wynalezioné było dopiéro pod panowaniém HANÓW na lat 160 przed CHRYS-
TUSEM, i że przedtém pisywano tam na atłasach. u)

Siańczykowie robią dawno z kóry drzewa zwanégo *Pli-
okkloi* dwa gatunki papiéru biały i czarny, obydwá chropawé, a tak grubé, iż na nich z obydwóch stron pisują. Japończykowie mają papiér czworaki z czterech gatunków drzew różnyh. Nájpospolitszy i nájlepszy jest z krzewu włáściwie papiérowégo zwanégo ich jezykiém *Kad-
dsi*, w) ale możnaby ręczyć, że zawfze dogodniejszym i trwałszym nad starożytné i dzisiejszych Wschodnich Narodów karty znajdzie się nasz papiér szmacienny, pokąd utrzymywać się będzie jego rękodziéło tak dziś wydoskonalone, jak go wystawił w uczoney Dyfsertacyi DE LA LANDE. x)

Z wydziału Zwierzęcégó używali Starożytni pod piśna na sam przód niewyprawnych skór zwierząt z włosa tylko ostrzyżonych, i to tak dawno, jak zaczęto pisać inkau-

t) Description de la Chine T. II.

u) Historiæ Sinicæ Decas.

w) Recueil des voyages de KOEMPFER. Londres 1736.

x) Description de l' Art de faire le papier. Paris. 1761.

stém. Jończykowie zdawien piszący na skórach kozłowych i baranich, nazywali książki *skórami*. y) U DYODORA *Sy-cylijsczyka* pisma Biblioteki Królów Perskich, z których zbierał swoją *Historiją Ktezjasz*, nazwané są *skóry Królewskie*, z) (*βασιλική διφθέρα*, *pelles regiz*.) Nazwisko *skór* zostało się długo samym nawet pergaminóm. a)

Jedna z najdawniejszych książek Greckich w *Kolchidzie* o *robieniu złota przez Chémią* czyli *raczéy przez Alchimią* była pisaná na skórach baranich; a tę książkę Poetowie *báyka* o *wyprawie Argonautów na zdobycz Złotého Runa* osłonili. b) Przymierze między Rzymianami i Gabińczykami *zpisané* było na skórze wołowéy w koło wyciętéy, którą dla kształtu *puklerzem* nazwano. c) Na takowych niewy-

y) *ἡ τὰς βίβλους διφθέρας καλεῖσθαι ἀπὸ τῆ παλαιῆ Ἰωνες, ὅτι κοτε ἐν σπάνει βίβλων ἐχρῶντο διφθέρασι αἰγίῃσι τε καὶ οὐρίσι. ἐπὶ δὲ καὶ τὸ κατ' ἐμὲ πολλοὶ τῶν βαρβάρων ἐς τοιαύτας διφθέρας γράφουσι.* HERODOTUS *Halicarnassæus in Terpsichore.*

x) *ἑτος [Κτήσιας] ἔν. φησιν, ἐκ τῶν βασιλικῶν διφθέρων, ἐν αἷς οἱ Πέρσαι τὰς παλαιὰς πράξεις κατὰ τινα νόμον εἶχον συντεταγμένας πολυπραγμονήσαι κατ' ἕκαστα καὶ συνταξάμενον τὴν ἰσορίαν εἰς τὰς Ἑλλήνας ἐξενεγκεῖν.* Biblioth. Hist. L. I.

a) *Quid ego tibi de Varrone rescribam, quatuor διφθεραὶ sunt in tua potestate.* CICERO *ad Atticum L. XIII. Epist. XXIV.*

b) *Guidonis PANCİROLI Rerum Memorabilium. L. II. Tit. 13. Ambergæ. 1621. — 323. Abi MARTORELLI de Theca Regia calamaria ad L. I. παράγον. C. I.*

c) *Clypeum ob rotunditatem veteres corium bovis appellarunt, in quo Romanorum fœdus cum Gabiis foret descriptum.* FESTUS *de Verborum Significatione sub C.*

Q

prawnych skórach znajdują się napisane dwie księgi EZDRASZA w Bibliotece Dominikańskiej w Bononii. d)

Pergamin był w tym wydziale najsławniejszym materiałem pod piśmą. Zwany był również u Greków jak u Łacinników *powłoką zwierzęcą*, (*μὲμβράνα membrana*,) a nazwisko *Pergaminu* dane mu od Miasta *Pergamu*, gdzie najprzedej wyrabiany byź zaczął. e) WARRO był zdania, że dopiero wtedy był znaleziony, kiedy PTOLEMEUSZ *Epifanes* przez zazdrość, ażeby Biblioteka Pergameńska nie była rozszerzona, zabronił wywozić papier Egipski za granicę; a EUMENES II wskrzesił rękodzieło pergaminów, ażeby jego Biblioteka w niczym nie ustępowała Alexandryjskiej. f) Mogło byź zaiste, że w owym czasie, gdy się pomnażały w piśmą dwie najsławniejsze Biblioteki, podwojono pracę około pergaminu; atoli już dawniej musiał byź w wysokim stopniu przedniości, gdyż święte Żydów księgi od Arcykapłana ELEAZARA PTOLEMEUSZOWI *Filadelfowi* przysłane, które LXX Tłumaczów na język Grecki wyłożyli, na tak wybornym były pergaminie, iż Kró-

d) Bernardus MONTFAUCON in *Diario Italico*. Parisiis, 1702.

e) *Chartam defuisse non puto Ægypto ministrante commercia. Et si alicui Ptolemæus maria clausisset, tamen Rex Attalus membranas a Pergamo miserat, ut chartæ pellibus pensarentur. Unde & Pergamæarum nomen ad hunc usque diem tradente sibi invicem posteritate servatum est.* Hieronymus Epist. XXXVII. ad Chromatium, Jovinianum & Eusebium.

f) *Mox æmulatione circa Bibliothecas Regum Ptolemæi & Eumenis, supprimebant chartas Ptolemæo, idem Varro membranas Pergami tradidit repertas.* PLINIUS Hist. Mundi. L. XIII. C. XI.

la w zadziwieniu wprawiły, g) a nawet przyznać trzeba, że zachowanie piśm náystarożytniejszych przed wyrabianiem papieru skóróm czyli pergaminóm wiunisiny.

Jakkolwiek zaś upowszechnione było użycie papieru Egipskiego do piśm codziennych, zawsze jednak przekładano pergamin pod dzieła ważne i zachowania godne. PAWEŁ Apostół zalecając, w wtórym swym Liście TYMOTUSOWI, żeby mu przyniósł xiążki z *Troady*, upominał go náytroskliwiey o pergaminy. h) Robiono pergamin biały, szarlatny i żółty. Tén ostatni był náypospolitszy, i) i po jednéy tylko stronie farbowany. k)

Oprócz zwykłego rozchodu Pergaminu na xiążki, znacznie był potrzebowany w Starożytności na ow gatunek Przypomków kretą bielonych, które, jak się domyslać należy, laską glinki farbistey lub ołowiu pilywane były, i na których mogły się powtárzać piśna tylé razy, ilé się po-

g) FL. JOSEPHUS Antiquitatum Judaicarum. L. XIII. C. II. = ARISTEAS de LXX. Interpretibus.

h) „ Idąc przynies mi z sobą i xięgi, a náywięcszy pergaminy. ad TIMOTHEUM Rozdz. IV. w. 13. [ἐρχόμενος φέρε καὶ τὰ βιβλία, καί τις δὲ τὰς μεμβράνας.

i) *Si qua aliunde putas rerum expetenda tuarum
Præsidia, atque ideo croceæ membrana tabellæ
Impletur — — — — — JUVENALIS Sat. L. III.*

k) *Membrana aut candida aut lutea aut purpurea fiunt, candida existunt naturaliter, luteam membranarum bicolor est, quod a confectore una tingitur parte idest crocatur, de qua Persius: Jam liber est positus bicolor membrana capillis. ISIDORUS Orig. L. VI.*

dobało dawné zmazać a nowé zaryfować. Zwané były takie przypomki *Odcierkami*. *l)* (παλίμψεστοι od πάλιν znowu i ψάειν *skrobać*, *tabellæ gypsatae*, *chartæ deletiles*, *palimpsesti*.) Podobnie pod krótkie napisowe wykazy, jakie służyły do oznajmowania widowisk, do wskazów osobóm pewnych należytości, do znakowania towarów, naczyń i t. d. zwané podług różnych okoliczności *białka*, *obwieśki*, *zakazówki*, *m)* (λευκώματα, προγράμματα, πιθήκια, *alba*, *programmata*, *pittacia*, *indices*, *brevia*.) nie papieru, który przez swą kruchość tamowałby był pośpiech w przypadku rozmnożenia takowych napisów, i nie mogłby bydź długo trwa-

l) Nam quod in palimpsesto, laudo equidem parsimoniam, id miror, quid in illa chartula fuerit, quod delere malueris, quam hæc scribere CICE-RO Fam. L. VII. Epist. XVIII.

m) εισελθὼν ποτε ἡμευθητος εἰς νέων συμπόσιον, πληγὰς ἔλαβε· μετὰ δὲ ἐγγραψας τὰ ὀνόματα εἰς λευκώμα τῶν πληζάντων περιέει ἕξεμμένος. DIOGENES Laertius in Diogene Cynico. = *Jis que imperes, ut sumant membranulam, ex qua indices fiant.* CELSUS L. VII. C. VII. = *Aliae sunt amphorae vitreae diligenter gypsatae, quarum in cervicibus pittacia erant affixa cum hoc titulo: FALERNUM. ANNORUM. C.* PETRONIUS in Satyrice. = *De promovendis etiam sibi adnotabat, & perlegebat cuncta pittacia.* AEL. LAMPRIIDIUS in Alexandro Severo. = *Breve nominum conscripsit. — ac breve omnibus legit.* FL. VOPISCUS in Aureliano. = *Edici jussit & programma in parietibus fixit.* VULCANTIUS GALLICANUS in Avidio Cassio. = *Susceptor antequam diurnum pittacium authenticum ab Actuaris susceperit, non erogat.* IMPP. VALENTINUS & VALENS L. XI. C. Theodos. De Erog. Milit. annonæ. = *Titulus Crucis CHRISTI Servatoris barbare τίτλος διέτυς, qui γνησίως audiret πιθήκιον.* Jacobus MARTORELLI de Theca Regia Calamaria L. I. C. V.

łym w sklepach, piwnicach i t. d. lecz pergaminu używano. Pod wszelkie także rysunki pergamin był zgodniejszy niż papier. n)

Jedwabie pod piśma, jako snowy robaków, mieszczą się w wydziale zwierzęcym. Wzmieniłem wyżej o mieszaniu jedwabiu z bawełną w gatunkach papieru wieków średnim znanego. W Starożytności Wschodnie Narody dosyć często piśywały na bławatach, szczególnie zaś Persowie, ztąd Rzymianie i Grecy, gdy czasem piśywali na jedwabnych tkaninach, wyznawali ten zwyczaj obcym. o)

Z tegoż wydziału mieli jeszcze Starzy kość słoniową, której majątniejsi używali na przypomki. p) Dwie tabliczki słoniowe złożone razem zwały się *Δίπτυχον*, *pugillar bipatens*, q) *Dwoyfald*; trzy: *Τρίπτυχον*, *pugillares tripli-*

n) *Metium Pomposianum*, quod habere imperatoriam genesin vulgo ferebatur, & quod depictum orbem terræ in membranas concione/que regum ac ducum ex T. Livio circumferret — — interemit. SUETONIUS in Domitiano. = *Astislebant fabri adium complures balneis novis moliendis adhibiti; ostendebantque depictas in membranulis varias species balnearum.* A. GELLIUS Noë. Attic. L. XIX. C. X.

o) *Tu etiam sericis voluminibus Achamenio more infundi literas meas præcipis.* SYMMACHUS L. IV. Epist. XXXIV.

p) *Languida ne tristes obscurent lumina ceræ,*

Nigra tibi niveum litera pingat ebur. MARTIALIS *Ἀποφωρίτων* Epigr. V. *Pugillares Eburnei.*

q) *Puer notarum præpetum!*

Solers minister! advola,

Bipatens pugillar expedi. &c. AUSONIUS ad suum velocissime excipientem Epist. CXXXVII.

ces, r) *Troyfald* i t. d. Takich przyponików zabytki znaydują się jeŝczce w Muzeach Starożytności. s) Na ŝloniowe tábliczki zapisywano niegdys imiona pokoleń w *Rzymie*, i zkładano je w Kościele SATURNA. t) W ŝczęśliwych czaŝach Rzeczypoŝpolitęy przenoŝono na nie Zarady Senatu, a potem wyroki Cęŝarzów. u) Były nawet całe xiążki ŝlonjowé. w) (*Libri Elephantini*)

- Nie opuŝczę tu oŝobliwoŝci, którą znayduję o dawnych pokoleniach Arábskich, że w niedoŝtaku karty piŝywali na koŝciach łopatek baranich i wielbłądzych, a nawłócząc je zapisané na ŝnurki, pęki z nich robili, nakŝtałt trzołu kluczów. x) Jeŝczce za czaŝu MAHOMETA w okolicach *Meki* taki materyál był doŝyć zwyczayny. y)

r) *Tunc triplices nostros non vilia dona putabis.* MARTIALIS. *Ἀποφορητων.* Epigr. VI. Triplices.

s) Explication d' un Diptyque d'ivoire dans les Mem. de l' Acad. des Inscr. de Paris. T. V. = Explication d' un Diptyque singulier dans les memes Memoires. T. XVIII. = Diptychon Leodienŝe cum Commentario Alexandri WILTHEMII. *Leodii.* 1659. = De Diptycho Brixiano Epistola. *Turici.* 1749.

t) *Bartholomęus* MARLIANUS *Topographię Urbis* L. IV. C. XXI. *Romę.* 1588.

u) *Diu hac S. C. quę ad Principes pertinebant, in libris elephantinis scribebantur.* FL. VOPISCUS in *Tacito.*

w) *Cubicula plurifariam disposita tabellis ac sigillis — — librisque Elephantidis instruxit.* SUETONIUS in *Tiberio.* = *Habet Bibliotheca Ulpia in armario sexto librum elephantinum, in quo hoc S. C. Tacitus ipŝe sua manu subscripsit.* FL. VOPISCUS in *Tacito.*

x) *ELMACIN Georgii* *Historia Sarracenicæ.* *Lugduni Batavorum.* 1625.

y) *Humphrey PRIDEAUX* in the *Life of Mahomet.* *London,* 1690.

W jedynym przypadku dawni Ateńczykowie pisywali na skorupach ślimaczych imiona obywateli dla podejrzenia o przewagę w władzy na dziesięcioletnie wywyższenie wskazanemi bydź mających. z) Prawo takowe nazywało się *ὄστρακισμός*, *prawo ślimacze*, i podlegali mu częstokroć náy-
zacniejsi i náyenotliwsi Ludzie. a)

MAEILLON dokłada na ostatek do tego wydziału piśma ofoblwsze na skórach rybich, na jelitach rozmaitych zwierząt i na skorupach żółwich; b) a ZONARAS wspomina o *Iliadzie* i *Odyssei* HOMERA zpisanych złotém c) na zwłóce 120 stóp długiey jakiegoś płazu, którén on zowie *śmokiem*, zapewné z rodzaju owych węzów Afrykańskich nadzwyczajnéy wielkości, d) z jakich czasém Césarze widowisko dla ludu czynili. e) Te piśma miały się znaydywać w sławnéy Bibliotece Konstantynopolitańskiey od KONSTANCYUSZA Césarza założonéy, a za BAZYLIKA w perzynę obróconéy przez pożar.

z) *παρά γάρ Ἀθηναίους ἕκαστον τῶν πολιτῶν εἶναι γράφειν εἰς ὄστρακὸν τὸ μὲν τὸ δροκῆντος μάλιστα θύνασθαι τυραννεῖν τῶν πολιτῶν.* DIODORUS Siculus. Biblioth. Hist. L. XI.

a) CORN. NEPOS. in *Miltiade, Themistocle & Aristide.*

b) De Re Diplomatica. L. I. C. VIII.

c) Annalium. T. II. C. XIV.

d) *Tubero in historiis scriptum reliquit, bello primo Punico Attilium Regulum Consulem in Africa castris apud Bagradam flumen positus — — — interfecit (serpentis) longum corium pedes C & XX Romam misisse.* A. GELLIUS No&. Attic. L. VI. C. III.

e) *Solebat — publicare — ut rhinocerotem apud septa, tygrin in scena, anguem quinquaginta cubitorum in comitio.* SUETONIUS in *Augusto.*

Czém zaś pisali Starożytni i z czego zkładął się ich sprzęt pisarcki? to jest, co przeyrzeć jeszcze zostaje, ażeby ich kunszt Pisania widziany był w całym swém świetle. Większą część tego sprzętu wyliczoną jest w Zowniku JULIUSZA POLLUXA; f) ale zażanowiénié nad niemi okazuje szczegolności, które przemyśl Starożytnych céchują, i oddziela to, co właściwie późniejszy w tym celu wynaleźli. g)

Do ryciá písm na kamiénia-
ch i kruszcach twardych nie mógł bydz użyty tylko rylec czyli *dlóto*. (*γλυφεῖον, celtes, coelum.*) Do oraniá zaś písm na táblicach drewnianych, a zwiászcza woskiem powleczonych służyło narzędzié saméy tylko Starożytności znajomé *styl*. h) (*γραφεῖον, στύλον, graphium scriptorium, stylus.*)

f) τῶν δὲ παιδῶν θέοντ' ἂν προσεῖναι γραφεῖον, παραγραφίδιαι, καλαμίδιαι, πύξιον — — προσπεπέον δὲ τοῖς εἰρημένοις μελάν, μελάνθορον, καλάμυς. Onomastici L. X. C. XIV.

g) SCHWARTZII Exercitatio de Varia Supellectile Rei Librariæ Veterum. §. 19. Allfordii. 1725.

h) Cum caperit trementi manu stylum in cera ducere vel alterius superposita manu teneri, regantur articuli vel in tabella sculptantur elementa, ut per eosdem sulcos inclusa marginibus trahantur vestigia, & foras non queant evagari. HIERONYMUS ad Lætam de Institutione filie. — Vires cum ætate dissentiunt, — non calidi acumen ingenii frigidus sanguis obtundit, — non tremula manus per curvos ceræ tramites errantem stylum ducit. IDEM ad Paulum Concordiensē.

Styl piarski był z jednego końca szpiczasty do ryfowania główek, z drugiego zplaszczony nakształt szpateli, a często zaokrąglony i dołkowany nakształt żłobi w łyżce, jak widzieć na dochowanych w Muzeach, do zaciérania tego, co się szpiczastym końcem zaorało, gdy była potrzeba zagładzania pišina. i) Takowé użycie stylu dało pochóp do dowcipnéy zagładki, k) a nawet do przenośni w mowie, kiedy już Starsi odwykli od orania na wołkach prócz w niektórych przypadkach, i kiedy styl, używany od młodzi niewprawnéy w kunsztowniey szé pišanié, stał się właściwie godlém dziecinnéy nauki, jak to postrzégac można na staroświeckich nadgrobkach żaków stylém w rzeźbie zdobionych. Ztąd u Łacinników *stylus* oznaczá przenośnie *spóšob opisanía myšli*, l) tak, jak dziś w całéy Europie pió-

i) *Stylus ferreus alia parte, qua scribamus, alia qua deleamus, affabre factus est.* AUGUSTINUS de Vera Religione L. X. = *ego, qui me putaverim hæc absque Philosophis scire non posse, qui meliorem styli partem eam legerim, quæ deleret, quam quæ scriberet.* HIERONYMUS ad Domnionem. = W Muzeum Herkulanenskiém oprócz stylów zwyczajnych, widzieć także style we dwóch sztukach, to jest: osobno iglice, a osobno zacieradła.

k) *De summo planus, sed non ego planus in imo.*
Verfor utrinque manu, diverso & munere fungor.

Altera pars revocat, quidquid pars altera fecit. HEUMANNUS in *Symposio Laetantii.* Aenigma I. Hanoviz. 1722. = Uczony SCHWARTZ w dziele dopiéro przytoczoném pod g) ucieśznie się pomylił, gdy Autora tey zagładki nazwał *Sympozyuszém*, który się nigdy na świecie nie zjawił.

l) *Unus enim sonus est totius orationis & idem stylus.* CICERO de *Clarior Oratoribus.* C. LXV. = *Lucilius, qui primus condidit styli nasum.*

R

ro, często *arare* znaczy jedno, co *pisać*, m) a *stylum vertere* jedno, co *pismo poprawiać* lub *odmienić* n.)

W całej Starożytności począwszy od JOBA wyraźnie wspominającego o stylu pifarskim, którego dawni Polacy z Greckiego nazwali *grafką*, mamy wzmianki nawięcej o stylach żelaznych zwanych od Poetów, jak *oreż*, *żelazem* o) (*ferrum*) i bez wątpienia od podobności do stylu pifarskiego wzięt nazwisko znany gatunek broni *stylet*. p) Same nawet style pifarskie musiały być znacznej wielko-

PLINIUS in Prologo Hist. Mundi. = *Affectatione & morositate nimia obscurabat stylum.* SÜETONIUS in Tiberio. = *In quocumque vitium styli mei mucro contorquetur, te clamias designari.* HIERONYMUS ad Bonosum. = *Exigitis ut librum Chaldaeo sermone conscriptum ad latinum stylum traham, librum utique Tobie.* IDEM ad Chromatium & Heliodorum. = *Hilarius meorum Confessor temporum & Episcopus duodecim Quintiliani libros & stylo imitatus est & numero.* IDEM ad Magnam Oratorem Romanum.

m) *Hoc paulum exaravi in turba matutinae salutationis.* CICERO ad Brutum Epistola a Germanis reperta IV. =

— — — ad Salariorum

Curras scribia, protinus licebit,

Inversa puero arande charta! MARTIALIS ad Librum suum L. IV.

Epigr. LXXXVII.

n) *Sape stylum veritas, iterum, quae digna legi sunt,*

Scripturus — — — HORATIUS in Arte Poetica. = *Illico vertis stylum, & omnia laudata prius vituperas de eodem ore & dulce proferens & amarum.* HIERONYMUS in Rufinum.

o) *Dextra tenet ferrum, vacuam tenet altera ceram.* OVIDIUS *Μεταμορφ.* L. X.

p) *Inter initia principatus, quotidie secretum sibi horarium fumere solebat, nec quidquam aliud, quam muscas captare, ac stylo praecuto confingere.* SÜETONIUS in Domitiano.

ści, i służyć czafem za broń, gdyż niemi można było śmiertelnie ranić. Takowe rany zdarzały się na burzliwych Seymach Rzymskich, na których głoszący zarządzać zwykli z stylém w rękę: za GRACHOW, za KALIGULI, za KLAUDYUSZA. q) CEZAR przebił ramię KASSYUSZOWI jedném z swych Morderców stylém pifariskim, r) a Męczennicy KASSYAN i MAREK; pierwszy od niewdzięcznych Uczniów, drugi od swawolnych żaków stylami byli zakłóci. s) Pokazują jednak w niektórych Starożytności Muzeach style miedziane, które możnaby mieć za szpile do innego niegdys użycia służące. O stylu kościanym wspomina ATTA dawny Satyryk u IZYDORA. t)

Do pisania na pergaminie, papierze Egipskim i innych materyach wietkich nąydawnięy służył za narzędzie Pifarzóm pędzel, i jednaki musiał bydz, iż tak rzekę, warsztat Pifarstwa i Malarstwa, kunsztów; które w pierwiastkach swoich niczém prawie nie różniły się od siebie. Ztąd pozostał ślad porównania narzędzi tych kunsztów w prze-

q) PLUTARCHUS in *Gracchis*. = SENECA de Clementiâ L. I. C. I. = SUETONIUS in *Caligula*. = IDEM in *Claudio*.

r) *Cæsar Casii brachium arreptum graphio trajecit*. SUETONIUS in *Cæsare*.

s) THEODORETUS Hist. Eccles. L. I. C. III. = SOZOMENUS Hist. Eccles. L. V. C. X. = GREGORIUS Nazianzenus Orat. III. = PRUDENTIUS

πρὸς Στεφάνων Hymno I, qui incipit: *Sylla forum statuit Cornelius &c.*
= Hymn ten daje wyobrazenie o zkładzie i użyciu stylu w pisaniu.

t) *Vertamus vomerem in ceram, mucroneque aremus.*

Ofseo,

Orig. L. VII.

nośniach języków. u) ~~*****~~ Z rozkrzewiéliem piśm głoŝkowych weszła w powszechné niemal użycié *trzcinka* do szybkiégo kryślenia cech rozplłynami usposobiana. w) (καλαμος, δόναξ, σχοῖνον, *calamus scriptorius*, *donax*, *arundo*.) Zład podobno i u Starożytnych Polaków głoŝki nazywały się *ccionki* czyli *trzcionki*, przeto, że je trzcinkami na karcie ryfowano.

Wynalazek trzcinki piśarskiéy musiał byđz dawniejszy

u) *Modo mihi date Britanniam, quam pingam coloribus tuis, penicillo meo.* CICERO ad *Quintum Fratrem* L. II. Epist. XIV.

w) *Eaedem scriptorium calamum in aurem esse conjiciendum, donec sursum ad os perveniat.* CORN. CELSUS L. VII. C. XI. = *Si qua (medicamenta) erunt arida, per scriptorium calamum inspirabuntur.* IDEM L. VII. C. XXVI. =

Jam satis invalidos calamo lassavimus artus. OVIDIUS *Heroidum* Epist. XX. *Cydyppé Acontio.* = *Και λαβὼν βιβλίον, ὡς γραφεῖν μέλλων, προσήνεγκε τῷ σώματι τὸν κάλαμον.* PLUTARCHUS in *Demosthene.* =

Cogis me calamo manique nostra

Emendare meos, Pudens! libellos. MARTIALIS L. VII. Epigr. X. =

Jam dudum teretes hendecasyllabos

Attrito calamis pollice lusimus. C. SOLLIUS SIDONIUS APOLLINARIS L. X. Epist. XXIII. = *Senex torminibus & aculeis stomachi prodagræque & chiragræ sæpe torquetur, ita ut ne stylum quidem aut calamum tenere queat.* HIERONYMUS Epist. ad *Pammachium.* = = *Harundo Cypria, quæ δόναξ appellatur.* PLINIUS *Hist. Mundi.* L. XXIV. C. XI. =

Nomen, Acidalia meruit quod arundine pingi. MARTIALIS L. IX. Epigr. XIV. de *Earino Domitiani.* = =

Inque manus chartæ nodoŝaque venit arundo. PERSIUS Sat. III.

Neve notet lufus tristis arundo tuos. MARTIALIS ad libellum suum. L. I. Epigr. IV.

niż wynalazek karty Egipskiej, gdyż można było zino-
czoną w jakiegokolwiek farbie pisać na korze drzew, skó-
rach zwierzęcych i ołowiu. O zwyczajnym używaniu trzcinki do pisania u Starożytnych Egipcyan świadczą HORUS A-
POLLO x) i KLEMENS *Alexandryjski*. y) Dawność ich musi być
większa, kiedy na lat przeszło 1000 przed Erą Chrześcijań-
ską Król DAWID przyrównał swój język do trzcinki Pifa-
rza szybko piszącego. z)

Wyborne trzcinki do pism mieli Starożytni z *Egi-
ptu*. a) U Rzymian náybarziéj zachwalone były trzcinki
Knideyjskie, i owe, które od Anaityckiego jeziora z Azji

x) Δελτον αὐτῶ παρατίθουσιν ὁ ἱερεὺς * σχοῖνιον * μελάν περιάζων, ἐκ
τῆς ἐπισταμένης ἐστὶ συγγενείας. γράμματα * ἐκ γραφῆς. Hieroglyphicorum
L. I. C. XIV. = Ἀιγύπτια μὲν γράμματα διὰ τὸ τάτοις παρ' Αἰγυπτίοις
τὰ γραφόμενα ἐκτελεῖσθαι, σχοῖνω γὰρ γράφουσι * ἢ ἀλλῶ τινί. IDEM
L. I. C. XXXVIII.

y) Ἐφεῖς δὲ ὁ ἱερογραμματεὺς προσέρχεται ἔχων πτερὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, βί-
βλιον τε ἐν χερσὶ. * κἀνονα, ἐν ᾧ γραφικὸν μελάν * σχοῖνον. Strom. L. V.

z) „*Język mojego pióra (trzcinka) Pifarza szybko piszącego.* PSALM. XLIV
w. 2. = Wyraz *calamus*, [καλαμος] jak jest wyrażnie in *Vulgatis (Lingua
mea calamus scribae velociter scribentis,*) oddany w przekładach właściwie,
w źródle Hebrajskim przenośnie przez *Styl*, powinién być w tém miey-
scu być po polsku wyłożony przez wyraz *trzcinka*, nie przez wyraz *pió-
ro*, bo chociaż u Łacinników dzisiejszych barzo dobrze używa się do wy-
rażenia *pióra* przenośnie *calamus*, lub *stylus*, atoli przeciwnie w żadnym
z terażniejszych żywych języków nie można oddawać dawnych narzędzi
pifarskich *stylu* i *trzcinki* przez wyraz *pióro*, o którym żadén z Staroży-
tnych nie domyślał się, ażeby mogło być kiedy narzędziem pifarskiem.

a) *Chartisque serviunt calami Aegyptii maxime, cognatione quadam pa-
pyri.* PLINIUS Hist. Mundi L. XVI. C. XXXVI. = *Μοδο σὶ πapyrus*

zprowadzano. *b)* Miały one zacięcie prawie takie, jak i naszé pióra, a od nacięcia kończyny ku upufzczaniu roz-
płynów pifarskich potrzebnéy zwané były *μεσόσχιδες, μισό-
τομοι, fissipedes, c)* i w rzeźbach trudno jest rozeznac je od na-
szych piór z fczypiorów odartych, chyba ztąd, że są prost-
sze, węzłowate, i czasem zacinané z obydwóch końców.

Wzór takowych trzciniek widzieć można w *Rzymie*; jedną na trunnie czyli raczéy na naczyniu, w jakich nie-
gdys zkładano popioły z ciał zmarłych zwyczajém staro-
żytnym palonych, w ręce Parki *nella Villa Borguesé*, któ-
rá dała jasné wyobrażenie o kształcie trzciniek pifarskich
w Starożytności używanych sławnému WINKELMANOWI; *d)*
drugą w ręce Muzy na wycisku z glinki palonéy, sztuce zro-
bionéy za czasów piérwzych Césarzów Rzymskich, wykopa-
néy w r. 1732, którą objaśnił FICORONI. *e)* Podobnéz do-
strzegá się w *Portici* między zbiórem rozmaitych malowi-
deł wydobytych z *Pompejany* i *Stabiów*.

*Ægyptiam tu argutia Nilotici calami inscriptam non spreveris inspicere. L.
APULEJUS, Madaurensis de Asino aureo L. I. ad Faustinum. =*

Dat chartis habiles calamos Memphitica tellus,

*Texantur reliqua tella palude tibi. MARTIALIS 'Αποφορήτων. Epigr.
XXXVIII. Fasces Calamorum.*

b) *Probatiores tamen Cnidii (calami) & qui in Asia circa Anaiticum lacum
nascuntur. PLINIUS Hist. Mundi L. XVI. C. XXXVI.*

e) *Nec jam fissipedis per calami vias*

*Grassetur Cnidia fulcus arundinis. AUSONIUS Burdigalensis Epist. VI.
ad Theonem.*

d) *Nachrichten von den neuesten herkulanischen Entdeckungen.*

e) *De Personis Scenicis.*

Dotąd jeszcze na Wschodzie całe Narody piszą po większej części trzcinkami. Chińczykowie tylko i Japonowie malują pędzlikami z nieporównaną szybkością swé całostkowe céchy; a Siamczykowie używają laseczek ziemi tłustej i farbistey do ryfowania swych cech zgłoskowych. Na Zachodzie náywcześniey z wiekiem VI lub VII trzcinki zaczęły ustępować powoli pioróm gęsím, łabędzim, pawim i t. d. lecz cały Starożytności nie znane było w kunszcie pisania naszé pióro, (*penna*) a przynáywniey nie maż w téj mierze żadney rękoymii z piśm Wiek VIII poprzedzających. PLINIUSZ *Star/szy* náypracowitszy z Piśmienników, który z 2000 xiążek swé wiadomości czérpał, a z doświadczénia wybadywał pożytki nawet náydrobnieysze wszystkich rzeczy Starożytności znanych, jak w obszernym opisie rozmaitégo rodzaju ptaków, tak w osobnym rozdziale o gęsiach, gdzie nam i té szczególności dochował, że Niemieckie gęsi zwané już w *Rzymie* za jego czasu *ganzæ* (*Gänse*) náybarziéy zachwalano, i że za funt ich puchu do wyścielania wezgłowiów płaciło się piéc srebrników, (*denarii quini*, to jest, stó-fownie do czasów TYTUSA na dzisieyszą monetę Polską zł: 5. gr: 10.) nic cale nie wspomina o piórach do pisania. Jeżeli gdzie jeszcze byłyby wzmianki piór ptasznych do piśm w Starożytności, tedy u owych Piśmienników, którzy o wieyskiem gospodarstwie i korzyściach z niego pisali, jako to KATO, WARRO, KOLUMELLA i t. p. wszyscy jednak milczą o przydatności piór dla Pisarzów, wyliczając różne inne użytki z domowych ptaków.

Niewczesny był wniosek niektórych z owego wiersza
 JUWENALISA: = *Anxia præcipiti venisset epistola penna.* = f)

f) Sat. L. IV. = Wyraz *Penna* u JUWENALISA tak daleko jest od znaczenia narzędzia piśmarnego, jak u KLAUDYANA o piśmarni na powietrzu w owych wierszach: _

*Ingenti clangore grues æstiva relinquunt
 Thracia, cum tepido permutant Strymona Nilo,
 Ordinibus variis per nubila textitur alis*

Litera, pennarumque notis inscribitur aer. De Bello Gildonico. Należy powzięchniejsze było mniemanie Starożytnych, że MERKURY czyli TAUT Wynalezca Abecadła wziął był pochód do postacenia głosek od Żurawiów, jakoby one przelatując z Tracji od Strymonu ponad Nil szykiem gromad swoich porządek i postacie głosek wyrażały, jak to objaśnia KASSYODOR mówiąc: *Literas primum, ut frequentior tradit opinio, Mercurius repertor artium multarum volatu Strymoniarum avium collegisse memoratur. Nam & hodie grues, qui classem consociant, alphabeti formas, natura imbuente, describunt, quem in ordinem decorum redigens vocalibus consonantibusque congruenter admixtis viam sensualem reperit, per quam alta petens ad penetralia prudentiæ mens possit velocissima pervenire.* Variarum L. VIII. Ztąd u Egipcyan hieroglif Żurawia na cęchę piśmienną zamięniiony czynił pięrwszą głosekę w ich Abecadle. Ztąd MARCYALIS przez wyraz *grues* oznaczył przęnośnie *głoski*, Ztąd KLAUDYAN na takim mniemaniu zasadzony położył blisko siebie wyrazy *litera* i *penna*, ale z tego wszystkiego wnosić nie można, że jęmu lub jego Popzednikóm znanę było pióro piśmarnie. Równie nie rozumiał HOMERA ów, co z wiersza w H. *Odyseji*:

τῶν ὑστέρων ὡσεὶ πτερόν ἢ νόμα.

gdzie tén Patryarcha Poetów przyrównywa lekkie i szybkie okręty w przelocie po morzach do pióra i myśli, chciał przyczępić podobieństwo do pióra piśmarnego, jak gdyby toż wnosil z owęgo wielokrotnęgo powtarzania: *ἔπειτα πτερόεντα* (*słowa skrzydlate*, czyli *szybko wymowione*) których raz wypuszczonych zacofnąć nie można, jak rozsądnie tłumaczy PLUTARCH L. de Garrulitate. Nię można tu nie dotknąć grubęy •

że już w Wieku II znane były pióra ptáźce w sprzęcie pifar-
skim, kiedy oczywiście wyraz przenośny *penna* w tém miey-
scu położony nie oznaczá pifarckiego narzędzia, lecz szyb-
kość dochodzących listów, jakby na skrzydłach. Inaczej wy-
kładać tén wiérz jest nie znać myśli Poety, a daleko
mniéj jészcze Starożytność.

Pierwszą wzmiankę na Zachodzie o piórze pifarckim
znajdujemy dopiéro w Wieku VII u IZYDORA, który kładzie
wyróżną różnicę między piórem a trzcinką, g) lubo zaś nie
zdaje się mówić o piórze, jak o rzeczy nowéj, że jednak za
jego wieku używali Pifarze do woli piór lub trzciniek, to sa-

myłki albo raczej natrętného upora w utrzymywaniu włásnego przywidze-
nia tych, którzy z owého mieysca KLEMENSA *Alexandryjskiego* przyto-
czoného wyżéj w oryginale na k. 131 pod y) w wyrazach takich: „*Wraz*
„*Świątopis występuje pióra na głowie mający, a w ręku xiążkę i pra-*
„*widło, na którém czérnidło pifarckie i trzcinka*„ śmiało wnieśli, że tu
pióra na głowie znaczą pióra ptáźce do pisania, kiedy nie mogą w tém
samém mieyscu nie widzieć trzcinki pifarckiej wyraźnie wspomnionéj
od tego Mądrego Oycy Kościoła, a powinnyby znać, że w stroj głowy
Kaptanów Egipskich, szczególniejszych Czcieliów TAUTA, wchodziły
pióra czyli skrzydełka, jaké na obrazach starożytnych u czapki i u pięt
Merkuryusza postrzegamy, a nawet znajdujemy u TERTULLIANA, że pióra
były strojem pospolitym u Garamantów niedalekich Sąsiadów dawnych
Egipcyan, bo tylko Etyopią przegrodzonych, a to w owych słowach:
Debeunt etiam ipsi aliqua sibi insignia defendere, aut pennas Gara-
mantum, aut strobulos Barbarorum, aut cicadas Atheniensium, aut cir-
ros Germanorum, aut stigmata Britonum. L. de Virginitate Velanda.

g) *Całamus arboris est, penna, avis, cujus acumen dividitur in duo in*
totó corpore unitate servata. Orig. L. VII.

S

mo przekonywają, że wtedy pióro nie było powszechnie znane, a zatem nie było dawnym wynalazkiem, i można być pewnym, że jeżeli gdzie na obrazie lub na rycinie jakiegokolwiek za starożytną udawaną zdarza się widzieć w ręku osoby piszącej pióro gęsie z szczypiórami, jak bywa w niektórych malowidłach ARYSTOTELESA i EWANGELISTÓW, robota taką jest bardzo późną i bardzo niewiadomą kunsztmistrza.

Rozpłyn, w którym Starożytni maczali swé trzcinki, zwany był u dawnych Łacinników, równie jak u Greków, *czernidłem piśmianym*, (μελαν, μελανόν γραφικόν, *atramentum librarium*) u późniejszych Greków *przypalnikiem* (ἐγκαύστων od ἐγκαύειν *przypalać*,) podobno dla tego, że wszelki gatunek inkaustu wystawianiem na przypał promieni słonecznych *czyszczono*. h) Ztąd i my zkażnie w języku naszym nazwalismy *inkaust*, jak Włosi *inchostro*, lubo nazwisko ἐγκαύστων oznaczało właściwie ową płyn czerwoną z warzonej porzeczki szarłatowej wyrabianą, którego używali Wschodni Cesarze do podpisywania piśm uroczystych zwanych dla tego *Encauta*, *Encauteria*, a którego nie godziło się nikomu więcej używać pod karą *rebellionis*. i)

Inkaust piśmiany znany był bardzo odległej Starożytności może dawniej jeszcze niż trzcinki długo zastępowane od pędzłów, a przynajmniej zawsze musiał być w użyciu, odkąd zaczęto pisać na kórkach drzew lub skórach zwierząt. Od namazywania inkaustem głosi w *Lacjum* z pierwiastek

h) Omne autem atramentum sole perficitur. PLINIUS Hist. M. L. XXXV. CNL.
i) NICETAS Choniates in Annalibus de Vita Manuelis.

zaraz rozkrzewienia tam pisma nazwane były właściwie *mazami*. k) (*litera a linendo*) U JEREMIASZA, który żył na lat przeszło 600 przed CHRYSYDUSEM znajduje się wyraźna wzmianka o inkauscie. l) Pamiętny wyraz DEMADESA Mowcy Ateńskiego, który był powiedział o okrutnych Przewach DRAGONA, że nie inkaustem lecz krwią napisane były, barzo dowodzi, że na lat 700 przed Erą naszą pisano inkaustem w Atenach. m) PLINIUSZ Starszy przywiódłszy książki NUMY i *Sybillową* inkaustem pisaną na karcie Egipskiej, wspomina razem o MUCYANIE, który będąc Rządcą w Licyi czytał tam list SARPEDONA także na karcie Egipskiej pisaną podczas wojny Trojańskiej, n) z kąd się okazuje, że Licyczyków znany był inkaust dawniejszy niż na lat 1200 przed naszą Erą, to jest, w Wieku Bohatyrskim.

W rzeczy samej pojąć nie można, jakby *Iliada* i *Odyseja*, dzieła tak rozległe! mogły być napisane, gdyby był inkaust nie był pospolitym w wieku HOMERA. Nie można

k) — — — *Incomptis allinet atrum*

Transverso calamo signum — — — HORATIUS in *Arte Poetica*.

l) „Odpowiedział im Baruch: z ust swoich mówił, jakoby czytając ku
„mnie te wszystkie kazania, a jam pisał na książkach inkaustem.”
Rozdz. XXXV. w. 18.

m) Διὸ καὶ Δημάδης ὑστερον εὐδοκίμησεν ἐπιπὼν ὅτι δι' αἵματος ἔδιδ' ἀμείλιχον τὴν νόμους ὁ Δρακὼν ἔγραψε. PLUTARCHUS in *Solone*.

n) Mutianus ter Consul prodidit nuper se legisse, cum praesideret Lyciae, Sarpedonis a Troja scriptam in quodam templo epistolae chartam. Hist. Munch. L. XIII. C. XIII.

pojąć, jakby mógł być wydoskonalony język Grecki do tego stopnia, w którym go uznajemy w HOMERZE, gdyby już przed HOMEREM nie pisano barzo wiele, a niepodobną było pisać barzo wiele nieznającym inkaustu, i przymuszonym orać szpicą żelazną. MARTORELLI dowodzi, że już MOYŻESZ pisał inkaustem. o) Jak powszechnie był potrzebowany inkaust w *Greyci*, gdzie nawet młodź, nie jak w *Rzymie* stylęm na wołkach, lecz inkaustem na karcie pisywała, okazuje ow wyrzut, którego DEMOSTENES złośliwie uczynił ESCHINESOWI, że on w Szkołach będąc do niskich poślug używany między innemi rozciérał inkaust. p)

Sposoby robienia inkaustu w Starożytności opisałi WITRUVIUSZ, q) PLINIUSZ *Starfzy*, r) DYOSKORYDES s) i IZYDOR. t) Między terażniejszymi cała książka o *Inkaustach* KANEPARYUSZA użyteczniejsza jest Fizykom, niż Antykwarzóm. u) Najpowszechniejszy robili Starzy swój inkaust z sadzy i z węgla palonego łuczywa. w) Zachwalony był gatunek inkaustu

o) De Regia Theca Calamaria sive Μελανοδοχείωι. L. I. C. III. Atramentum sive scribingi materies.

p) παῖς μὲν ὦν μετὰ πολλῆς εὐδείας ἐγράφη. ἀμα τῷ διδασκαλίῳ προσεδρεύων, τὸ μέλαν τρίβων, * τὰ βάρη σπογγίζων, * τὸ παιδαγωγέϊον κορῶν, οἰκέτε τὰξιν οὐκ ἐλευθέρου παιδὸς ἔχων. De Corona.

q) Architecturæ L. VII. C. X.

r) Hist. Mundi L. XXXV. C. VI.

s) De Materia Medica L. V. C. Ult.

t) Originum L. XIX.

u) Caneparii liber de atramentis „mowi ERNESTI Archæol. Liter. p. 101, „physicis aptior est quam antiquariis rationibus.

w) Fit enim & ex fuligine plurimis modis — — Fit & tædis ligno com-

w *Atenach* z lagru winnego zwany *τρουγιηθῶν* wynalazku Mal-
larzów POLIGNOTA i MIKONA. x) Umieili Starzy ubezpie-
czać piśma od myszy zaprawiając inkaust piolyném. y) Posiada-
dali także sposób miarkowania go tak, żeby niebył ani zbyt
ciekły ani zbyt gęsty, za pomocą gumy lub ośtu, z) cho-
ciaż nam pozostało wyraźne uskarżanie się na jego nie-
umiær w jednéj Satyrze PERSYUSZA. a) Ze jednak nie by-
ły nadto płynné inkausty Starożytnych, okazują to arcy
wydatné głoski w piśmach Herkulaneńskich, a przytém nie-
zblakléy przez XVII wieków czarności, z których to piśm
jakkolwiek na węgiel przepalonych, za pomocą kunsztot-
wnego wálka, około którego je oklejáno, kilka szczęśli-
wie rozwinięto i przepisano. Z tych między innemi náyzná-
jomsza jest *Obrona Muzyki* przez jakiegoś FILODEMA. Czár-
ność ta inkaustów wydawała się náybardziéy na karcie E-
giptskiéy wsiągającéy rozpliny i zwanéy ztąd *bibula*. b) Bla-

*busto tritisque in mortario carbonibus. — — — Laudatissimum eodem
modo fit e tædis. Adulteratur fornacum balinearumque fuligine, quo
ad volumina scribenda utuntur. PLINIUS Hist. Mundi L. XV. C. V.*

x) *Polygnotus & Mycon celeberrimi Athenis Pictores e vinaceis fecere. ID. Ib.*

y) *Atramentum librarium ex diluto ejus (absynthii) temperatum literas a
musculis tuetur. IDEM Ibidem.*

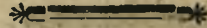
z) *Librarium (atramentum) gummi, testorium glutino admisto temperatur.
Quod autem aceto liquefactum est, aque diluitur. IDEM Ibidem.*

a) *Tunc querimur, crassus calamis quod pendeat humor,*

Nigra quod infusa vanescat sepia lympha,

Dilutos querimur geminet quod fistula guttas. Sat. III.

b) *Conficitur bibula Memphitis charta papyro, ait Lucanus. Bibulam au-
tem papyrum dixit, quod humorem bibat. ISIDORUS Orig. L. VI.*

dość ich postrzeżoną w niektórych starożytnych pismach przypisuje WINKELMAN przebcrowi koperwaséin.

Dla czarności u Łacinników zwany był inkaust *sepia* przez podobieństwo do pławu zwanego *inkaust*, (*σηπία*, *lo-ligo*) który ma czarną pokokę, a w przestrachu rozpułczają ją po wodzie kryjąc się i uciekając pod takowym zamętém. c)

c) *Alia fuga se, alia occultatione tutantur, sepia atramenti effusione, torpore torpedines.* CICERO de Natura Deorum L. III. C. L. =

Sepia tarda fugæ tenui cum forte sub unda

Deprensa est, jam jamque manus timet illa rapaces,

Inficiens aquor nigrum vomit illa cruorem,

Avertitque vias oculos frustrata sequentes. OVIDIUS in 'Αλιευτικῶν Fra-

gmento. = *Sepiarum generis mares varii & nigriores, constantiaque majoris; percussa tridente femina auxiliantur; at femina isto mare fugit. Ambo autem, ubi sensere se apprehendi, effuso atramento, quod pro sanguine his est, infuscata aqua absconduntur.* PLINIUS Hist. Mundi L.

IX. C. XXIX. = ὀλοκομένη δὲ ἡ σηπία τὸν θόλον ἀφίσι. * ἐν αὐτῷ κρύπτεται ἐμφήνασα φευγεῖν εἰς τρυμφοσθέν.

ATHENAEUS Δειπνοσοφίστων L. VII. = ἐκ ἀξίων ἔστι τὸ τῆς σηπίας παρελθεῖν. τὴν γὰρ καλημένην κύστιν παρὰ τὸν τραχίλον ἔχουσα πλήρη ζοφίεβς υγροτήτος, ἢν θόλου κα-

λύσιν, ὅταν καταλαμβάνηται, μετήσιν ἔξω, τεχυομένη τῆς θαλάττης δια-

θολωθεῖσης, ποιήσασα περὶ αὐτὴν σκότος, ὑπεκδύναι * ἀποδρᾶναι τὴν τῆ

θυρεούοντος ὄψιν ἀπομιμνομένη τῆς Ὀμήρου θεῆς κυανῆ νεφέλη πολλάκις ἢς

ἐν σῶσαι θέλωσιν ὑφαιρημένης * διακλέπτοντας. PLUTARCHUS de So-

lertia Animalium. = Godne tu wspomnienia dla swey ofobliwości miey-

ſce TERTULIANA, gdzie przyrównywa Marcyjonitów do tego rodzaju ptaków w owych słowach: *Sed enim sepiae isti (quorum figura, illud quoque pisculentum de cibus lex recusavit) ut traditionem sui sentiunt, tenebras hinc blasphemiae intervomunt, atque ita intentionem uniuscujusque jam proximam dispargunt, jactando & asseverando ea, quae res luculentem bonitatem Creatoris infuscant. Adversus Marcionem. L. II.*

Wyraz *sepia* użyty w starych piśmich za rozplłyn pifarski, i to szczególniey od Piśmienników Rzymkich, *d*) má się rozumieć przenośnie, (*τροπικῶς*) a PLINIUSZ *Starszy* wyraźnie ostrzega, że się z posoki tego pławu inkaustu do pifania nie robił. *e*)

Indyjanie od niepamiętnych czasów posiadali tajemny sposób robienia wybornego inkaustu, którego starzy Rzymianie nie mogli dociec, *f*) ale go naśladowali. *g*) Wy nalazek *Tufzu* czyli inkaustu Chińskiego gubi się także w dalekiej Starożytności. Robotę jego opiliuje DU HALDE. *h*)

Naczynie do inkaustu u Starożytnych zwało się *μελανοδοχείον*, *atramentarium*, częścię *theca calamaria*, z kąd i polskie nazwisko *kałamárz*; bo w tém naczyniu bywały pospolicie wydrążenia do zatykania trzcinek zporządzone. U Cyprycczyków, u których inkaust był w sztukach nakształt *tufzu* Chińskiego, miało to naczynie nazwisko *ἀλειπήριον*, i Nauczyciele Pifania zwani tam byli *Διδασκαλαίφοι*. *i*)

d) *Notasque furvæ sepia*

Gnidiosque nodos prodidit. AUSONIUS Epist. IV. ad Theonem.

e) *Mira in hoc sepiarum natura, sed ex his (atramentum) non fit. Histor. Mundi L. XXXV. C. VI.*

f) *Apportatur & Indicum (atramentum) ex India, inexplorata ad huc inventionis mihi. IDEM Ibidem.*

g) *Sunt, qui & vini facem siccata excoquant, affirmantque, si ex bono vino fax fuerit, Indici speciem hoc atramentum præbere. IDEM. Ibidem.*

h) *Description de la Chine. T. II.*

i) *Jac: MARTORELLI de Regia Theca Calamaria L. I. C. VII. Nomina vasculi atramenti apud Græcos.*

Nazwisko *κανικλεῖον*, *caniculum*, naczynia, w którym Césarze Grecy miéwali swój szarłatny inkaust, i od którego był Urzędnik Dworu Wschodniego zwany *Κανικλειος*, (*Strażnik Kałamarza Césarskiego*) późniejszy wieki nadały. Były robione kałamarze z różnych materyałów, często rzeźbami, osobliwie twarzami Bogów i talifinami zdobione, a kształt ich bywał zwyczajnie wielościenny. *k)* (*πολυωψ*)

Ośmiościenny kształt postrzegą się w náy dawniejszych. Takie są trzy kałamarze zachowane z Starożytności, z których jeden wykopany w starym grobie przy *Turizzo* r. 1745, drugi dobyty z zawałisk *Pompejany*, obydwa złożone w *Portici*, trzeci posiadany od Familii *WASSALICH* w *Neapoli*. Takowegóż kształtu jest kałamarz malowany w starożytném Rękopiśmie *DYONIZEGO* z *Halikarnassu*, którego wzór wydał *MONTFAUCON*.

Kałamarze w Muzeum Herkulanenńskiem zachowane z Wieków I, niektóre z zabytkami nawet inkaustu, mają postać walcową. Ow kałamarz, którego pokazują w Skarbcu *S. DYONIZEGO* z *Areopagu*, i którego Właścicielem czynią tego Apostoła *Francyi*, ma postać wiaderka, i nie jest tak dawny, jak niegdyś mniemano. Musiały jednak kałamarze w Wiekach II i III miéwać postać skopka z rękojestką, z kądem zwane są u *POLLUXA* *πέλλα*. *l)* W późniejszych wiekach Rabini Żydowscy dawali swym kałamarzóm postać rogów, i takim naśladowanym dané było nazwisko *cornua*.

k) SCHWARTZIUS §. 12.

l) Onomastici L. X. C. XIV.

Do sprzętów pisarskich należały: Puzdra do chowania trzcinek często z kałamárzami łączone; m) (καλάμιδες, *theca calamariae*) a u młodzi do chowania stylów orzających po włoskach. n) (γραφιδία, *theca graphiarie*) Szybka ołowiana kolistá do znaczenia linii, o) (γυρός, παραγράφος, κυκλομόλυσσον, *plumbum curvum*, *notatorium*) Prawidło podobne naszemu do prostowania tychże linii, p) (κανών, κανονίς, *regula*, *norma*). Nożyk prosty lub zakrzywiony czyli *scyzoryk* do zacinania trzcinek i obrzynania karty, q) (σμίλη, γλυφίς, *scalprum librarium*) służący czasem do cięcia głosek na materyałach twardych. r) Osla (θηγάνη, *cos*)

m) *Sero enim ac vix remisit, — — ne cuius comiti aut. librario calamaria aut graphiaria theca adimerentur. SUETONIUS in Nerone. =*
Sortitus thecam calamis ornare memento,

Cætera nos dedimus, tu leviora para. MARTIALIS L. XIV. Epigr. XIX.

n) *Hæc tibi erunt armata suo graphiaria ferro,*

Si puero donec, non leve munus erit. IDEM. L. XIV. Epigr. XXI.

o) — — — — — *membrana*

Directa plumbo & pumice omnia aquata. CATULLUS Epigr. ad Varium.

p) *Nouveau Traité de Diplomatique L. I. Parte II. Sect. II. C. VIII.*

q) *Scalpro librario venas sibi incidit. SUETONIUS in Vitellio.*

r) — — — — — *οὐδ' ἔγωγ' ἢ δὴ πόρον*

Ἐκ τῆς Παλαμίδος, ὡς ἐκεῖνος τὰς πλάτας

Ἐπιψω γράφων — — — — —

— — — — —

Ἄγε δὴ πινάκων ξεστῶν δελτοῖς

Δέξασθε σμίλης ὄλκους

Κίρκας ἐμῶν μόχθων. — — ARISTOPHANES in Θεσμοφοριαζήσεσις.

T

—————

do ostrzenia sęczoryków. Ząb kiernozii *s*) lub koncha *t*) do gładzenia karty. Kamień z piany morskiej, (*κίσσηρις*, *pumex*) którego dobierano z wyspów *Melos*, *Scyros* i *Eoliskich*, *u*) używany był powszechnie do skrobania trzcinek, zagładzania kosińców karty papierowej i opraw, a często do wycierania całego pisma z pergaminowej karty *x* na której co innego można było napisać. *w*) Takowe karty odnawiane zwały się *znowodpisane*, (*chartæ rescriptæ*) i na takich kartach przed lat kilkunastą odkryli w Bibliotece Watykańskiej BRUNS i GIOVINAZZI ułamek *xci* książki Historii Rzymskiej LIWIUSZA od nikogo przedtém niewidziany, i dopiero w r. 1773 na widok wyszły. *x*) Na ostatek gębka (*σπόγγιον*, *spongia*) służyła do wywabiania omyłek piśmarnych na wszelkiej materii. *y*) Tak AUGUST Césarz

s) *Calamo & atramento temperato, charta etiam dentata res agetur, scribis enim te meas literas superiores vix legere potuisse. CICERO ad Quintum Fratrem L. II. Epist. XV.*

t) *Scabritia (charta) levigatur dente conchave, sed caduca litera fiunt. PLINIUS Hist. Mundi L. XIII. C. XII.*

u) *Atque, ut ait Catullus, libris laudatissimi sunt (pumices) in Melo, Scyro & Aeolis Insulis. IDEM L. XXXVI. C. XXI.*

w) *Quoi dono lepidum novum libellum.*

Arida modo pumice expolitur. CATULLUS ad Cornelium Nepotem.

Nec fragili geminae poliantur pumice chartæ,

Hirsutus passis ut videre comis. OVIDIUS ad libellum suum. Tristium L. I. Eleg. I.

x) T. LIVII Historiae L. XCI. Fragmentum ἀνεκδοτόν · Romæ & Lipsiæ. 1773.

y) *Curre, sed instructum comitetur pumice librum*

Spongia, muneribus convenit illa meis. MARTIALIS ad Faustinum L. IV. Epig. X. = σπόγγιον ἔχειν καλάρων τον ψαιστορα ἀπό κινδύων. SVI-

zapytany od przyjaciół, jak mu się udawała Trajedyja: AJAX, którą był zaczął układać, odpowiedział żartobliwie, że jego *Ajax wsiąkł w gębkę* z) oznaczając przez to zagładanie geftych omyłek.

Té rozmaite narzędzia i sprzęty Starożytni Pisarze, kiedy który z nich wzrok lub rękę utracił, poświęcać zwykli MERKUREMU lub MUZOM, jak się można naczytać tych ofiar w Greckich Zbierankach Skoropifarskich, a) ktore osobno przedrukować kazał SCHWARTZ. Pisarze Egipcscy wyrażali taki hołd MERKUREMU czyli swemu TAUTOWI, jako

DAS in Lexico voce *Σπόγγος*. = *Erubescat spongia Marcionis, nisi quod ex abundanti retracto, quæ abstulit, cum validius sit illum ex his revincti, quæ servavit.* Q. SEPT. FLORENS TERTULLIANUS Carthaginensís. *Adversus Marcionem* L. V.

z) *Quaerentibusque amicis, quidnam Ajax ageret? respondit, Ajacem suum in spongiam incubuisse.* SUETONIUS in *Augusto*.

a) *Anthologiæ* L. VI. Edit. *Henrici Stephani*: Náypięknieyszy z siedmiu Napisków Greckich, który wszystkie narzędzia pifarskie z Łacińskich Pismienników okazańe wyrażá, jest MENEDEMA *Skoropifa* następujący:

Γραμματικῶ πλῆθοντα μελάσμασι κυκλομολιβδον,

Καὶ κανόνα γραφίδων ἰδύτατον φυλάκα,

Καὶ γραφικῶιο δοχεῖα μελαινοτατοῖο βίβλου,

* Ἄκρα τε μεσσοτόμῳς εὐγραφέας καλάμῳς,

Τρηχάλειον τε λίθον δονάκων εὐθηγέα κόσμῳν.

* Ἐνθα περιτριβέων ὄξυ χάραγμα πᾶλαι,

Καὶ γραφικῶ καλάμῳ πλατέος γλοχίνα σιδήρου,

* Ὅπλα σοι ἐμπορίῳς ἀντιτο τῆς ἰδίας:

Κεκμηκῶσι Μεγεδημῳς ὑπ' ἀχλὺς ὄμμα παλαιῶν

Ἐγμία, σύ δ' αἰεὶ φέρεβι σὸν ἐργατήκην. L. VI, *περὶ Ταχυγράφων*.

Wynalezcy Piśma przez obowiązek zakonny. b) Wzoróm zaś sprzętów piśmarnych można się przypatrzeć w rozmaitych malowidłach na czele starych rękopiśm, n. p. náybliżéy w Bibliotece Césarskiéy w *Wiedniu* na czele EWANGELIY MATEUSZA, MARKA i ŁUKASZA, tudzież sławnégo rękopiśma DYOSKORYDESA opisaných przez LAMBECYUSA i NESSELA. c)

§. XII.

Przylączę uwagi nad postacią xiążek u Starożytných i wewnątrzniemi onychże ozdobami, i na tém zakończę obraz *Kunstu Piśmarnego* od piérwszego zarysu myśli Człowieka prowadzony.

Odkąd wszczęty był spór między Uczonými o postać xiążek w Starożytności, czyli ta była wálkowatá lub czworgranná? tłum Filologów długo wierzył i popiéráł wálkowatá, złudzony już nazwiskiem *zawiciá*, (*εὐκλινία*, *volumen*) które im wyobrażało kartę około wálka obwijaną, chociaż właściwie znaczyło xiążkę zwyczajną w oprawie, to jest, obwinietą, zkąd i nazwisko oprawy saméy powijającéy xiążkę *involutum*; już wzorami piśm w walek uwijanych, jakié miéwają w ręku Osoby Imperatorów i Konsulów Rzymskich na piéniądzach ciśnięte i z marmurów ciofané, które nie są xiążkami; już stateczném od kilku wieków mniemaniem Żydów, że ich náydawniéjszé xiążki oko-

b) JAMBlichus de Mysteriis Ægyptiorum.

c) Commentarius de Bibliotheca Caesarea Vindobonensi. *Vienna in Austria*. 1665.
= Breviarii Eiusdem T. I.

ło wałków obwijané były, co MARTORELLI jedén z náyświa-
tlejszych Wieku Naszego Starożytności Tłumaczów śądzi
bydź wymysłem późnych Rabinów, wszystkie mieysca Pi-
fina na poparcie takowéy postaci książek przywodzone zrę-
cznie i szczęśliwie, jako tego niedowodzące, wykładając. d)

Żydzi sami podziśdzién náytrofkliviéy utrzymują postać
uwoju czyli wałkowatą w swéy *Xędze Prawa* zwanéy SE-
PHER-THORAH, i náydawniejszą tego zkładu książkę pokazują w
Synagodze Kairkiéy mianą od nich za własnopismo EZDRA-
SZA. Wizyftkie Synagogi bogatsze posiadają podobne u-
woje zapisané podług ich obrządków na pergaminie bez
náyimniejszéy zkazy, inkaustém osobliwym, którén zowią
świątym i okazałemi czworgrannémi czyli równoległémi gło-
wkami zwanémi MERUBAAD. e)

Ale po Grekach i Rzymianach nie pozostała się ani
jedna książka tego kształtu. Trotz Prawnik Utrechtski ká-
zał odsztychować mniemaną książkę wałkową, dając jéy wał-
kowi rogi, czoła i guzy, do których oznaczénia ponakrę-
cał źle zrozumiané mieysca Pismienników Łacińskich; rze-
czywistého zaś wzoru takiéy książki na żadnym prawym po-
mniku nie widział i nie pokazał. f)

Niektórzy przypisywali wynalazek książek czworgran-

d) De Regia Theca Calamaria *πάρεργον* C. I. de Librorum figura apud Hebræos.

e) Cérémonies & coutumes des Juifs traduites de l' Italien de Leon de Mo-
dène. = Dictionnaire Universel Historique des Moeurs à l' article: SE-
PHER-THORAH.

f) De Prima Scribendi Origine. Trajecti ad Rhenum. 1738.

—————

ných ΑΤΤΑΛΩΙ i Królowi Pergamu, jak gdyby tén zkład książki nie był náyoczywiście tak dáwnym, jak książki bydz zaczęły. Inni z IZYDOREM datowali czworgranné książki od czaŕu, kiedy Sycyliyczycyowie zaczęli obrzynać fwoje, g) chociaż wyraźné wspomniénié ARYSTOTELESA o obrzynaniu książek papierowych, którégó IZYDOR nie postrzégł, h) przekonywá, że tén zwyczaj jest dáwniejszy, a domyśl zdrowy, że fałszywy jest zakład daty czworgrannéy książki od czaŕu ich obrzynania. Wiékszá część kunsztu oprawy książek u Starożytnych, rozebraná w swych szczególnościach, między którými *młotanie* (*malleatio*) w dáwném i powszechném było użyciu, nie moze bydz przystóŕowaną tylko do książek czworgrannych; i LUCYAN rzucając żart na *Nieu- czonégó*, który zgromadzał i pięknie odziewał książki, ále ich czytać nie umiał, gdzie wytkniéte są między innými *guzy książek* (*ὀμφαλοὶ*, *umbilici*) cale rózne od motków krasnopisarskich, okazuje barzo jaśnie, że owé ozdoby oprawy zwyczajnych, jak znamy, książek, nie zaś uwojóŕ, lub urojoným wálkowatým książkóm przystáły. i)

Ani zmyślonych ozdób wálkowatych książek, nie dosta-

g) *Circumcidit libros Sicilia primum increbuit.* Orig. L. VI.

h) *Διά τι τῶν βιβλίων ἡ τομὴ οὕσα ἐπίπεδος καὶ εὐθεία: ἔαν μὲν τις τέρμη παρὰ τὴν βαρῖν, γίνεται εὐθεία ἀνελεῖσθόμην. ἔαν δὲ ἐγκλίνας, σκολιὰ.* In *Problematis. Sect. XVI. Probl. VI.*

i) *τινα γὰρ ἐλπίδα καὶ αὐτὸς ἔχων εἰς τὰ βιβλία, καὶ ἀνελίπεις αἰεὶ καὶ διακολῶς καὶ περικόπτεις καὶ ἀλείφεις τῷ κρούει καὶ τε κέδρω, καὶ διαφθέρεις περιβάλλεις, καὶ ὀμφαλὸς ἐντίθει. ὡς δὲ τι ἀπολαύσων αὐτῶν.* *Adversus In- doctum.*

to się nikomu widzieć w prawdziwych uwójach Muzeum Herkulaneńskiego, gdzie ich około 200 dochowano. Qwzém między malowidłami *Pompejany* widzieć na jednym obrazie skrzydlatego chłopczyka, który ARYONÓWI na delfinie pływającemu podaje wiązkę czworgranną, na innym widzieć Ptakowieszca trzymającego w prawej ręce więgę czworgranną i t. d. Podobnież widzieć można czworgranną wiązkę w ręku *Muzy*, którą wydał FICORONI, i takąż przy nogach Nauczyciela na starożytnym wycisku w glince palonéy wykopanym nie dawno w górze *Celuszowey*, którén objaśnił MAMACCHI. k)

Jeżeli na sławnéy rycinie *Ubostwini* HOMERA w wieku przeszłym odkrytéy l) widzimy uwóy zamiast wiązki zwyczajnéy, przyczyną błędu była niewiadomość Ryciarza, jakkolwiek w kunszcie ryciarzkim biegłego, który widząc gdzieś uwóy urzędniczy w ręku Osoby Magistratową Togę noszącéy, rozumiał, że to była postać piśma mogącą wyrażać wiązkę w ręku Osoby Filozoffkim Płaszczém odzianéy.

Rzecz jest nie do uwierzenia, ażeby kiedy Piśmiennik jak rozległe dzieła swoje zapisywał na karcie kilkadziesiąt stóp długiey, którąby zwijał i rozwijał nakształt sztuki płótna. Ilé mieysca takowá karta potrzebowałaby zastąpić w przypadku wyszukania w niéy żądanych wyrazów? jak niewy-

k) Antiquitatum Christianarum T. III.

l) *Athanasii* KIRCHERI *Vetus & Novum Latium*. L. II. C. VII. *Lapis* in Marino Agro inventi ἀποθεώσις HOMERI experimentis Interpretatio. *Amstelodami*. 1671. = *Gisberti* CUPERI *Apotheosis HOMERI*. 1697.

godnie byłoby ją czytać? kiedy można było náyobfzernieyfzê piſma w xiążce na karty dzieloney jedną ręką objąć, i każdą jégo cząstkę w ſwéy fronie łatwo pod oko ſtawić.

Xiążka zwaná była u Greków, βιβλα, τέυχ, u Łacinników *liber*, *volumen*, ani to oſtatnie nazwiſko nie było przywiązane do znaczenia uwoju. Starzy Piſmiennicy obydwoích nazwiſk do oznaczenia czworgranney xiążki używali, i *evolvere* znaczyło u nich w czytaniu przekładanie kart zwyczajney czworgranney xiążki. m)

Jedyná ſciſła różnica, jaką między temi dwiema wyrazami *liber* i *volumen* upatrzeć można, była ta, że wyraz *liber* oznaczał xiążkę całkowitzé dzieło jakiégo Piſmiennika w jedney oprawie obéymujacą, a wyraz *volumen* o-

m) *Chrysippus totum volumen implevit partim falsis oraculis.* CICERO de Divinatione L. II. C. LVI. i znówu Tenże niżej o tem ſamem: *Atque omnium ſomniorum & talium plenus est Chrysippi liber.* C. LXX. = *Quoniam ſatis hujus voluminis magnitudo crevit, commodius erit in altero libro exponere.* IDEM ad Herennium L. II. C. I. =

Sex ego Faſtorum ſcripsi totidemque libellos,

Cumque ſuo finem menſe volumen habet. OVIDIUS Trift. L. I. Eleg. I. = *Improbam viſum eſt pietatem tuam multitudine diſtinere librorum, vel meum laborem plurimis voluminibus occupare.* JUL. CAPITOLINUS in Gallienis Tribus ad Conſtantium Auguſtum. = *Sallonium filium etiam Gallieni, qui & Gallienus dictus eſt, huic libro adjungam, ad aliud volumen tranſeam.* TREBELLIVS POLLIO de Valeriano Juniore. = =

Vadas, ſed redeas involutus,

Libros non legiſt iſte, ſed libellos. MARTIALIS L. XI. Epigr. I. ad Librum ſuum de Parthenio. = Co MARCYALIS przez *evolvere*, to HORACY przez *verſare* wyraził: *Vos exemplaria Graeca, noſturna verſate manu, verſate diurna.* De Arte Poetica.

znaczał wszelką książkę, czy to całe jakie dzieło niepodzielone na znaczne części (*in tomos*) w jedney oprawie zawierającą, czy jedną tylko część dzieła rozległego podzielonego na części, od innych oddzielnie oprawionych wysofobnioną; n) lecz obydwá té wyrazy jedynie książkę zwyczajną wyobrażały, nie pismo w walec uwinięte. *Uwoje* zaś (*κυλίνδρου, cylindri*) były właściwie pisma krótkie zmniejszone na jedney lub dwóch kartach, i to jednostronnych, jeżeli te były z papieru, albo przydłuższe, lecz pod jeden rzut oka wystawiane, i mogące się zwijać, jak mowią, w trąbkę. Takie były n. p. zapisy ręczne, karty krajopisarskie i t. p. Tego rodzaju jest między innymi znakomitym Starożytności zabytkiem Karta pod panowaniem TEODOZJU-

n) *Ingens postea numerus librorum in Ægypto a Ptolomæis Regibus vel conquisitus vel confectus est, ad millia fere voluminum septingenta A. GELLIUS Noct. Attic. L. VI. C. XVII. = Si cui centum libri sint legati, centum volumina ei dabimus, — — cum (si quis) haberet Homerum totum in uno volumine, non quadraginta octo libros computamus, sed unum Homeri volumen pro libro accipiendum est. ULPIANUS J. C. L. 52. D. de Legat. III. §. 2. =* Z założenia w przykładzie od ULPIANA domyslać się łatwo, że Starożytni XLVIII książek czyli Pieśni HOMERA, to jest XXIV *Iliady* i tyléż *Odyseji* mogli mieć w osobnych oprawach, i 48 książek z nich robić, chociaż za naszych czasów każda z tych pieśni na jednym lub dwóch arkuszach papieru zmieścić się może. Nie była to rzecz osobliwa u Starożytnych, którzy ważne dzieła zapisywali okazalými czworogrannými głoskami, jak się okazało na kartach 62 i 63, a układając je na papierze, robili z nich *wierzchofisma*, jak na kartce 114.

U

SZA *Wielkiego* zaryfowana, wyrażająca gościńcę i drogi, któremi wojska Rzymskie po największemy części Powiatów Zachodniego Cesarstwa przechadzać zwykły, wydobyta z jedney z Bibliotek Zakonnych w Niemczech od Konrada CELTESA, a wydana na widok przez Konrada PEUTYNGIERA. o)

Żeby fobie wystawić jasné wyobrażenie o uwójach w Starożytności, należy znać piśma, które niemi były właściwie. Uwójami były piśma prawnicze i urzędowe zwané przenosiennie *tablicami*, p) (*δέλτοι*, *tabulæ*) chociaż już na papierze i pergaminie pisywane, a to dla zabytku dawnych tablic drewnianych, na których podobné piśma ryto. q) Od takowych tablic *Archíwa* czyli zkłady starych piśm urzędowych wzięły u Rzymian nazwisko *Tabularia*. r) (*Ἀρχεῖα*,

o) Peutingeriana Tabula Itineraria &c. Vindobonæ. 1753.

p) *Nam se quanquam conscriptis paratissime jam tabulis negavit suscipiturum, quæ non esset soluturus.* SUETONIUS in Augusto. = *Conjuraciones compresfit, ac præter has L. Audasii falsarum tabularum rei.* IDEM Ibidem. =

Si tibi legitimis pactam junctamque tabellis

Non es amaturus, ducendi nulla videtur

Causa. — — — — — JUVENALIS Sat. L. II. =

— — — — — *Si Libitinam effugerit æger*

Delebit tabulas. — — — — — IDEM Sat. L. IV. = = *Tabularum autem appellatione chartæ quoque & membranæ continentur.* PAULUS in IV. Sent. Tit. 7.

q) *Adversus falsarios tum primum repertum, ne tabulæ nisi pertusæ ac ter lino per foramina trajecto obsignarentur.* SUETONIUS in Nerone. =

Si decies lectis diversa in parte tabellis

Vana supervacui dicunt χειρόγραφα ligni &c. JUVENALIS Sat. L. V.

r) *Tabulas desideras Heraclensium publicas, quas Italico bello incenso*

Χαρτοφυλάκεια.) Zawiadowcy takowych zkładów zwali się *Tabularii*, s). (Χαρτοφύλακες) a pisma takowe układający *Tabelliones*. t) (Νομικῆ, Ἀγοραῖοι, Συμβολόγραφοι, Ταβέλλιονες) Zwané były jeszcze też pisma *codices*, *codicilli*, dla tego, że zbierané niegdys pisma táblicowé układano w wiązki postać pniów wyrażające; u) ztąd wyráz *codex* lub *caudex* oznaczał zrazu właściwie tylko książkę prawną, która zbiór podobnych pism zawierała, w) jak mianowané

tabulario interirse scimus omnes. CICERO pro Archia Poeta, =

Insanumque forum aut populi tabularia vidit. VIRGILIUS Γεωργικῶν L. II. = *Per Provincias Tabulariorum Publicorum usum instituit*. J. CAPITOLINUS in *M. Aurelio* Philosopho.

s) *Ego & adversus Tabularium puto actiones dandas, qui in computatione fefellit*. ULPIANUS. L. Ult. D. = MARCO. LIVIO. CELSO. TABULARIO. SCHOLAE. MEDICORUM. Inscriptio apud GRUTERUM.

t) Ταβέλλίων, ὁ τῆς πόλεως γραφῶν συμβόλαια, ὁ παρὰ τοῖς πολλοῖς ὠμῶς λεγόμενος. SVIDAS in *Lexico*. = *Ad Africam isse Venatorem primo, post etiam Tabellionem fuisse, deinde Advocatum fuisse Fisci, ex quo officio ad amplissima quæque pervenit*. J. CAPITOLINUS in *Opilio Macrino*.

u) *Antiqui plures tabulas conjunctas codices dicebant*. VARRO L. I. de *Vita Populi Romani*. = *Plurium tabularum contextum caudex apud antiquos dicebatur*. SENECA de *Brevitate Vitæ* C. XI. = *Tabula codicibus implebantur, & monumentis rerum in Magistratu gestarum*. PLINIUS *Hist. Mundi* L. XXXV. C. II. = = Starzy Piśmiennicy rzeczy gospodar- skich wyrazów *codex*, *codicillus* do oznaczania kłodziny drzew właściwie używali, tak KATO mówi: *Codicillos oleagineos & cætera ligna a murca cruda perspersito, & in sole ponito, perbibant bene*. L. de *Re Rustica*.

w) *Ignosci tibi oportere, quod falsum codicem protuleris*. CICERO in *Verrem* II. =

U 2

były *Codex Hermogenianus*, *Theodosianus*, *Justinianus* i t. d. z zkazioną zaś łaciną do oznaczania wszelkiego rodzaju xiążki użyty byđz zaczął.

Do rzędu uwójów należały potoczne piśma Zwierzchności i iey Urzędów, jako to: wypowiedzi, (*edicta*) ukazy, (*jussiones*) odpisy, (*rescripta*) uchwały, (*constitutiones*) wyroki, (*decreta*) urzządzenia, (*ordinationes*) sprawy, (*facta*) prawa, (*leges*) i t. p. Przywileje, któremi Zwierzchność zwywała do dostojéństw i urzędów zwané u SWETONIUSZA *codicilli officiorum*, x) od których i Urzędy samé nazywané *Potestates Codicillares*. Bezpieczeństwa i wolności inieniém Panujących wydawané, zwané od zwijania podwoynych kart z Greckiego *dwuzwoje*. y) (*Διπλώματα*, *Diplomata*) Wszel-

— — — — — acrior illo,

Qui venit ad dubium grandi cum codice nomen. JUVENALIS Sat. L. IV. x) *Senatui misit codicillos, quibus Praetorem extra ordinem designabat*. SÜETONIUS in *Caligula*. = *Ac ne singillatim minima quaeque enumerem, revocatas liberalitates ejus, judicia rescissa, aut etiam palam immutatos datorum officiorum codicillos &c.* IDEM in *Claudio*.

y) *In diplomatibus libellisque & epistolis signandis initio sphinge usus est, mox Imagine Alexandri Magni, novissime sua Dioscoridis manu sculpta*. IDEM in *Augusto*. = *Prolata Divorum Julii & Augusti diplomata ut vetera & obsoleta deslebat*. IDEM in *Caligula*. = *Diplomatibus primisque epistolis suis Neronis cognomen adjecit*. IDEM in *Othone*. = *Festinationem Tabellarii, quem ad te (Saurmates) cum epistolis misit, diplomate adjuvi*. PLINIUS Junior L. X. Epist. XIV. *Trajano Imp.* = *Diplomata, quorum praeteritus est dies, in usu esse non debent*. TRAJANUS IMP. *Plinio Secundo*. = *Usque in hoc tempus, Domine! neque cuiquam diplomata commodavi, neque in rem ullam nisi tuam misi, quam perpetuam servationem meam quadam necessitas rupit. Uxori e-*

kie ugody między obywatelami urzędownie czynione. Wszelkie piśma przyczynne lub żalobne do objaśnienia spraw w sądowym postępku Rzecznikom służące, zwane *libelli*, z) i szczególniej témże nazwiskiem oznaczane proźby do Zwierzchności, do których odbierania Urzędnik przy Césarzach nazywał się *Magister libellorum*. a) I takie to uwoje widzimy w ręku Konfulów i Imperatorów, ale któż nasze przywileje, zaświadczenia, umowy, wyroki sądowe, pozwy, *suppliki*, i t. d. nazwie książkami?

Listy także długo od dawnego zwyczaju pisywania na korze drzew lub na woskowanych tablicach nazywane *tabellæ*, które rozrozniane u Rzymian, jeżeli były kótkie i do oddalonych osób posyłane, zwały się *epistolæ*, b) późnziej

nim meæ, audita morte avi, volenti ad amitam suam excurrere, usum eorum negare durum putavi. PLINIUS Junior Trajano Imp.

z) *Dic igitur, quid cauidicis civilia præstent*

Officia & magno comites in fasce libelli. JUVENALIS Sat. L. III.

a) *Tanta comitate adeuntium desideria excipiens, ut quendam joco corripuerit, quod sic sibi libellum porrigere dubitaret, quasi elephantostipem.* SÜETONIUS in Augusto. = *Centum autem atque viginti, quorum Othoni libellos datos invenerat, exposcentium præmia ob editam in cæde Galbæ operam, conqueri & supplicio affici imperavit.* IDEM in Vitellio. = *In scriniis ejus (Domitiani) datus a Caro de me libellus inventus est.* PLINIUS Junior L. VII. Epist. XXVIII. Rufo. = *Libellum P. Aëtii Aquilæ Centurionis Cohortis Sextæ Equestris, quem mihi misisti, legi, cujus precibus motus, dedi filiæ ejus civitatem Romanam.* TRAJANUS IMP. Plinio Secundo.

b) *Epistola non debet sinistram manum implere.* SENECA Epist. XLV. = *Cæsarem solitum accepimus epistolas tantarum rerum quaternas pariter librariis dictare, aut si nihil aliud ugeret, septenas.* PLINIUS Hist. Mundi

brevia, jeżeli do blizkich i przydłuższe, zwały się *codicilli*, c) jeżeli z oznáymieniem zwycięztwa, oplatané bywały wawrzyném i zwały się *litera laureata* d) zwykły się zwiącać wól-

L. VII. C. XV. = *Satius scilicet & uberius, quam epistolarum angustiae sinunt, contigerit mihi in excusationem vel etiam in commendationem meam dicere.* PLINIUS Junior L. IV. Epist. XVII. ad Gallum.

c) *Simulac cepi a Seleuco tuo literas, statim quaesivi a Balbo per codicillos, quid esset in lege* CICERO Fam. L. VI. Epist. XVIII. = *Occubucram hora nona, cum ad te harum exemplum in codicillis exaravi.* IDEM Fam. L. IX. Epist. XXVI. =

Pudica & proba! redde codicillos. CATULLUS in Quandam. = *Video te, mi Lucili! cum maxime audio, adeo tecum sum, ut dubitem an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere.* SENECA Epist. LXVI. = *Quod eo magis miror — — in ipsa Lycia Bellerophonti codicillos datos, non epistolas.* PLINIUS Hist. Mundi L. XIII. C. XIII. = *Codicillis quoque jucundissimos & omnium horarum amicos professus.* SUE-
TONIUS in Tiberio. = *Veteres quosdam ad se Augusti codicillos de acerbitate & intolerantia morum ejus e sacratio protulit.* IDEM Ibidem. = *Instantius legitimos (honores) flagitanti id solum codicillis rescripsisse: quadraginta aureos in Saturnalia & sigillaria misisse ei.* IDEM in Claudio. = *Egre diebatur domo (Avunculus meus) accepit codicillos Retinae Clastriarii periculo exterrefacti.* PLINIUS Junior L. VI. Epist. XVI. Tacito.

d) *Sed neque literis, quas scribere solitus est, neque fascibus imperatoris insignia lauri praetulit.* C. JUL. CAESAR Commentarii de Bello Civili L. III. = *Literae a Posthumio laureatae sequuntur victoriam populi Romani.* LIVIUS. Hist. Rom. L. V. = *Tabellarius, qui se ex Macedonia venire diceret, reddidisse laureatas literas dicitur.* IDEM L. XIV. = *Laurus Romanis praecipue laetitia victoriarum, quae nuntia additur literis & militum lanceis pilisque.* PLINIUS Hist. Mundi L. XV. C. XXX. =
— — *Missa est a Caesare laurus.*

Insignem ob eladem Germanae pubis. PERSIUS Sat. VI. = *Etri*

kowato, e) ale listy nie są książki, (πολυπύχοι) i my je naszym sposobem zwijamy.

U Egipcyan, którzy najdawniej mieli Biblioteki, postać książki nie była inną tylko czworogranną. Zklejano razem karty książkę składającą z jednego boku, a pierwszą kartą, na której był napis książki, zwała się za PTOLEMEUSZÓW *Pierwszokleyną*, (πρωτόκλων) i ztąd księgi Urzędowe przywołyły sobie powszechnie nazwisko *Protokulów* od Archiwum Kapłanów Egipskich. Takowe wiązanie książek nie daje żadnego wyobrażenia o obwijaniu ich na wólkach. Na ostatek ULPIAN rozeymując wątpliwość, czyli między książkami odkazanymi komu czyją ostatnią wolą mają się liczyć także uwoje czyli papiery prawne? dożyć jasną położył różnicę między książką, a uwójem w Starożytności. f)

egente tunc in Italia dux quidam egisset fortiter contra Persas, nulla ejus mentione per textum longissimum facta, laureatas literas ad provinciarum signa mittebat. AMMIANUS MARCELLINUS. Hist. Rom. L. XVI. = Actæ sunt res feliciter in Mauritania Tingitana per Furium Celsum, atque ab omnibus locis ei laureatæ tabellæ datæ sunt. AEL. LAMPRIIDIUS in Alexandro Severo. = Statim Romam laureatas literas misit, quæ ingentem in Urbe latitiam fecerunt. JUL. CAPITOLINUS in Maximino.

e) *Cum hanc epistolam complicarem tabellarii a vobis venerant a. d. XI Kal. Sept. vicesimo die. CICERO ad Quintum Fratrem L. III. Epist. I. = Cum complicarem hanc epistolam noctu, Abundus venit. IDEM ad Atticum.*

f) *Librorum appellatione continentur omnia volumina, sive in charta sive in membrana sint, sive in quavis alia materia, sed & si in phylira aut tilia (ut nonnulli consueverunt) aut in quo alio corio, idem est*

Przy zdobyczy *Mexyku* od Kałyllanów znalezione były książki z obrazowem piśmém fałdowane nakształt wachlarzów Damskich. Tak zwijane zdarza się u nas widzieć karty krajopisarfskie kieszonkowe. Domyslają się niektórzy, że tak zwijane były u Starożytnych piśna zwané *libri plicatiles*. g) Książki Siamiczyków z piśmém zgłoskowém tak bywają popolicie zkładane. h)

Co do wewnętrznych ozdób książek: między Xięgopisami czynili u Starożytnych klasę ludzi potrzebnych *Krasnopisowie* (*Καλλιγράφοι*, *Calligraphi*,) którzy z ostateczną pilnością i wdziękiem wypisywali dzieła rzadsze, jak wnosić należy z wyroku JUSTYNIANA, przez którén tén Césarz zakazał był i szybko i pięknie piśzącym przepisywać książki SEWERA Patryarchy Antyocheńskiego. i) Krasnopisowie okazywali szczególniejsze dowody swéy zręczności w głoskach na czele książek, w rozwodzie początkowych słów, w pierwszych warstwach piśna, w podziale jego na słupy,

dicendum. Quod si in codicibus sint membranaceis vel etiam chartaceis vel etiam in eboreis vel alterius materiae vel in ceratis codicillis an debeantur, videamus. Et Gajus Cassius scribit deberi & membranas legatis libris. L. 52. D. de Legat. III. §. 3.

g) SCHWART II *Difertatio de ornamentis librorum. Lipsia. 1756.*

h) *Encyclopédie des Sciences, des Arts & des Métiers à l' article: Papier.*

i) *A nemine ergo scribantur neque ad pulchritudinem neque ad velocitatem scribentium: Authent. Coll. IV. Tit. 21. Novella XLII. C. I. §. 2.*

— Podobnego działu Xięgopisów Greckich doczytujemy się między innymi w Listach SYNNEZYUSZA Biskapa *Ptolemaidy*, gdzie Skoropisowie zwani są *γράφοντες εις ταχως*, a Krasnopisowie *γράφοντες εις καλλος*.

jakiemi je najczęściej układali, w napisach rozdziałów, na które ofnowa książki dzielona była, na ostatek w podpisach imion, stanu, oyczyzny, wieku i innych okoliczności życia Autora, czasu zakończenia roboty i t. d. k)

Oprócz ozdoby z piękności głosek; rysowali obrazy Autorów na pierwszém karcie książki. l) Przyłączali czasem malowidła stosowne do treści dzieła, jakie widzieć np. w TERENCEUSZU *Watykańskim*, gdzie są wyobrażone maski i części dekoracyi Starożytnego Teatru. Liczbowali karty w książkach zwané *osadami*, m) (σελιδες, pagina.) Wyráz *Pagi-*

k) J. G. SCHWANDNERI Dissertatio Epistolaris de Calligraphiae Nomenclatione, cultu &c. Vindobonae. 1756. = M. DENIS Einleitung in die Bucherkunde. I. Th. Wien. 1777.

l) *Quam brevis immensum cepit membrana Maronem,*

Ipsius vultus prima tabella gerit. MARTIALIS L. XIV. Epigr. CLXXXIV.

m) *Paginae dictae, quod in libris suam quæque obtineat regionem, ut pagi, vel a pangendo, quod in illis versus pangantur idest figantur.* FESTUS POMPEJUS de Verborum Significatione sub P. = = *Non imitor λακονισμόν tuum, altera jam pagella procedit.* CICERO Fam. L. XI. Epist. XXV. = *Respondebo primum tuae postremae paginae, quæ mihi magnæ molestiæ fuit.* IDEM ad Atticum L. VI. Epist. II. ☞

Te solum meriti canerem memor, inque libellis

Crevisset sine te pagina nulla meis. OVIDIUS Trist. L. V. Eleg. IX. =

Namque oblita modi millesima pagina surgit.

Omnibus & crescit multa damnosa papyro. JUVENALIS Sat. L. III.

= *Ego non paginam tantum, sed etiam versus syllabasque numerabo.* PLINIUS Junior L. IV. Epist. XI. Minutiano. =

Centum explicentur paginae Kalendarum. MARTIALIS ad Titulum L. VIII. Epigr. XLIV. =

W.

na oznacział także książkę, *n*) i ztąd xięgi Piśma S. nazwane *Pagina Sacra*. U Rzymian od dawnego zwyczaju kłócia piśm stylem na woskowanych tablicach zwané były takowé ofady kart częstokroć *woskami*. *o*) (*ceræ*) Nazwisko to z czasem jedynie strony piśm urzędowych i prawnych oznaczało. *p*)

Gdy zaczęli Krasnopisowicé dzieło jakié, kładziony był od nich *xiężyczek*, *q*) (*μήνη*, *menis*, *lunula*) gdy zaś kończyli, *haczyk* lub *motek*, *r*) (*ὑπόμωνις*, *umbilicus*, *coro-*

Officium, sed nulla pium mihi pagina reddit. AUSONIUS Paulino Epist. XXV. = *Te vero, Auguste Venerabilis! multis paginis -- alii. prosequuntur.* AEL. LAMPRIIDIUS in Heliogabalo ad Constantium Aug.

n) *Non equidem hoc studeo, bullatis ut mihi nugis*

Pagina turgescat -- -- -- PERSIUS Sat. V. =

Vobis pagina nostra dedicatur. MARTIALIS L. V. Epigr. II. ad Lectores.

o) *Dum scribo explevi totas ceras quatuor.* PLAUTUS in Curculione Act. III.

p) -- -- -- *quid prima secundo*

Cera velit versu, solus multisque coheres

Veloci percurro oculo -- -- HORATIUS Sermonum L. II. Sat. V. = Pedium ex quadrante (hæredem instituit) in ima cera C. Octavium, etiam in familiam nomenque adoptavit. SUETONIUS in Cesare. = *Cautum, ut in testamentis primæ duæ ceræ testatorum modo nomine inscripto vacua signaturis ostenderentur.* IDEM in Nerone.

q) *Qui legis, deductos a prima menide libri*

Doctores Patriæ scito fuisse meæ. AUSONIUS in Professoribus Burgalensibus.

r) *Deus, Deus nam me vetat,*

Inceptos, olim promissum carmen, iambo

Ad umbilicum adducere. HORATIUS L. *ἑπώδων* Od. XIV. =

Ohe jam satis, ohe libelle!

Jam pervenimus usque ad umbilicos. MARTIALIS L. IV. Epigr. XCI. =

nis) jak i dziś kończąc piśma kryśliny. Zkąd u Łacinników *ad umbilicum perducere, coronidem imponere* znaczyło zakończyć piśmo. Zwyczaj kończenia rękopism przez wyrazy zkazionej łaciny: *explicit liber* zamiast *explicitus est*, już był znany w Wieku IV, r) zachowany nawet w pierwszych drukiem wycisniętych książkach. Poźniejsi Xiegopisowic dodawali wierzyczki trącące snakiem Gotów. t) Przy pracy zaś tak wycieńczającey wórok, jaką była xiegopisarska, zażywali, zwłaszcza Krasnopisowic, lekarstwa na oczy zporządzonego z soli, zwanego *ἀλάτων*, do czego sol Frygijska i Tarentyńska miané były za najskuteczniejsze. u) Ztąd wyráz *salarium*, przeznaczony z czasém do oznaczania nagrody wszelkiéy pracy, oznaczał zrazu szczególniéy nagrodę piszących. w)

Si nimius videor feraque coronide longus

Esse liber, legito pauca, libellus ero. IDEM L. X. Epigr. I. =

Et mage principio grata coronis erit. IDEM.

s) *Solemus completis opusculis ad distinctionem rei alterius sequentis medium interponere explicit aut feliciter, aut aliquid istiusmodi. HIERNYMUS Epist. XXXVI. ad Marcellam de Voce ἀπλάσμα,*

t) Takie wierzyczki były n. p. *Explicit, expliciat, ludere Scriptor eat. Scriptor, qui scripsit, cum Christo vivere possit. Detur pro penna Scriptori &c.* Naczytać się można podobnych wierzyczów pod Rękopismami w Bibliotekach. Tego gatunku náybawniejsze są pod LUKANEM Wieku XIII w Bibliotece Szkoły Gł: Koronnéy.

u) *Marinorum (salium) maxime laudatur Cyprius a Salamine, & e stagnis Tarentinus ac Phrygius, qui Tattæus vocatur. Hi duo oculis utiles. PLINIUS Hist. Mundi L. XXXI. C. VII.*

w) *Quum in Provinciam Quaestor (Egnatius Marcellinus) existet, Scribam-*

Krafzono także głoski rozmaite ni farbami, zwłaszcza w rozdziałowych napisach, brzegowych wykazach i słowach ważniejszych. Pisywano je błękitno, zielono, żółto, najpospolicięj jednak czerwono: szarłalem, cynobrem, a zwyczajnie minią, x) zkaąd i pracujący około farbowania głosek celniejszych, na których dokończenie Krasnopisowic pisząc czarnym inkaustem zostawiali próżne miejsca, zwali się *Miniazami*, (*Miniculatores*) i od czerwonych napisów wzięła nazwisko *Rubrica*, y) która zdobyła szczególnię Prawa. Ztąd *Prawo Publiczne*, z) (*Jus Civile*) zwanę było *Rubrica*, a *Prawo Woytowskie Rzymskie* (*Jus Pratorium*) bez tych ozdób zwanę było *Album*. a)

que, qui forte obtigerat ante legitimum salarii tempus amisisset, quod acceperat scribæ daturus, intellexit & statuit apud se subsidere non oportere. PLINIUS Junior. L. IV. Epist. XII.

x) *Minium in voluminibus quoque scriptura usurpatur, clarioresque literas vel in auro vel in marmore etiam in sepulcris reddit.* PLINIUS Hist. Mundi L. XXVIII. C. VII. —

Instar tituli fulgidula notabo milto. TERENCEIANUS Maurus inter Grammaticæ Latinæ Authores Antiquos Helix PUTSCHII. Hanovix. 1605.

y) — — — scit tendere versum
Non secus ac si oculo rubricam dirigat uno. PERSIUS Sat. I. —
Cur mihi non liceat, jussit quodcunque voluntas?
Excepto si quid Masuri rubrica vetavit. IDEM Sat. V.

z) *Perlege rubras majorum leges.* JUVENALIS Sat. L. V. —
— — — dicant, cur condita sit lex
Bis sex in tabulis? aut cur rubrica minetur?
Quæ prohibet peccare reos, — PRUDENTIUS contra Symmachum L. II.

a) *Quorum alii se ad album & rubricas transtulerunt, ac formularii (ut ait Cicero) leguleji quidam maluerunt.* QUINTILIANUS Inst. Orat. L. XII. C. III.

Na ostatek już dla zapachu karty, już dla zabezpieczenia od molów i gnilizny napuszczano xiążki cytrynową treścią, od czego i u PLINIUSZA *Starszego* dochowane xięgi NUMY zwané są *libri citrati*. b) NáypowŹechnieý jednak u-żywany był do tego oléjek cedrowy, c) którego przygo-towania sposób opisał WITROWIUSZ. d)

Daleko kosztownieýŹe nad wyliczone wewnętrzne ozdoby xiążek było piŹanie złotém i srebrém, do czego używani byli *Złotopisowicé* (*Χρυσόγραφοι*, *Chryfographi*) długo na Wschodzie znakomity cech zkládający. Trwonié-nié tych ozdób w oŹatnich wiekach StarożytnoŹci poŹta-piło aż do zbytku, na którén się w Wieku Źwoim uzałá S. HIERONIM. e) MONTFAUCON okazał z niektórych dáwnych

b) *Et libros citratos fuisse, propterea arbitrarier tineas non tetigisse. PLI-NIUS Hist. Mundi L. XIII. C. XIII.*

c) — — — *speramus carmina fingi*

Posse linenda cedro & laevi servanda cupressio. HORATIUS in Arte Poet. =

Nec titulus minio nec cedro charta notetur. OVIDIUS Trist. L. I. Eclog. I. =

Quod neque sim cedro flavus nec pumice lavis,

Erubui Domino cultior esse meo. IDEM. Trist. L. III, Eleg. I. =

Cedro nunc licet ambules perunctus. MARTIALIS ad libellum L. II. Epigr. II. =

Hujus in arbitrio est, seu te juvenescere cedro

Seu jubeat diris vermibus esse cibum. AUSONIUS ad libellum saum Epigr. XXXIII. de Proculo.

d) *Ex cedro oleum, quod cedreum dicitur, nascitur, quo reliquæ res cum sunt unctæ, uti etiam libri, a tineis & a carie non læduntur &c. De Architektura L. II. C. X.*

e) *InŹicjuntur membrana colore purpureo, aurum liqueŹcit in literas, gem-mis codices veŹtuntur, & nudus ante fores Christus emaritur. Epist. XVIII. ad Eustochium Virginem.*

Pisarzów sposób wyzłacania głosek u Starożytnych tak wyborny, iż trwa wiekami bez zmiany mocy i blasku, którego dziś naśladować nie umiemy. *f*)

Między rękopisami pozostało się nąwcięcy złotopisn w Bibliach i w książkach Liturgicznych zwłaszcza na Wschodzie pisanych. Sławne były u Starych Ewanielie złotemi głóskami pisane własną ręką TEODOZYUSZA *Młodszego*, który uchodził za jedné z nąbiegleyszych Krasnopisów i Złótopisów. *g*) Na Zachodzie szacowano szczególnięy Bible złotopisane za czasu OTTONÓW. Biblioteka Watykańska posiada kilka Biblij Greckich z takowemi pozłotami. Cesarzka w *Wiedniu* posiada Ewanielie Łacińskie złotemi, a Greckie srebrnemi głóskami na fioletowym pergaminie zpisane. Biblioteka Królów Francuzkich posiada dzieła S. GRZEGORZA *Nazyanzeńskiego* złotemi głóskami. Nąprzednieysze są w tym gatunku złotopisna: Psalterz Grecki w *Zurychu*, *h*) i Ewanieliá przekładania WULFILI w *Upsalu*, *i*)

Że zaś nie tylko Chrześcijańska Starożytność tak kosztownie nąwážnieysze u siebie pisma zdobyła, mamy dowód w barzo starych Rękopisnach WIRGILIUSZA w Bibliotece Watykańskiej, *k*) i DYOSKORYDESA w Bibliotece Augu-

f) Palæographiæ Græcæ L. I. C. V.

g) NICEPHORUS Breviarii Historiæ L. XIV. C. XIII.

h) J. J. BREITINGERI Epistola de Antiquissimo Turicane Bibliothecæ Græcæ Psalmorum Libro. 1748.

i) *Johannis ab IHRE Scripta Versionem Ulphilanam illustrantia. Berolini. 1773.*

k) *Picuræ antiquissimi Virgilliani Codicis Bibliothecæ Vaticanæ a P. S. Bartoli ære incisæ. Romæ. 1782.*

ftyńskiéy w *Neapoli* z nieporównanými wyzłotami. MONTFAUCON przywodzi podobné Rękopismo DYONIZEGO z *Halkarnassu*. l) Pięcioro Xiąg MOYŻESZA, (Πεντατεύχος) które Starcy Żydowscy przyniesli PTOLEMEUSZOWI *Fiadelfowi*, zpisané były złotými głoskami. m) U JULIUSZA KAPITOLINA do-
czytujemy się, że Matka MAXYMINA *Młodégo*, oddając Syna Nauczycielowi Piśma, dała mu całkowitzé dzieła HOMERA ga szarłatnym pergaminie zpisané także złotými głoskami. n) Podobné zlotopisimo posiadała niegdys Biblioteka Konstantynopolitańska. Jak wiele szacownych piśm musiałá Starożytność złotém pisywać, domyslić się można z świadectwa IZYDORA, który twierdzi, że na pergaminach szarłatnych nie inaczeý, tylko złotém lub frébrém pisywano. o) Bogactwa té piśmienné więcéy jészczé okazywały się w oprawie xiążek, o którój będzie mieyscé mówieniá, gdy mi się zdarzy mieć rzecz o *Bibliotekach w Starożytności*.

Taki jest Obráz *Kunsztu Pisaniá u Starożytnych* z celnieyzych tylko stron uwážany, którym mám honor przy-

l) Palæographiæ Græcæ L. I. C. V.

m) παρῆλλον μετὰ τῶν δώρων οἱ γέροντες, ἀ τῷ βασιλεῖ κομίσαι ὁ ἀρχιερεὺς αὐτοῖς ἔδωκε, καὶ τῶν διφθερῶν αἱς ἐγγεγραμμένους εἶχον τὰς νόμους χρυσοῦς γραμμασίω. FL. JOSEPHUS Antiquit. Judaic. L. XII. C. II.

n) Cum Grammatico daretur (Maximinus) quædam mater sua libros Homericos omnes purpureos dedit aureis literis scriptos. In Maximino Junioriore.

o) Purpurea inficiuntur colore purpureo, in quibus aurum & argentum liquefcens patefcit in literis. Orig. L. VI.

łożyc się, jako daninę z mojej profesji, do Obchodu IMIENIN JAŚNIE OŚWIECONEGO XIĄŻĘCIA JEGOMOŚCI MICHAŁA JERZEGO CIOŁEK PONIATOWSKIEGO, ARCYBISKUPA GNIĘZIENSKIEGO, PRYMASA KORONY POLSKIEJ i W. XIĘZTWA LITEWSKIEGO, PIERWSZEGO XIĄŻĘCIA, ADMINISTRATORA DYECEZYI KRAKOWSKIEJ, PREZESA NAYWYŻSZEJ RADY NAD EDUKACYĄ NARODOWĄ, KONSERWATORA i KANCLERZA *Akadémii Nafzcyj*; IMIENIN tak sprawiedliwie przeznaczonych, ażeby były dla *Muz Polskich* Dniem Nowego Roku Szkolnego i Hasłem zaczynania tych prac około *Instrukcyi Publiczney*, których powiżecznym i istotnym działaczem jest i będzie zawsze *Kunfzt Pijania*, a które TEN PAN w *Oyczyźnie Swojej* pod Nayałskawszym Panowaniem MĄDREGO i DOBREGO KRÓLA STANISŁAWA AUGUSTA, odwagą, stałością i szczęściem postępowania ku Oświeceniui dla reszty Europy przykładney, na Czele PRZEŚWIETNEGO GRONA XII MĘŻÓW tak ważney sprężyny Rządu w *Rzeczypospolitey* WSPANIAŁYCH OPIEKUNÓW, przez naytroskliwsze starania o zbawienné i użyteczné Nauki, przez względy i łaski dla dobrych i czynnych Nauczycielów, z niesmiertelną chwałą podnosi i zafzczycá; IMIENIN wieczyście szanownych dla téy JAGIELLONSKIEY *Nauk Wszecznicy*, która, jako posiada naypiękniefze prawo chlubienia się, że KAZIMIERZ WIELKI był Piérwzym Jéy Twórcą, a WŁADYSŁAW JAGIEŁŁO Nayaprzychylińszym Jéy Pomnożycielém, tak za nayuroczytsze poczytuje sobie Święto połączac drogą pamiętkę Swych Dawnych Dobroczyńców z czulém wspominianiem Pra-

wych Ich w Królach i w Obywatelach Następców, a za náj-
 milszą powinność wyrządzać hołdy czci, wdzięczności i náj-
 gorętszych ślubów, oby nájdlużey i najszczęśliwéy Żyjącym:
PANUJACEMU KRÓLOWI, jako Swemu Wtóremu Twór-
 cy, i **PIERWSZEMU KRÓLESTWA XIAŻĘCIU**, jako
 z Konserwatorów Swoich Najszczodrobliwzému, podając
 w piśmich do uwielbienia nájpoźniejszy pokoleniom **SŁOD-
 KIE IMIONA OBYDWÓCH DOBROCZYNNYCH PO-
 TOMKÓW, DOBROCZYNNÉGO JAGIELŁY.**

XVIII. 2. 134